

Verkiezingsprogramma
Europees Parlement 2024

STERKER MET ELKAAR

VOOR EEN HOOPVOLLE
TOEKOMST IN EEN GROEN
EN SOCIAAL EUROPA

**GROEN
LINKS PvdA**

KERNPUNTEN

Een zeker en vrij bestaan voor iedereen, nu en in de toekomst, vraagt om een groen en sociaal Europa.

BESTAANS- ZEKERHEID

- ★ Crisisplan en Eurocommissaris tegen woningnood
- ★ Europa op sociale wijze klimaatneutraal in 2040
- ★ Een eerlijk loon en goede werkomstandigheden
- ★ Stop op fossiele subsidies, dat geld gebruiken om woningen te isoleren

RECHTEN & DEMOCRATIE

- ★ Geen Europees geld naar landen die de rechtsstaat schenden
- ★ Persvrijheid en maatschappelijk middenveld actief versterken
- ★ Desinformatie en polariserende algoritmen op sociale media tegengaan

INTER- NATIONAAL

- ★ Volle steun aan Oekraïne, meer defensiesamenwerking
- ★ Rechtvaardig, humaan en realistisch migratiebeleid
- ★ Voldoen aan NAVO-norm 2% bbp naar defensie én VN-norm 0,7% bbp naar ontwikkelings-samenwerking

STERKER MET ELKAAR

Voorwoord van Bas Eickhout

Met dit programma zet GroenLinks-PvdA de volgende stap in onze samenwerking. Een krachtig groen en sociaal geluid in Europa is nu belangrijker dan ooit.

Ons land is groot geworden door de blik naar buiten te richten. In het volle besef dat wij alleen door internationale samenwerking vooruit komen. Door om te zien naar elkaar én elkaar vrij te laten om te zijn wie je bent. Het zijn precies deze waarden van solidariteit, een open houding, samenwerken en vrijheid die ons land verbinden met andere vrije democratieën in Europa.

Het zijn ook de GroenLinks-PvdA waarden. Alleen door de handen ineen te slaan en te kiezen voor solidariteit is het mogelijk om werkbare oplossingen te bieden. Oplossingen die hard nodig zijn voor uitdagingen die ons allemaal bezighouden: een gebrek aan betaalbare huizen, stijgende kosten, en de klimaatcrisis die onze bestaanszekerheid bedreigt.

Maar we zien Europa veranderen. Net zoals Nederland verandert. Steeds vaker ondermijnen extremisten het draagvlak voor de zo nodige klimaataanpak, keren zij zich tegen Europese samenwerking en zaaien zij haat en verdeeldheid. Je hoeft alleen maar te kijken naar wie ze hun vrienden noemen – Trump, Orbán en Poetin – om te weten waar ze naartoe willen.

Dat maakt 2024 een cruciaal jaar voor Europa. Het is belangrijker dan ooit dat alle groene en progressieve stemmen zich laten horen. Want alleen samen kunnen we onze democratie en vrijheden beschermen en tegelijkertijd onze samenleving eerlijker en duurzamer maken.

In dit programma presenteren wij onze plannen.

GroenLinks-PvdA zet in op een zeker bestaan, nu en in de toekomst. Daarbij komt Europa op voor onze democratie en rechten, en biedt het veiligheid en solidariteit over grenzen heen.

Een zeker bestaan gaat hand in hand met de groene agenda van Europa. De groene transitie werkt alleen als het ook een rechtvaardige transitie is. Daarom profiteren degenen met de laagste inkomens het meest van onze klimaataanpak. We breiden het Sociaal Klimaatfonds uit. We schaffen de honderden miljoenen euro's aan fossiele subsidies af. Deze middelen gebruiken we voor een Europees isolatie-offensief waarmee Europa lidstaten in staat stelt de woningen te isoleren van mensen die dat zelf niet kunnen. En we verbeteren het openbaar vervoer, en maken dit betaalbaar en bereikbaar voor iedereen. We zorgen ervoor dat in de nieuwe groene economie er gelijk loon voor gelijk werk is.

Een zeker bestaan betekent ook voldoende en fatsoenlijk betaalde banen. Ons Europese bedrijfsleven lijdt onder het gebrek aan duidelijkheid waar Europa heen gaat. Terwijl de Verenigde Staten de mondiale groene race volop aangaat met miljardeninvesteringen en China alle grondstofketens naar zich toetrekt, weifelt Europa over haar eigen Green Deal. Hiermee worden investeerders uit Europa weggejaagd. GroenLinks-PvdA biedt die duidelijkheid en zekerheid wel: wij steunen de vergroeners – van mkb tot multinationals – om klimaatneutraal in 2040 te zijn. Wij zetten in op een Europees investeringsprogramma dat groene innovatie naar Europa brengt. Grote vervuilers gaan eerlijk bijdragen aan verduurzaming en helpen we duurzaam te worden. Onze industrie weet dat de enige toekomst in Europa groen en sociaal zal zijn.

Die duidelijkheid geven we ook aan onze boeren. Te lang zijn zij vermalen tussen de agro-industrie van kunstmest en pesticiden aan de ene kant en de macht van supermarkten aan de andere kant. GroenLinks-PvdA biedt een alternatief zodat onze boeren weer een fatsoenlijke boterham kunnen verdienen en onze natuur zich kan herstellen.

Daarbij staan we pal voor onze rechten en democratie. Onze rechten en vrijheden gelden voor iedereen en mogen nooit ingeperkt worden omwille van je achtergrond of identiteit, seksuele geaardheid, geslacht of gender. Bij ons hoort iedereen erbij. En daarom willen we één overkoepelende Europese antidiscriminatiewet. Regeringen die democratische principes aan hun laars lappen, krijgen geen Europees geld meer. Voor autocraten is geen plaats in Europa.

Onze Europese vrijheid wordt niet alleen van binnenuit bedreigd. Aan onze grenzen woeden bloedige oorlogen in Oekraïne en in Gaza. De steun van de Verenigde Staten als onze bondgenoot is veel minder vanzelfsprekend geworden. Europa moet zijn positie in de wereld dan ook grondig versterken. Onze bondgenoten in Oekraïne blijven we volop steunen in de strijd voor hun voortbestaan. Zij vechten ook voor onze vrijheid en veiligheid. Door te voldoen aan de NAVO-norm van 2% versterken we Europese defensiesamenwerking.

Internationale solidariteit gaat echter verder. Door ten minste te voldoen aan de 0,7% - norm voor ontwikkelingssamenwerking versterken we de bijdrage van de EU aan duurzame ontwikkeling en armoedebestrijding. We geven binnen Europa onze migratie-aanpak vorm. Want alleen als we over grenzen heen samenwerken, kunnen we rechtvaardig, humaan en realistisch asielbeleid organiseren voor wie vlucht voor oorlog en geweld. Tegelijkertijd zorgen we ervoor dat we meer regie op migratie krijgen.

Meer dan ooit, hebben we een sterk en verenigd progressief Europa nodig. We bouwen daarbij voort op onze successen, zoals de Green Deal en een hoger minimumloon. Wij weten: samen sta je sterker.

Aan de slag.

Bas Eickhout

Lijsttrekker

A handwritten signature in blue ink, consisting of a large, stylized 'B' followed by several loops and a long horizontal stroke extending to the left.

INHOUD

A. ONZE VISIE	8
1. Een zeker bestaan, nu en in de toekomst	8
1.1 Zeker zijn van inkomen, goede voorzieningen en goed werk	8
1.2 Sociale ecologische transitie	9
1.3 Groene en sociale industriepolitiek	11
1.4 Europees investeren in een schone, sociale en veilige toekomst	12
1.5 Natuurherstel en eerlijk en gezond voedsel voor iedereen	13
1.6 Betaalbaar en groen vervoer	14
2. Opkomen voor onze rechten en democratie	15
2.1 De democratische rechtsstaat	15
2.2 Gelijke rechten	16
2.3 Leiderschap in de digitale wereld	16
2.4 Een betere EU	16
2.5 Een veilige samenleving	17
2.6 Onderwijs en cultuur	17
3. Veiligheid, voorspoed en solidariteit over grenzen heen	18
3.1 Strategische autonomie, veiligheid en mensenrechten	18
3.2 Internationale solidariteit en strategische verbondenheid	19
3.3 Eerlijke handel	20
3.4 Integratie verdiepen en uitbreiden	20
3.5 Grip op arbeidsmigratie	21
3.6 Een rechtvaardig, humaan en realistisch asielbeleid	22

B. ONZE BELEIDSVOORSTELLEN

24

1. Een zeker bestaan, nu en in de toekomst	24
1.1 Zeker zijn van inkomen, goede voorzieningen en goed werk	24
1.2 Sociale ecologische transitie	27
1.3 Groene en sociale industriepolitiek	31
1.4 Europees investeren in een schone, sociale en veilige toekomst	35
1.5 Natuurherstel en eerlijk en gezond voedsel voor iedereen	39
1.6 Betaalbaar en groen vervoer	44
2. Opkomen voor onze rechten en democratie	46
2.1 De democratische rechtsstaat	46
2.2 Gelijke rechten	47
2.3 Leiderschap in de digitale wereld	49
2.4 Een betere EU	50
2.5 Een veilige samenleving	52
2.6 Onderwijs en cultuur	53
3. Veiligheid, voorspoed en solidariteit over grenzen heen	55
3.1 Strategische autonomie, veiligheid en mensenrechten	55
3.2 Internationale solidariteit en strategische verbondenheid	58
3.3 Eerlijke handel	60
3.4 Integratie verdiepen en uitbreiden	61
3.5 Grip op arbeidsmigratie	62
3.6 Een rechtvaardig, humaan en realistisch asielbeleid	63
Verantwoording	67
Samenstelling programmacommissie	67

A. ONZE VISIE

Hoofdstuk 1: Een zeker bestaan, nu en in de toekomst

Een zeker bestaan staat of valt bij een eerlijke en groene samenleving. Nu en in de toekomst. Groen en sociaal zijn twee kanten van dezelfde medaille. De oneerlijke economie van vandaag zorgt ervoor dat veel mensen hun rekeningen niet kunnen betalen en heeft ons in een klimaatcrisis gestort. De verwoestende klimaatcrisis eist nu al veel slachtoffers. En treft juist mensen met een onzeker bestaan het hardst. Daarom horen mensen met een smalle beurs het eerst en het meest te profiteren van vergroening. Wij streven naar een nieuwe economie die zekerheid biedt van een goed inkomen en werk, een duurzame samenleving én goede voorzieningen. Door onze natuur, landbouw en daarmee voedselvoorziening te verbeteren kunnen mensen ook een gezonder en gelukkiger leven leiden.

Daarom investeren we in een toekomstbestendig en eerlijk Europa met een duurzame koers. Daar plukt iedereen de vruchten van. Wij staan voor een Europese Unie waarin we naar elkaar omkijken en waar bestaanszekerheid een gegeven is. Daarbij gaan sociale en groene vooruitgang hand in hand. Deze transitie kan alleen slagen als iedereen kan meedoen. Met een stevige en sociale aanpak van de klimaatcrisis garanderen we ook de bestaanszekerheid van de generaties na ons. Zo worden we betere voorouders.

1.1 Zeker zijn van inkomen, goede voorzieningen en goed werk

Het huidige economische systeem is oneerlijk en moet socialer. Miljoenen Europeanen hebben moeite de eindjes aan elkaar te knopen en een betaalbare woning te vinden. In goede tijden stromen miljardenwinsten naar grote bedrijven en aandeelhouders. In slechte tijden vangen juist gewone mensen en werknemers de klappen op. Waar multinationals vaak nauwelijks belasting betalen, zitten mensen vast in dit systeem van groeiende ongelijkheid. Het mag niet zo zijn dat marktwerking en bedrijfswinsten nog altijd boven sociale rechten en goede publieke voorzieningen worden geplaatst. Europa moet zorgen dat welvaart veel eerlijker wordt verdeeld: aandeelhouders, vermogenden en grote bedrijven moeten veel meer gaan bijdragen.

Daarom vergroten we de sociale rechtvaardigheid en maken we een stevige rode vuist tegen alle krachten die Europa vooral als een markt zien. Dit is essentieel voor onze vooruitgang en een toekomstbestendige samenleving. We zorgen voor een Europees sociaal fundament, gebouwd op bestaanszekerheid en sterke vangnetten. We vangen de meest kwetsbaren op en zorgen dat iedereen profiteert van een socialer Europa.

We bouwen voort op de Europese Pijler voor Sociale Rechten. **We staan pal voor de rechten van werknemers en versterken hun positie.** Loon- en arbeidsomstandigheden verbeteren we fors met stevige minimumvoorwaarden. We maken een einde aan asociale praktijken als onbetaalde stages, nulurencontracten, schijnzelfstandigheid, uitbuiting en ongezonde of gevaarlijke situaties op de werkvloer. Wij willen voor iedereen gelijk loon voor gelijk werk, en gelijke kansen en behandeling op de werkvloer. We staan daarom voor eerlijke lonen, fatsoenlijke werktijden, doorbetaalde pauzes. Hierbij horen ook sterke vangnetten zodat mensen ook een waardig bestaan hebben als ze niet kunnen werken. Een slagvaardig sociaal Europa betekent dat we onze behaalde resultaten voor toereikende minimumlonen en gelijke beloning voor mannen en vrouwen beschermen. Om dat te bereiken maken we sociale rechten in Europa minstens net zo hard als de financiële begrotingsregels.

We verzetten ons tegen Europese liberaliseringsdrang en versterken publieke voorzieningen, zoals toegang tot goede zorg, betaalbare woningen en goed onderwijs. De Europese marktregels dienen overheden voortaan meer ruimte te bieden om essentiële diensten terug in publieke handen te nemen en te versterken, van sociale huurwoningen tot betaalbaar openbaar vervoer. Publiek geld moet werken als hefboom voor verandering. Daarbij mogen groene en sociale vooruitgang nooit ondergeschikt raken aan een race naar de bodem voor de laagste prijs.

De EU draagt bij aan de herverdeling in Europa. **De megawinsten van bedrijven, zoals die in de farmaceutische, fossiele of agro-industrie brengen we terug naar de huishoudens.** We maken een einde aan belastingparadijzen binnen en buiten de EU. De Europese Unie moet de race naar steeds lagere winstbelastingen een halt toeroepen en de allergrootste vermogens eerlijk belasten. Zo versterkt de EU bestaanszekerheid in alle Europese landen. En zo dient de EU als steunpilaar waarop we de nationale sociale zekerheid versterken.

Om Europa socialer te maken trekken we samen op met onze partners. Samenwerking tussen progressieve partijen, ngo's en vakbonden in Europa werkt. Samen zorgden we al voor hogere minimumlonen, beter ouderschapsverlof, wetgeving tegen de loonkloof en een Europese arbeidsinspectie. En dit is pas het begin: onze strijd voor een eerlijker Europa gaat door.

1.2 Sociale ecologische transitie

We vormen ons economisch systeem om tot een groene en eerlijke welzijnseconomie.

Zo beschermen we mens en natuur, en leggen we binnen de ecologische, planetaire grenzen een stevig sociaal fundament. Het bevorderen van brede welvaart staat hierbij centraal: de kwaliteit van leven nu, in de toekomst en in de rest van de wereld.

Een groener Europa gaat hand in hand met een socialer Europa. Mensen met een krappere beurs krijgen daarom als eersten toegang tot goedkope elektriciteit, schoon vervoer, energiezuinige woningen en betaalbaar en gezond voedsel. Op die manier zijn klimaatmaatregelen ook goed voor hun portemonnee. We bouwen het Sociaal Klimaatfonds fors uit en zorgen dat het terechtkomt bij de meest kwetsbare inwoners.

Dat kunnen we in Nederland niet alleen; we hebben de Europese Unie erbij nodig. Met de Europese Green Deal en het Sociale Klimaatfonds is daarvoor de basis gelegd. GroenLinks-PvdA speelde hierin een sleutelrol. Maar er is nog een lange weg te gaan. We moeten sneller overschakelen op schone technologie en tegelijk het verbruik van energie en grondstoffen fors terugdringen. In plaats van de laagste prijs voor goederen en diensten, horen mens en milieu voorop te staan.

Klimaatbeleid werkt en is van levensbelang. Terwijl de wereld tien jaar geleden nog afstevende op 3,7 graden opwarming, is dat nu 2,7 graden als gevolg van klimaatbeleid, waarin Europa koploper is. Maar ook deze temperatuurstijging heeft zeer grote gevolgen voor mens en natuur. Klimaatverandering leidt elk jaar tot meer hittegolven, droogtes en overstromingen. De zeespiegelstijging bedreigt dichtbevolkte kustgebieden. De aantasting van ecosystemen veroorzaakt een uitstervingsgolf van dieren en planten en de klimaatcrisis bedreigt ook onze volksgezondheid op allerlei manieren. Drinkwater wordt schaarser. En de vervuiling van lucht, water en bodem eist jaarlijks miljoenen slachtoffers.

We versnellen daarom de aanpak van de klimaatcrisis. In lijn met het Klimaatakkoord van Parijs beperken we de wereldwijde opwarming tot anderhalve graad. **Klimaatrechtvaardigheid staat daarbij voorop.** Rijke landen die het meest hebben bijgedragen aan klimaatverandering moeten verantwoordelijkheid nemen. **Daarom vinden wij dat de EU in 2040 klimaatneutraal moet zijn.** Dit vereist solidariteit met mensen en EU-landen die een grotere achterstand en minder middelen hebben.

Dit vraagt een **snelle uitfasering van fossiele brandstoffen**, energiebesparing en een versnelde uitrol van zonne- en windenergie. We helpen huishoudens verduurzamen. In 2035 kan al onze elektriciteit hernieuwbaar zijn. We versterken de grensoverschrijdende samenwerking om dit mogelijk te maken.

De verschillen tussen arm en rijk doen ertoe, ook in de ecologische transitie. Zo stoot de rijkste tien procent van de EU-burgers zestien keer meer CO₂ uit dan de armste tien procent. **Het kan niet zo zijn dat de rijksten hun huidige levensstijl voortzetten, terwijl mensen met lage inkomens worstelen met de rekening voor voedsel, energie of vervoer.** Wij nemen iedereen mee, waarborgen een eerlijke aanpak, en gaan overconsumptie van de vermogende klasse tegen. Dat is klimaatrechtvaardigheid.

Een eerlijke transitie kan niet zonder stevige arbeidsrechten. Duurzaam en eerlijk ondernemen vraagt om een aanpassing van het bestuursmodel van bedrijven, met meer oog voor de natuur en zeggenschap voor werknemers en hun vakbonden. Zo vergroten we de kans dat bedrijven hun klimaatplannen daadwerkelijk uitvoeren en stellen we veilig en goedbetaald werk zeker. We zorgen ervoor dat werkgevers én werknemers in elke sector actief meepraten over de toekomst. Als we fossiele banen niet kunnen omzetten in groene banen, helpen we mensen richting nieuw, duurzaam werk. We bieden een sociaal plan aan iedereen die hiermee te maken krijgt. Subsidies of investeringen verstrekken we alleen als er goede banen gecreëerd worden: vaste banen met stevig verankerde rechten.

Een eerlijke transitie stelt burgers ook in staat om zelf het voortouw te nemen. Initiatieven om gezamenlijk hernieuwbare energie op te wekken, auto's te delen of voedsel te verbouwen in coöperaties verdienen alle steun. Regels die burgerinitiatieven in de weg zitten, passen we aan. In burgerberaden laten we Europeanen meebeslissen over energie, mobiliteit en voedsel. Want wanneer mensen de kans krijgen om zelf mee te denken over oplossingen, blijkt het draagvlak voor vergroening enorm.

In een eerlijke, ecologische transitie kunnen de uitwassen van de consumptiemaatschappij niet buiten schot blijven. Privéjets, superjachten, steeds zwaardere SUV's, maar ook wegwerpartikelen en producten als fast fashion, met een zeer korte levensduur: het is niet houdbaar. De Europese Green Deal richt zich ook op het terugdringen van overconsumptie van energie en grondstoffen. Producten moeten langer meegaan. Verder stimuleren we de deeleconomie en collectieve oplossingen, geven we iedereen het recht op reparatie van zijn spullen en leggen we reclame aan banden. Zo maken we een einde aan de wegwerpmaatschappij.

1.3 Groene en sociale industriepolitiek

We bouwen aan een toekomstbestendige economie. De manier waarop onze economie in elkaar zit, staat aan de basis van de ecologische crisis en het sociale onrecht dat mensen keihard raakt. Veel grote bedrijven en de allerrijksten veroorzaken de meeste schade. Dat kan niet langer. We veranderen dit samen met werknemers en met bedrijven die wél voorbij de kwartaalcijfers kijken en willen bijdragen aan mensen, het milieu en de maatschappij. We zorgen ervoor dat duurzame koplopers, sociale ondernemingen en geduldige investeerders kunnen floreren. Dat vraagt om een gelijk speelveld met sterke groene en sociale regels, zodat ze niet hoeven op te boksen tegen bedrijven die draaien op uitbuiting en vervuiling. Hiervoor moeten we op Europees niveau de regie pakken.

Bedrijven en hun werknemers spelen een sleutelrol in de transitie naar een innovatieve groene welzijnseconomie. **Daarvoor is stevige groene en sociale industriepolitiek nodig: een Europees gecoördineerde ombouw van vervuilende, fossiele sectoren naar een kansrijke maakindustrie voor de toekomst. Sectoren die geen toekomst hebben, bouwen we af.** Door samen te werken kan Europa de schaarse ruimte en middelen optimaal inzetten. Dat vraagt om scherpe keuzes over hoe we de economie van de toekomst inrichten en wat we waar produceren. We financieren de snelle ontwikkeling van sectoren en innovaties die we het hardst nodig hebben: duurzame energie, circulaire verwerking van grondstoffen, schoon vervoer en betaalbare medicijnen. Aan het uitgeven van publieke euro's stellen we strikte groene en sociale eisen. **De honderden miljarden aan fossiele subsidies in Europa schaffen we af.**

Onze maakindustrie wordt wereldleider in fossielvrije producten, zoals groen staal en groene chemicaliën. Regio's die hard worden geraakt door het afbouwen van de fossiele industrie steunen we met extra middelen. Met industriepolitiek sturen we ook op een socialere economie. Sectoren die draaien op uitbuiting, vaak van arbeidsmigranten, leggen we aan banden. Een succesvolle transformatie van fossiele en verouderde sectoren dient als inspiratie voor economieën buiten Europa. De kennis en technologie die wij verwerven, delen we met andere landen. Hoe sneller we onze industrie vergroenen, hoe sterker we staan op het wereldtoneel.

Duurzaam en circulair grondstoffengebruik is cruciaal. We importeren nu veel van de grondstoffen die we in Europa gebruiken. Daaraan kleeft vaak uitbuiting van mens en natuur elders. Ook houdt dit onze afhankelijkheid van autoritaire regimes als Rusland en China in stand. Dit moet anders. We maken een einde aan de wegwerpmaatschappij. Europese regels dienen ervoor te zorgen dat producten lang meegaan, makkelijk te repareren zijn, en gerecycled worden tot nieuwe producten. Zo houden we grondstoffen in kringloop. Het meest duurzaam is namelijk het *niet* produceren van producten, omdat we ze niet nodig hebben. In een groene welzijnseconomie delen we producten en diensten vaker. **Onze economie kan in 2050 volledig circulair zijn.**

In de hele EU verplichten we bedrijven om te ondernemen met respect voor mens en natuur. Zij moeten misstanden in hun wereldwijde ketens aanpakken in plaats van wegkijken. Voor producten die zijn gemaakt met dwang- of kinderarbeid is geen plaats meer op de Europese markt. We blijven strijden voor een nieuwe Europese wet over Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. Europese regels moeten langetermijnaandeelhouderschap stimuleren. De beloningen van bestuurders van bedrijven koppelen we aan het behalen van sociale en duurzaamheidsdoelen.

De groene en sociale industriepolitiek van de EU moet richting geven aan zowel private als publieke investeringen. Voor private investeringen hebben we een betrouwbare financiële sector nodig, waar het spaargeld van mensen altijd veilig is. Die stabiliteit garanderen we met gezonde bankbalansen met stevige buffers, veilige en transparante financiële producten, een publieke betaalinfrastructuur en krachtigere Europese toezichthouders. Door groene en sociale investeringen te stimuleren laten we het private geld werken voor een toekomstbestendig Europa.

1.4 Europees investeren in een schone, sociale en veilige toekomst

We kunnen de bestaanszekerheid in Europa alleen garanderen als we investeren in een technologisch hoogwaardige en weerbare economie en een robuuste publieke sector. Europese vrede, veiligheid en welvaart zijn niet kosteloos of vanzelfsprekend. In een toekomstbestendig Europa moeten we flink investeren, vooral nu er een oorlog woedt op ons continent. Zo versterken we onze strategische autonomie en kunnen we in de toekomst klappen van crises makkelijker opvangen.

Om het groene Europese verdienmodel van de toekomst veilig te stellen, moeten overheden fors kunnen investeren. Dit vereist een nieuwe blik op begrotingsregels, die niet langer dwingt tot kortzichtige bezuinigingen. De nauwe focus op economische groei en het jaarlijkse begrotingssaldo moet plaatsmaken voor begrotingsregels die brede welvaart binnen planetaire grenzen op de lange termijn garanderen. Alleen daarmee maken we de Europese economie, en dus ook haar schulden, op de lange termijn houdbaar.

Hiervoor is een robuuste, hogere en grondig hervormde EU-begroting nodig. We gooien de huidige EU-begroting om. De forse bedragen die nu naar vervuilende en fossiele subsidies gaan, gebruiken we voor een duurzamere economie. We versoberen en verduurzamen landbouwsubsidies en investeren volop in de groene en sociale economie van morgen. Omdat de uitdagingen waar Europa voor staat groot en grensoverschrijdend zijn, zetten we in op gezamenlijke financiering van noodzakelijke uitgaven. We bouwen voort op het Europees herstellfonds en op de Europese werkloosheidsverzekering, die de gevolgen van de coronapandemie met succes hebben verzacht. Met nieuwe eigen Europese inkomsten, zoals uit het belasten van winsten van multinationals, maken we meer publieke investeringen mogelijk.

We versterken de muntunie. In onzekere tijden is een stabiele euro meer nodig dan ooit. Dit doen we door ons meer gezamenlijk te beschermen tegen financiële crises. Een Europees depositogarantiestelsel moet voorkomen dat falende banken hele landen meesleuren in hun val en dat speculanten gokken op een scheuring in de eurozone.

De EU draagt bij aan de herverdeling in Europa. **Bedrijven die megawinsten maken, belasten we. De opbrengst investeren we in een groene en sociale toekomst, en brengen we terug naar huishoudens die snakken naar meer bestaanszekerheid.** Denk bijvoorbeeld aan de farmaceutische, energie- of agro-industrie. We maken een einde aan belastingontwijking via belastingparadijzen binnen en buiten de EU. De Europese Unie moet de race naar steeds lagere winstbelastingen een halt toe roepen en de allergrootste vermogens eerlijk belasten. Zo versterkt de EU bestaanszekerheid in alle Europese landen.

We zijn kritisch op de grote afhankelijkheid van private partijen voor onze publieke voorzieningen. **Bij grote overnames kijken we voortaan ook naar de bredere maatschappelijke effecten van machtsconcentraties.** We stimuleren publieke alternatieven voor essentiële diensten,

zoals infrastructuur voor de gezondheidszorg, om de doorgeslagen macht van de allergrootste bedrijven in onze samenleving te breken en de controle weer terug te leggen bij burgers en overheden.

1.5 Natuurherstel en eerlijk en gezond voedsel voor iedereen

Het Europees landbouwbeleid is oneerlijk en moet op de schop. Tachtig procent van de huidige inkomstensteun gaat naar de twintig procent grootste agrobédrijven, in plaats van lokale boeren die de steun hard nodig hebben. Dat is onacceptabel. Veel van dat geld eindigt bovendien in de zakken van veevoer-, kunstmest- en pesticidenfabrikanten. Het beleid heeft boeren in de richting geduwd van schaalvergroting en intensieve landbouw met te veel pesticiden, kunstmest, stikstof en dierenleed. Slechts een klein aantal voedselgiganten bepaalt wat er op ons bord ligt en strijkt grote winsten op, maar ondertussen is goed voedsel voor tientallen miljoenen Europeanen onbetaalbaar.

Wij maken Europa de bondgenoot van boeren en consumenten door goed voedsel tegen een eerlijke prijs voor iedereen bereikbaar te maken. Wij kiezen voor lokaal en kleinschalig. Daartoe vormen we het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid om tot een Gemeenschappelijk Voedselbeleid, dat nationale en lokale overheden helpt om te werken aan een gezonde voedselomgeving.

De EU moet de volgende generaties boeren weer hoop geven op een goed leven en goed werk op het platteland. **Wij staan pal achter boeren die de omslag willen maken naar natuurinclusieve kringlooplandbouw, zonder schadelijke chemie en geïmporteerd krachtvoer.** Zij krijgen een eerlijke prijs voor eerlijke producten – niet alleen voor voedsel, maar ook voor hernieuwbare materialen voor bouw en industrie. Een duurzaam voedselbeleid geeft forse extra steun aan boeren die bijdragen aan herstel en instandhouding van natuur en landschap, en aan het vasthouden van water. Boeren krijgen steun om te stoppen met pesticiden. Bovendien krijgen ze er een gezondere bodem voor terug. Dankzij minder broeikasgassen uit vee en mest en meer vastlegging van CO₂ in bodems en natuur, wordt de EU sneller klimaatneutraal. We investeren in technologieën die smakelijke alternatieven bieden voor vlees. Door een einde te maken aan de industriële veeteelt verkleinen we bovendien het risico op ziektes die van dier op mens overgaan en tot ontwrichtende pandemieën kunnen leiden.

Wij herstellen de natuur in Europa en breiden haar uit. Tachtig procent van de natuurgebieden in de EU verkeert in slechte staat door neerslag van stikstof, verdroging van de bodem, landbouwgif en versnippering. Dat is zorgwekkend omdat de natuur de basis is van ons bestaan, onze gezondheid en onze voedsel- en drinkwatervoorziening. Bedrijven maken mensen in de omgeving ziek door giftige stoffen in water en natuur te lozen. Het stoppen van deze gevaarlijke uitstoot beschermt mens en natuur. Tegelijkertijd beperkt gezonde natuur de klimaatverandering en de gevolgen daarvan. En door te genieten van de natuur verrijken we ons leven.

Daarom verbinden we natuurgebieden met elkaar en vergroten we de overlevingskansen van bedreigde soorten. Door niet tégen maar mét de natuur te boeren, brengen we insecten, vogels en bodemleven terug. We zorgen voor een kleinere veestapel en een verschuiving van dierlijke naar plantaardige eiwitten op ons bord. **In 2030 beslaan beschermde natuurgebieden dertig procent van het land- en zeeoppervlak.** Ook steden vergroenen we. Zo geven we uitvoering aan het internationale akkoord over de bescherming van biodiversiteit uit 2022, waarvan de EU voortrekker is.

1.6 Betaalbaar en groen vervoer

Wij kiezen voor de trein als het schone maar ook betaalbare alternatief voor vliegen binnen Europa. Een eerlijke transitie is nog ver te zoeken in de manier waarop Europeanen zich verplaatsen. Vervuilende vormen van vervoer zijn goedkoper dan schone alternatieven: treinreizen zijn vaak twee keer zo duur als vlieguren. Wij staan voor schoon, toegankelijk en betaalbaar vervoer in Europa. We investeren in openbaar vervoer en gaan privatisering tegen, zodat ook minder rendabele bus- of treinverbindingen blijven bestaan. **De belastingvoordelen voor de luchtvaart moeten verdwijnen.** Een Europees treinboekingsstelsel moet het makkelijker maken om het goedkoopste treinticket te vinden. Ook **pakken we de uitstoot van de scheepvaart en de luchtvaart aan.** Dat doen we met hogere accijnzen voor kerosine en stookolie, en snelle uitfasering van uitstootrechten voor deze sectoren. We zetten het Sociaal Klimaatfonds in om het openbaar vervoer goedkoper te maken.

Dankzij de Europese Green Deal schakelt de autoindustrie over van fossiele naar elektrische auto's. Dit verduurzaamt de Europese autoindustrie en zorgt voor een markt voor elektrische auto's die betaalbaar zijn voor iedereen. Europese normen moeten grenzen stellen aan de omvang en het gewicht van nieuwe fossiele én elektrische auto's. Zo voorkomen we onnodige verspilling in de omslag naar elektrisch rijden. Bovendien verbetert dit de veiligheid van fietsers en voetgangers.

Hoofdstuk 2: Opkomen voor onze rechten en democratie

Europa is bij uitstek een democratisch project. Door schade en schande leerden we op ons continent dat we alleen verder komen als we samen onze toekomst vormgeven. We stellen iedereen in staat zichzelf te kunnen zijn en zetten gedeelde belangen voorop. Daar hoort bij dat alle Europeanen moeten kunnen vertrouwen op de overheid en beschermd zijn tegen onrecht. Onafhankelijke rechtspraak, de rechten van minderheden en persvrijheid zijn cruciale pijlers van onze democratie die we koesteren.

Maar helaas staan deze fundamenten van onze democratie steeds vaker onder druk. Met dit programma staat GroenLinks-PvdA in Nederland én Europa pal voor de rechtsstaat. Dat is nodig omdat extreemrechts aan kracht wint in Europa. Andere politieke partijen nemen daarbij hun extreme en anti-democratische gedachtegoed over, ook in het Europees Parlement. Daarom staan wij op tegen alle krachten die verdeeldheid zaaien en onze democratie en rechtsstaat ondermijnen. In ons Europa is geen plek voor zondebokpolitiek en polarisatie. Wij bieden echte oplossingen en maken daarbij de Europese Unie democratischer en slagvaardiger.

2.1 De democratische rechtsstaat

We staan op tegen alle krachten die verdeeldheid zaaien en onze democratie en rechtsstaat ondermijnen. Daartoe versterken we de bescherming van mensenrechten, democratische tegenmacht, onafhankelijke rechtspraak en vrije media overal in de EU. Want alleen met sterke democratische rechtsstaten kan Europa geloofwaardig en effectief onze rechten als burgers verdedigen. En alleen zo beschermen we onze vrijheid en brede welvaart in een wereld met steeds meer conservatieve en autoritaire leiders. De EU is gebouwd op ons geloof en vertrouwen in de democratische rechtsstaat. Europa wordt kwetsbaar zodra we hieraan tornen. Deze waarden gaan iedereen aan. En daarom bieden wij tegenwicht aan elke extremist die de democratie in Europa beschadigt.

Het is van belang dat de Europese Commissie al bij de eerste tekenen van rechtsstaatschendingen ingrijpt. Dit kan door direct strafmaatregelen te treffen als landen fundamentele EU-waarden schenden, en democratische en rechtsstatelijke EU-standaarden weigeren na te leven. We steunen actief het maatschappelijk middenveld en de vrije media om hun positie te versterken. EU-fondsen mogen nooit richting autocraten gaan. Landen die lak hebben aan deze waarden mogen met hun vetorecht niet langer de Europese besluitvorming gijzelen.

Wij steunen de nieuwe Europese wet voor mediavrijheid om redactionele en journalistieke onafhankelijkheid te waarborgen en mediapluralisme te bevorderen. We treden op tegen de mechanismen die online de grootschalige verspreiding van desinformatie, extremisme en haat aanjagen. Eenzijdige imperia van mediamagnaten gaan we tegen. Journalisten mogen nooit belemmerd worden door rechtszaken die enkel ter intimidatie dienen. Er is een expliciet verbod nodig op het af luisteren of hacken van journalisten, activisten en politici. Ook komt er een Europees fonds om voorvechters van democratie en media te ondersteunen.

2.2 Gelijke rechten

We bestrijden elk initiatief dat probeert fundamentele rechten van EU-burgers in te perken. Extreemrechtse, ultraconservatieve bewegingen die de rechten van minderheden willen inperken, zijn in opkomst in de EU. Ze stellen het bestaansrecht van mensen ter discussie vanwege hun seksualiteit, gender, beperking of culturele achtergrond. Opruiende teksten, haat en desinformatie over de LHBTQIA+-gemeenschap, vrouwen, joden of moslims hebben grote gevolgen. We zien een zorgwekkende stijging in het aantal geweldsincidenten tegen hen.

De EU moet gelijke rechten actief versterken. De rechten van minderheden die onder druk staan, moeten we expliciet opnemen in Europese wetgeving. Zo zetten we ons in voor de Europese erkenning van regenboogfamilies: als je een gezin bent in één land, ben je dat in alle landen. Abortus is een grondrecht waar niet aan getornd wordt en we beschermen iedereen in de EU met dezelfde hoge standaard tegen seksueel en huiselijk geweld. Europa garandeert wettelijk gelijk ouderschapsverlof en dicht de loonkloof tussen mannen en vrouwen. **Voor discriminatie en (institutioneel) racisme mag geen plaats zijn in de EU.** Daarom zetten wij ons in voor één overkoepelende Europese antidiscriminatiewet.

2.3 Leiderschap in de digitale wereld

We pakken de regie terug in het digitale domein met sterke en duidelijke regels die mensen, de maatschappij en het milieu vooropstellen in plaats van winstbejag. Zo doorbreken we de macht van grote techbedrijven uit de VS en China en bouwen de Europese afhankelijkheid daarvan af. Door leiderschap te tonen, kan Europa de standaard zetten voor de rest van de wereld. Want hoewel digitalisering en nieuwe technologie ons leven kunnen verrijken, kennen ze ook veel keerzijden. Door onze eigen voorwaarden te stellen aan nieuwe technologieën als kunstmatige intelligentie (AI), zorgen we ervoor dat deze technologieën betrouwbaar, veilig en milieuvriendelijk zijn. Door te bouwen aan alternatieven versterken we ook onze strategische autonomie. **We maken de EU zo snel mogelijk digitaal autonoom.** We zijn dan voor essentiële digitale infrastructuur niet langer afhankelijk van techbedrijven.

Dit vergt ook striktere regels voor sociale media. Omdat hun verdienmodel drijft op reclame-inkomsten doen ze er alles aan om gebruikers aan hun scherm gebonden te houden. De onderliggende algoritmes die bepalen wat wij te zien krijgen, zijn sterk verslavend en jagen desinformatie, haat en polarisatie aan. Online én offline heeft dit grote gevolgen voor zowel individuele personen als onze democratie. Denk aan bedreigingen van politici en journalisten, steeds extremer maatschappelijk debat, en beïnvloeding van verkiezingen. Alleen door Europees samen te werken kunnen we de polariserende algoritmes en verslavende trucjes van sociale media aan banden leggen.

2.4 Een betere EU

Een democratischere Europese Unie maakt Europa daadkrachtiger. Alleen zo kunnen we de grote uitdagingen aan waar we in Europa voor staan. Mensen moeten zich vertegenwoordigd voelen. De Europese instituties moeten daarom toegankelijker en transparanter worden. Ook scherpen we de integriteitsregels aan, zodat er geen ruimte is voor schimmige lobby of buitenlandse beïnvloeding. Dit is cruciaal voor het vertrouwen van Europeanen in de EU.

De Europese Unie moet slagvaardiger en democratischer worden. Hiervoor gebruiken we in de eerste plaats de ruimte binnen het huidige EU-Verdrag. Maar we steunen ook de herziening van het Verdrag als dat echt nodig is. We geven het Europees Parlement meer tanden als medewetgever en controleur. Ook willen we dat het Europees Parlement initiatiefrecht krijgt waardoor het zelf wetgeving en beleid kan voorstellen in plaats van alleen te reageren op voorstellen van de Europese Commissie en regeringsleiders. De democratie versterken we ook door het Europees Parlement de mogelijkheid te geven om individuele Eurocommissarissen weg te sturen. Lidstaten moeten gezamenlijk op meer onderwerpen - zoals buitenlandbeleid, belastingen of defensie - besluiten kunnen nemen op basis van een gekwalificeerde meerderheid in plaats van unanimiteit.

2.5 Een veilige samenleving

We pakken grensoverschrijdende misdaad, georganiseerde criminaliteit en gewelddadig extremisme aan. De acties van criminelen raken burgers. Maar doordat de criminele netwerken steeds internationaler zijn, worden ze ook steeds sterker. Daardoor is hun invloed ook merkbaar op het niveau van de samenleving. Steeds vaker is er sprake van ondermijning van (lokale) overheden en andere instituties. Daarnaast zien we online te veel criminaliteit die onbestraft blijft, van kindermisbruik tot cyberoplichting of het verspreiden van wraakporno. Met sterkere Europese samenwerking en effectieve preventie- en opsporingsmaatregelen kunnen politie- en inlichtingendiensten deze problemen beter aanpakken, zowel online als offline.

We versterken ook de Europese coördinatie tegen terrorisme. De dreiging van gewelddadig extremisme is substantieel in Europa. Om dat tegen te gaan zijn krachtige samenwerking en gezamenlijke investeringen in preventie en deradicalisatie nodig. We treden daarnaast slimmer op tegen witwassen en terrorismefinanciering via meer Europese samenwerking. We waken daarbij over de bescherming van fundamentele rechten. Opsporing moet altijd gericht plaatsvinden en we gaan nooit over tot massasurveillance of ongecontroleerde gegevensuitwisseling.

2.6 Onderwijs en cultuur

Europa moet zich actief inzetten voor ons onderwijs en onze cultuur. Het budget voor kunst en cultuur in Europa moet dan ook fors omhoog. Europa is verbonden door gemeenschappelijke waarden, gedeelde geschiedenis en een gezamenlijke cultuur. Kwaliteitsonderwijs voor iedereen staat aan de basis van gelijke kansen en ontwikkeling. We willen dat iedere Europeaan, onafhankelijk van opleidingsniveau, de kans heeft om zich te ontwikkelen en Europa te leren kennen.

Daarvoor is een **inclusief Erasmus+-programma nodig dat niet alleen voor universiteiten of HBO geldt, maar ook voor het MBO.** Ook moet de studiebeurs voor een Erasmusuitwisseling toereikend zijn om iedereen de kans te geven van dit waardevolle initiatief te profiteren.

We bevorderen kennisuitwisseling tussen onderwijsinstellingen en grijpen gelijk in wanneer academische vrijheid in een EU-lidstaat in het gedrang is. Ook zorgen we ervoor dat nieuws, kunst en cultuur toegankelijk zijn voor iedereen. We stoppen dus met geoblocking van films, series en sport en introduceren een Europese museumkaart. Een Europees ticketsysteem voor concerten, theater en festivals moet ervoor zorgen dat het culturaanbod makkelijker beschikbaar wordt in de hele EU.

Hoofdstuk 3: Veiligheid, voorspoed en solidariteit over grenzen heen

In de wereld van vandaag is de Europese Unie als vredesproject van levensbelang. We moeten schouder aan schouder staan met iedereen die de democratie beschermt – binnen en buiten ons continent. Dat kan alleen als de EU een volwassen en geloofwaardige geopolitieke speler wordt, een maximale bijdrage levert aan internationale vrede, veiligheid en vooruitgang, en leiderschap toont in het helpen oplossen van de grote conflicten die wereldwijd spelen.

De Russische invasie van Oekraïne vormt een keerpunt voor Europa. Rusland heeft lak aan internationale grenzen en voert een brute oorlog met als doel om Oekraïens grondgebied in te lijven. Maar de Oekraïners vechten niet alleen voor hun eigen vrijheid en veiligheid. Ze vechten ook om onze Europese waarden te beschermen. Oekraïne verdient onze aanhoudende steun. De Europese Unie en Nederland moeten een leidende rol blijven spelen op het gebied van financiële, humanitaire en militaire steun aan het land.

De recente ontwikkelingen in het Israëliisch-Palestijns conflict schokken de wereld. Dat was zo bij de ijzingwekkende terroristische aanslag en het seksuele geweld van Hamas op onschuldige Israëliische burgers. Evenals bij de nietsontziende en disproportionele vergeldingsacties door Israël die daarop volgden. De tienduizenden onschuldige Palestijnse doden en collectieve bestraffing van Palestijnen in Gaza en op de Westelijke Jordaanoever door de Israëliische regering zijn onacceptabel. Het internationaal recht is voor ons leidend. Alle schendingen van het internationaal humanitair recht zullen daarom onafhankelijk moeten worden onderzocht en bestraft. We steunen het feit dat het Internationaal Gerechtshof en het Internationaal Strafhof zich buigen over deze zaken en zullen deze uitspraken respecteren. We bevorderen naleving van deze uitspraken actief. Naast een onmiddellijk staakt-het-vuren in Gaza, ongehinderde humanitaire hulp en de vrijlating van alle Israëliische gijzelaars, zal er ook een einde moeten worden gemaakt aan de illegale nederzettingen, het doelgerichte geweld tegen burgers op de Westelijke Jordaanoever en de Israëliische bezetting. Dat alles met het doel om een einde te maken aan het ongekeerde leed en toe te werken naar een rechtvaardige tweestatenoplossing – met de erkenning van een onafhankelijke Palestijnse staat, naast de staat Israël. GroenLinks-PvdA staat in dit proces aan de kant van Israëliische en Palestijnse partners die zich inzetten voor vrede.

Ondertussen zetten internationale crises het mondiale Zuiden verder onder druk. Terwijl samenlevingen worstelen met armoede en ongelijkheid, raken klimaatverandering, pandemieën en oorlogen hen extra hard. De sociale ontwikkeling die decennialang honderden miljoenen mensen aan armoede liet ontsnappen, dreigt voor velen tot stilstand te komen. Ons koloniale en slavernijverleden belast nog altijd de relatie tussen Europa en het mondiale Zuiden. Toch keert de EU het mondiale Zuiden te vaak de rug toe – met als pijnlijk voorbeeld het hamsteren van vaccins door rijke landen tijdens de coronapandemie. Ook daar stond winst voor farmabedrijven boven het delen van kennis en solidariteit. Daarom is het hoog tijd voor een effectief Europees buitenlandbeleid dat gelijkwaardigheid, solidariteit en vooruitgang voorop stelt.

3.1 Strategische autonomie, veiligheid en mensenrechten

De agressieoorlog van Rusland liet ons zien dat we ons te afhankelijk hebben gemaakt van autoritaire regimes. Ook nu leunen we nog te sterk op andere landen voor energie, grondstoffen en veiligheid. Onze afhankelijkheid van Russisch gas veroorzaakte een enorme energiecrisis en inflatie in de EU, die de bestaanszekerheid van Europeanen aantastten. **Om zelfstandig te**

kunnen optreden op militair, economisch en politiek vlak moet de EU haar risicovolle afhankelijkheden van derde landen kritisch doorlichten en waar nodig afbouwen om onze weerbaarheid te vergroten.

Strategische autonomie houdt ook in dat we de defensiecapaciteiten in de EU versterken. We zijn nu te afhankelijk van de Verenigde Staten voor onze militaire veiligheid en moeten zelf meer verantwoordelijkheid nemen - zeker gezien het risico op een nieuw presidentschap van Trump en de verschuivende aandacht van het Amerikaans buitenlands beleid van Europa naar Azië. De NAVO en ons trans-Atlantisch bondgenootschap blijven cruciaal voor onze zelfverdediging. Tegelijkertijd moeten we de Europese poot van de NAVO dringend versterken. **We zetten daarom in op sterkere defensiesamenwerking binnen de EU. Daar hoort bij dat we extra defensie-investeringen doen en voldoen aan de NAVO-norm van 2%.** We versterken onze defensiecapaciteit met extra uitgaven, meer gezamenlijke inkoop van materiaal en meer coördinatie en integratie van onze legers binnen Europa. We voorkomen dat extra defensie-uitgaven in de zakken van aandeelhouders verdwijnen door overwinsten van het militair-industrieel complex te belasten. Verder willen we dat de EU meer druk zet op de naleving van afspraken over conventionele en nucleaire wapenbeheersing, en zetten we ons in voor een kernwapenvrije wereld.

In een multipolaire wereld lopen de spanningen tussen grootmachten op. Het is belangrijk dat de EU een eensgezind Chinabeleid aanhoudt. We werken samen en drijven handel met China waar dat in ons belang is, zoals bij de aanpak van de klimaat- en biodiversiteitscrisis, maar doen meer om mensenrechten, onze veiligheid en eerlijke handel te waarborgen. China en andere grootmachten mogen geen technologie ontvangen die ze kunnen gebruiken voor wapensystemen of massasurveillance. **We beëindigen de ongewenste invloed van China en andere staten binnen onze kritieke infrastructuur en Europese bedrijven.**

Om tot een slagvaardig Europees veiligheids- en buitenlandbeleid te komen, is het van belang om de Europese diplomatie te versterken. **We maken meerderheidsbesluitvorming op het gebied van Europees buitenlandbeleid mogelijk zodat een veto van een enkele lidstaat niet meer mogelijk is, behalve bij de inzet van eigen troepen.** De EU draagt bij aan collectieve veiligheid door te blijven deelnemen aan vredesoperaties en met partners als de Verenigde Naties en de Afrikaanse Unie te investeren in conflictpreventie, vredesopbouw, conflictbemiddeling en terrorismebestrijding.

3.2 Internationale solidariteit en strategische verbondenheid

Afbouwen van onacceptabele afhankelijkheden moet hand in hand gaan met de verdieping van strategische relaties met positieve krachten in de rest van de wereld. Het streven naar strategische autonomie mag er niet toe leiden dat we de rest van de wereld de rug toekeren. Een effectief Europees buitenlandbeleid heeft oog voor de gevolgen van onze keuzes voor anderen en is gebaseerd op samenwerking om gedeelde belangen te bevorderen. Pas wanneer we het koloniale verleden en de doorwerking daarvan in het heden onder ogen zien, kunnen we werken aan een gedeelde toekomst. De EU moet daarom haar geloofwaardigheid herstellen en werk maken van gelijkwaardige partnerschappen met landen in het mondiale Zuiden.

We pleiten voor een solidariteitspact waarin lidstaten toezeggen behalve hun defensie-uitgaven ook de bestedingen aan internationale samenwerking, klimaatsteun en compensatie voor klimaatschade te laten stijgen totdat EU-lidstaten aan de internationale afspraken voldoen. **We steunen landen die lijden onder de gevolgen van klimaatverandering bij het aanpassen aan de nieuwe omstandigheden en de uitrol van hernieuwbare energie.** Door het opbouwen van een eigen groene industrie kunnen landen in het mondiale Zuiden meer inkomsten verwerven en betere banen scheppen.

We dragen bij aan de aanpak van grondoorzaken van conflict en instabiliteit en aan het realiseren van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's) van de Verenigde Naties. De EU geeft alleen ongebonden hulp en neemt het voortouw bij kwijtschelding van schulden. **De afspraak dat EU-landen minstens 0,7% van hun bruto nationaal inkomen (bni) besteden aan officiële ontwikkelingssamenwerking wordt bindend.** Hier komen de uitgaven voor klimaatfinanciering bovenop. Daarnaast moderniseren we onze ontwikkelingssamenwerking: we gaan uit van de behoeften van landen zelf en verliezen de meest kwetsbaren niet uit het oog.

We willen naar voorbeeld van Nederland en andere lidstaten ook een feministisch Europees buitenlandbeleid met niet alleen woorden, maar ook daden, inclusief de inzet van concrete hulp, handelsafspraken, inspraak of sancties die gendergelijkheid ten goede komen. Bij al het externe beleid hebben we oog voor de meest kwetsbare groepen.

3.3 Eerlijke handel

We zetten ons in voor de ontwikkeling van een nieuw EU-handelsbeleid gebaseerd op gelijkwaardigheid, duurzame en sociale ontwikkeling. Eerlijke en duurzame handel kan zowel Europa als handelspartners veel opleveren: het versterkt onze samenwerking, draagt bij aan welvaart in lage- en middeninkomenslanden en maakt landen minder kwetsbaar voor manipulatie door autoritaire machten. Handelsverdragen moeten afdwingbare bepalingen over democratie, mensenrechten, arbeidsomstandigheden, milieu, klimaat, natuur, voedselstandaarden en eerlijke belastingafdrachten bevatten.

Kennisdeling stelt het mondiale Zuiden in staat om zelf batterijen of vaccins te produceren. Grondstoffenpartnerschappen die de EU sluit, moeten de ontwikkeling van hernieuwbare energie en verantwoorde recycling bevorderen, lokaal eigenaarschap versterken en fatsoenlijke banen scheppen. Winning van en handel in strategische grondstoffen vinden plaats tegen eerlijke prijzen en binnen internationaal vastgelegde normen voor de bescherming van mens en milieu.

3.4 Integratie verdiepen en uitbreiden

Nu vrede in Europa niet langer vanzelfsprekend is, wordt steeds duidelijker dat de EU een grotere verantwoordelijkheid moet nemen voor de vrede en vooruitgang in onze directe omgeving. De meeste buurlanden van de EU willen hun eigen democratische en vrije toekomst vormgeven. Toenadering tot de EU is een geopolitieke noodzaak. Zowel wijzelf als onze buurlanden zijn erbij gebaat. **We willen dat de EU potentiële lidstaten veel actiever ondersteunt. Landen die dat willen, moeten concreet uitzicht hebben op toetreding.** Dit mag niet ten koste gaan van de kracht van de EU zelf. We tornen niet aan de voorwaarden voor toetreding op het gebied van rechtsstaat, democratie en mensenrechten. Met het Turkije van Erdoğan blijven de onderhandelingen bevroren.

De toekomst van Oekraïne ligt in de EU, zoals dat ook geldt voor Moldavië en de landen op de Westelijke Balkan. Van alle landen die toe willen treden, verwachten we dat ze handelen in lijn met onze waarden en het buitenland- en veiligheidsbeleid van de EU. Landen die zich niet aan de basisregels van de democratie houden en onrust stoken in EU-buurlanden, pakken we harder aan. Dat betekent strengere maatregelen tegen Servië, dat de veiligheid van buurlanden als Kosovo en Bosnië-Herzegovina bedreigt. Met sterke Europese diplomatie dragen we bij aan stabiliteit en vrede in de regio. Voor het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen en Zwitserland blijft de deur naar de EU openstaan.

We willen subsidies uit het toetredingsfonds sterker koppelen aan democratische en rechtsstatelijke hervormingen. Toetreding moet een stapsgewijs proces worden, waarbij landen al vóór het lidmaatschap voordelen ervaren en niet meteen volledig hoeven toe te treden. Het maatschappelijk middenveld krijgt een grotere rol in het toetredingsproces. Toetreding van nieuwe lidstaten vereist ook hervormingen binnen de EU, om de EU zelf slagvaardig te houden. Het biedt bovendien een kans om de sociale rechten in kandidaat-lidstaten op EU-niveau te brengen.

3.5 Grip op arbeidsmigratie

Migratie is van alle tijden en veelzijdig. Maar – zoals de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 schetst - **een toekomstbestendig migratiebeleid vergt regie en grip.** Daarbij vormen mensen die vluchten voor oorlog, geweld en onderdrukking maar een klein deel van het migratiecijfer. Arbeidsmigranten vormen verreweg de grootste groep.

Op arbeidsmigratie kunnen en moeten we veel steviger regie voeren. Arbeidsmigratie is nu steeds vaker een verdienmodel om op de laagste prijs te concurreren met schandalige uitbuiting tot gevolg. Hieraan stellen we paal en perk door stevige arbeidsvoorwaarden te verankeren voor iedere werknemer, deze streng te handhaven en de arbeidsmigratie vanuit landen buiten de EU strikt te reguleren. We rekenen af met sectoren die draaien op uitbuiting.

Door migratie beter te reguleren kunnen we de rechten van migranten beter waarborgen, de maatschappelijke bijdrage van migratie vergroten en de impact verkleinen. Door de regie te nemen, voorkomen we dat enkele bedrijven profiteren van migratie terwijl de rest van de samenleving opdraait voor de kosten van hun huisvesting en benodigde voorzieningen. Dit vergt een politiek gebaseerd op feiten, met respect voor fundamentele waarden en internationale afspraken, en gericht op een realistische en humane aanpak.

Voor een gezonde samenleving is gematigde bevolkingsgroei essentieel. Het rapport van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 beveelt aan scherpe keuzes te maken, met name op het gebied van arbeidsmigratie. **Het recht om vrij te reizen, te wonen en te werken binnen Europa is een groot goed, waar ook veel Nederlanders gebruik van maken. Maar het recht om elders te werken mag geen vrijbrief zijn voor uitbuiting en asociale arbeidspraktijken. Ook mag arbeidsmigratie geen onevenredige druk op publieke voorzieningen leggen.** We accepteren niet langer dat hele economische sectoren, die vaak ook nog weinig bijdragen aan de brede welvaart, misbruik maken van goedkope en kwetsbare arbeidskrachten. Op arbeidsmigratie moeten we meer regie voeren, in het voordeel van mensen en onze groene economie. We maken daarom scherpe keuzes en willen af van arbeidsmigratie als verdienmodel.

In lijn met onze groene en sociale industriepolitiek kiest GroenLinks-PvdA voor bedrijvigheid en banen die maatschappelijk van toegevoegde waarde zijn en fatsoenlijke arbeidsvoorwaarden bieden. **Door de inzet van arbeidsmigranten beter te reguleren, maken we niet alleen een einde aan een bedrijfsmodel gebaseerd op uitbuiting en oneerlijke praktijken, maar zal ook het aantal arbeidsmigranten gericht afnemen.** Door de sociale lat voor iedereen hoger te leggen, kiezen we voor veilig en gezond werk. Dat biedt zekerheid en gaat uitbuiting van arbeidsmigranten tegen. We rekenen af met sectoren die arbeidsmigranten uitknippen en weinig bijdragen aan de brede welvaart. We pakken de schimmige uitzend- en arbeidsconstructies aan waarmee werkgevers steeds goedkopere arbeidskrachten van buiten de EU kunnen inzetten onder slechte werkomstandigheden. We maken arbeidsmigranten minder afhankelijk van hun werkgevers. Zo doorbreken we oneerlijke concurrentie tussen werknemers op de werkvloer en de race naar de bodem wat betreft arbeidsvoorwaarden. Deze misstanden zetten ook de leefbaarheid van vaak al kwetsbare gemeenschappen en stadswijken onder druk door ondermaatse en overbevolkte huisvesting van arbeidsmigranten. We gaan streng handhaven op werkgevers die arbeidsmigranten misbruiken om hun eigen kosten te drukken en te concurreren op arbeidsvoorwaarden.

Tegelijkertijd erkennen wij dat er essentiële sectoren zijn met grote tekorten aan werknemers, waarbij gerichte arbeidsmigratie - ook van buiten de EU - nodig is. Denk bijvoorbeeld aan de zorg, de bouw en de energietransitie. Maar dat kan alleen goed gereguleerd en onder fatsoenlijke voorwaarden van eerlijk, veilig en goed (betaald) werk. Europa moet dan ook scherpere regels stellen voor gerichte arbeidsmigratie uit derde landen, waarbij mens en maatschappij vooropstaan. Zo voorkomen we ongereguleerde arbeidsmigratie van buiten de EU.

Arbeidsmigranten verdienen dezelfde bescherming als lokale werknemers. Met versterkte rechten en hogere lonen voor werknemers en intensievere handhaving tillen we de bescherming van alle werkenden in de EU naar een hoger niveau. Betere naleving van arbeidsrecht is nodig door een sterker mandaat voor de Europese Arbeidsinspectie, meer capaciteit voor nationale arbeidsinspecties, beter beschermde Europese vakbonden en een Europese zwarte lijst voor bedrijven die arbeidswetgeving ontwijken. We trekken in de hele EU lessen uit goede lokale voorbeelden, zoals werkgevers die investeren in de bouw van sociale huurwoningen of taallessen en opleidingen onder werktijd.

3.6 Een rechtvaardig, humaan en realistisch asielbeleid

Wij staan pal voor het Vluchtelingenverdrag en de humane opvang van vluchtelingen. Dat vraagt een solidair Europees beleid gericht op veilige routes en snelle duidelijkheid en terugkeer voor iedereen die geen recht heeft op asiel. **De realiteit is dat er altijd mensen zijn die moeten vluchten voor oorlog, onderdrukking en geweld.** Door in de volle breedte bij te dragen aan conflictpreventie, eerlijke handel, noodhulp, schuldkwijtschelding, ontwikkelingssamenwerking en klimaatbeleid kan Europa veel meer doen om de noodzaak om te vluchten weg te nemen. Momenteel vangen buurlanden en regio's van conflictgebieden het overgrote deel van de vluchtelingen wereldwijd op. **Voor hen die toch een veilig heenkomen moeten zoeken in Europa staat het recht op het aanvragen van asiel als een paal boven water.** Een humaan asielbeleid betekent dat we de opvang van vluchtelingen beter organiseren. **Voor veel Nederlanders is de opvang van vluchtelingen vanzelfsprekend, maar er leven ook veel zorgen.** Het gevoel van controle mist, de kwaliteit van opvanglocaties zakt steeds vaker onder de humane grens, lange wachttijden bemoeilijken de integratie, de terugkeer van mensen die geen recht hebben op asiel hapert en een kleine groep die vaak geen perspectief heeft op asiel

veroorzaakt overlast. Landen concurreren met elkaar om zo onaantrekkelijk mogelijk te worden voor asielzoekers. Alleen extreemrechts spint hier garen bij.

Het gebrek aan veilige routes leidt ertoe dat mensensmokkelaars goud geld verdienen en vluchtelingen hun leven moeten wagen in gevaarlijke bootjes op de Middellandse Zee. Tegelijk lukt het nog onvoldoende om mensen die om andere redenen dan asielgronden naar Europa proberen te komen, te ontmoedigen de gevaarlijke en dure tocht te ondernemen. Op zoek naar bescherming stuiten vluchtelingen op muren en gewelddadige *pushbacks*. Mensen op zee worden aan hun lot overgelaten en verdrinken. Ondertussen worden humanitaire organisaties en hulpverleners vervolgd als ze op zee mensen redden. De EU financiert zelfs de dubieuze Libische kustwacht en sluit schimmige migratiedeals met landen als Tunesië, waar de rechten van migranten op grove wijze geschonden worden. Wie het wel lukt om de EU te bereiken, krijgt te maken met schrijnende situaties van Lampedusa tot Ter Apel. Dat moet anders. **We moeten daarom het asielstelsel beter en eerlijker organiseren, in het belang van vluchtelingen en de samenleving als geheel.** Dat helpt ook het draagvlak te behouden. Een rechtvaardig, humaan en realistisch vluchtelingenbeleid is hard nodig in Europa.

Omdat Nederland deel uitmaakt van het gemeenschappelijk Europees asielsysteem met één gezamenlijke Europese buitengrens, moeten we deze uitdagingen Europees aanpakken. **We zetten in op een eerlijke verdeling van de verantwoordelijkheid tussen alle EU-lidstaten, zowel voor de spreiding van asielzoekers over Europa als voor humane opvang en fatsoenlijke asielprocedures met juridische waarborgen en snelle duidelijkheid.** We bevorderen dat wie geen recht op asiel heeft, snel terugkeert naar het land van herkomst. Met meer reguliere en veilige routes en hervestiging van de meest kwetsbare vluchtelingen via de vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties (UNHCR), voorkomen we dat mensen een levensgevaarlijke tocht moeten afleggen voor een asielaanvraag. Zo bieden we alternatieven om irreguliere migratie te verminderen ten gunste van reguliere, veilige routes voor vluchtelingen. Eenmaal in Europa is betere integratie van nieuwkomers van groot belang. Zij moeten daartoe snel toegang krijgen tot de arbeidsmarkt en taallessen. We trekken lessen uit de succesvolle opvang van Oekraïense vluchtelingen, toen de EU liet zien dat we tot grote solidariteit in staat zijn. We passen die lessen toe op asielzoekers uit andere landen.

Eerlijk beleid betekent ook dat mensen die geen recht hebben op asiel snel duidelijkheid krijgen en terugkeren naar het land van herkomst. Door te werken aan gelijkwaardige relaties met herkomstlanden, worden ook afspraken over terugkeer effectiever. Daar komt bij dat we opvang in de regio's waar vluchtelingen vandaan komen actief ondersteunen. Zij verdienen daarbij substantieel grotere steun van Europa om aan deze vluchtelingen een toekomstperspectief te kunnen bieden. Afspraken met andere landen over migratie moeten altijd voldoen aan waarborgen voor de rechten en veiligheid van vluchtelingen en migranten, in lijn met internationale verdragen.

B. ONZE BELEIDSVORSTELLEN

Hoofdstuk 1: Een zeker bestaan, nu en in de toekomst

1.1 Zeker zijn van inkomen, goede voorzieningen en goed werk

1.1.1 Minimuminkomen. We zien scherp toe op de naleving van de richtlijn voor toereikende minimumlonen. We handhaven streng en maken een minimumloon van minimaal 60% van het mediaan loon in heel Europa de norm. We pakken armoede in de EU verder aan door vast te leggen dat lidstaten hun inwoners een bestaansminimum garanderen en Europese minimumuitkeringen vaststellen voor mensen die afhankelijk zijn van een uitkering. Minimumuitkeringen moeten voorzien in het levensonderhoud. Het sociaal minimum moet in elk land adequaat zijn, en in ieder geval boven de armoederisicogrens. De EU steunt onderzoek naar en experimenten met een basisinkomen.

1.1.2 Sturen op brede welvaart. Alle Europese regels moeten bijdragen aan een schone en eerlijke, sociale en gezonde toekomst voor mensen en de planeet. Bij nieuwe voorstellen kijken we naar de impact op en actieve bijdrage aan het klimaat en principes die zijn vastgelegd in de Europese Pijler van Sociale Rechten, zoals kansengelijkheid, gendergelijkheid, en toegang tot basisvoorzieningen, huisvesting, de zorg en het onderwijs.

1.1.3 Huisvesting. Er komt een Europees Crisisplan voor de aanpak van de wooncrisis en een Eurocommissaris verantwoordelijk voor het recht op huisvesting. Daarbij wordt ingezet op woningen die betaalbaar, toegankelijk, van goede kwaliteit (vrij van vocht, schimmel, loden leidingen en bouwkundig in orde), duurzaam en in de buurt van voldoende voorzieningen zijn, én woonzekerheid bieden. We zetten ook vol in op het aan banden leggen van speculatie op de woningmarkt door grote investeringsfondsen zoals Blackstone via Europese wetgeving op vlak van banken, kapitaalmarkten, staatssteun, begroting, belasting en hypotheek. De nieuwe regels voor data-uitwisseling over vakantieverhuur worden snel uitgerold en steden die regels voor vakantieverhuur via platforms als Airbnb en Booking uitrollen worden niet langer tegengewerkt, maar ondersteund. Sociale huisvesting wordt gestimuleerd via Europese financiering en door de hindernissen weg te werken die Europese marktregels nu opwerpen bij de bouw van sociale huisvesting. Gedwongen huisuitzettingen, waarbij geen alternatieve huisvesting wordt verzekerd, worden verboden. Dit betekent dat niemand door huisuitzetting dakloos wordt.

1.1.4 Nutsvoorzieningen. De EU dwingt nooit liberalisering af van nutsvoorzieningen en ondersteunt onderzoek naar het terugdraaien van privatiseringen. Het Europees economisch en interne marktbeleid moet de publieke sector steunen in plaats van aansporen tot marktwerking. We willen dat lidstaten vrij zijn om collectieve voorzieningen, zoals zorg, sociale huisvesting en openbaar vervoer, niet aan te besteden op de markt.

1.1.5 Dakloosheid. In lijn met de verklaring van Lissabon streven we ernaar dakloosheid in 2030 te beëindigen. De EU draagt daar financieel aan bij. Om dit te bereiken wordt Housing First een van de belangrijkste pilaren en wordt ervaringskennis ingezet. Er is speciale aandacht voor extra kwetsbare groepen zoals (dreigend) dakloze jongeren, LHBTIQ+'ers, ongedocumenteerden, migranten en dakloze mensen uit een ander EU-land.

1.1.6 Toegankelijkheid publieke voorzieningen. Bij een stevig sociaal fundament horen publieke voorzieningen die toegankelijk zijn voor iedereen. Om te voorkomen dat juist de meest kwetsbaren in onze samenleving tussen wal en schip raken, moeten basisvoorzieningen toegankelijk zijn voor iedereen, ook voor dakloze en ongedocumenteerde mensen.

1.1.7 Europees Sociaal Handvest. Om recht te doen aan haar toenemende verantwoordelijkheid voor de sociale en economische mensenrechten van haar burgers en ingezetenen, treedt de EU toe tot het herziene Europees Sociaal Handvest en verankert zij de verdragen van de Internationale Arbeidsorganisatie in het EU-recht.

1.1.8 Gelijk loon voor gelijk werk. We eisen gelijke beloning van gelijk werk voor iedereen, zonder discriminatie op basis van bijvoorbeeld gender, kleur of beperking. De EU zorgt samen met lidstaten voor betere handhaving van dit principe en treedt harder op tegen elke vorm van discriminatie in de beloning van geleverd werk. We zorgen voor zorgvuldige implementatie en sterke handhaving van de richtlijn voor loontransparantie en de minimumlonen-richtlijn.

1.1.9 Technologie op de werkvloer. Er moet een Europese richtlijn komen over de inzet van technologie op de werkvloer, zodat technologie ten goede komt aan werknemers in plaats van de werkdruk verder op te voeren. Hierbij is altijd duidelijk voor werknemers en vakbonden hoe en waarom technologie wordt ingezet. Hierover krijgen zij ook vooraf instemmingsrecht. Surveillance als het registreren van je lichaamsbewegingen, het constant monitoren van je gedrag of communicatie op werk en het bijhouden van je emoties maken we met wet- en regelgeving onmogelijk. Een mens neemt altijd de beslissingen die gevolgen hebben voor de werknemer, zoals evaluaties, salaris en ontslag. Winsten in tijd of middelen door digitalisering op de werkvloer verdelen we eerlijker tussen werknemer en werkgever.

1.1.10 Recht op onbereikbaarheid en thuiswerken. Er komt een Europees recht op onbereikbaarheid na werkuren. Dit is essentieel voor een gezonde balans tussen het professionele leven en het privéleven. We willen een Europese wet over telewerken en het recht om niet bereikbaar te zijn. Daarin leggen we voor sectoren waar dat mogelijk is het recht om deels thuis te werken wettelijk vast.

1.1.11 Europees socialezekerheidsnummer. Een Europees socialezekerheidsnummer moet grensoverschrijdende arbeid transparanter maken en daarbij duidelijkheid geven aan arbeidsinspecties en werknemers of en waar sociale premies betaald worden, en fraude door het niet afdragen van sociale zekerheidspremies bestrijden.

1.1.12 Gezond werk. Niemand mag overlijden, ziek worden of slachtoffer worden van een arbeidsongeval op de werkplek of door het werk. Mentale problemen zijn de voornaamste ziekmaker op de werkplek. Daarom is er meer aandacht nodig voor mentale gezondheid bij regels rond werkomstandigheden, net als voor werkdruk en de verwachting van permanente bereikbaarheid. We werken aan fatsoenlijke werktijden en doorbetaalde pauzes. We streven ernaar een 32-urige werkweek met behoud van inkomen de norm te maken in heel Europa. We voegen burn-out toe aan de lijst van beroepsziekten. De lijst van gevaarlijke en kankerverwekkende stoffen waarvan het gebruik aan banden moet worden gelegd, breiden we uit. We maken ook regels voor veilig werk bij warme weersomstandigheden.

1.1.13 Platformwerk. De nieuwe wet voor de bescherming van platformwerkers moet snel leiden tot betere arbeidsomstandigheden. Met een snelle implementatie en strenge handhaving

van deze wet stoppen we misbruik en schijnzelfstandigheid van platformwerkers en geven we platformwerkers meer inzage in, en controle en zeggenschap over de onderliggende algoritmen van digitale platforms.

1.1.14 Vaardigheden en leren op werk. Europa investeert grootschalig in het scholen en omscholen van mensen, met name in de sectoren waar de mensen het hardst nodig zijn, bijvoorbeeld in de zorg, het onderwijs en de ICT-sector. Deze programma's worden praktisch en financieel zo toegankelijk en inclusief mogelijk gemaakt. Deze Europese Skills Agenda moet zich niet eenzijdig richten op theoretisch opgeleiden, maar juist speciale aandacht geven aan mensen met sociale banen. De EU legt minimumrechten voor de scholing van werknemers vast, zodat werknemers van baan kunnen wisselen als banen verdwijnen en veranderen.

1.1.15 Zekerheid op werk. Uitgangspunt is het vaste contract en direct in dienst treden bij de werkgever. Het rechtstreeks in dienst nemen wordt verplicht voor tenminste 85% van werknemers. Er komen strenge regels voor interimarbeid. Nulurencontracten schaffen we af en flexwerkers krijgen dezelfde arbeidsvoorwaarden en -rechten als vaste krachten. In heel Europa komen er normen voor uitzendbureaus door de uitzendrichtlijn te herzien. Uitzendkantoren moeten verplicht een vergunning hebben.

1.1.16 Stages. De EU treedt op tegen uitbuiting van stagiairs. Onbetaalde stages worden in heel Europa niet meer toegestaan.

1.1.17 Versterken vakbonden. Samen sta je sterker dan alleen, vooral tegen grote bedrijven. We stimuleren collectief onderhandelen en beschermen vakbondsrechten. Toegang van werknemers tot vakbondsvertegenwoordigers en van vakbonden tot de werkvloer is cruciaal. Sociale partners worden nauw betrokken bij veranderingen op de werkvloer, zoals faillissementen en overnames, en bij herstructurering op de werkvloer worden werknemers begeleid. We nemen maatregelen tegen vakbonden die niet onafhankelijk zijn (gele bonden).

1.1.18 Werkomstandigheden transportsector. We erkennen dat fatsoenlijke arbeidsomstandigheden een essentiële rol spelen in de veiligheid en beschikbaarheid van vervoer. Het gebrek daaraan leidt tot een enorm tekort in het wegvervoer en de logistiek. We nemen wetgeving aan die goede en veilige werkomstandigheden verzekert voor de transportsector, zoals voor treinmachinisten en chauffeurs.

1.1.19 Inspraak op de werkvloer. Werknemers moeten betrokken worden bij belangrijke bedrijfsbeslissingen. We versterken de richtlijn voor Europese ondernemingsraden, zodat die instemmingsrecht krijgen bij beslissingen als fusies, overnames, reorganisaties, beloningsverschillen en de besteding van de winst.

Sterke schouders dragen bij met eerlijke belastingen

1.1.18 Crisiswinsten belasten en winstgedreven inflatie stoppen. Obscene winsten over de rug van mensen in tijden van crisis belasten we. Keer op keer zagen we dat bedrijven in tijden van grote onzekerheid hun marktmacht gebruiken om de prijzen ver op te drijven. De crisisheffing voor fossiele bedrijven ingevoerd na de Russische inval in Oekraïne breiden we uit naar andere sectoren zoals de farmaceutische industrie of supermarktketens die onder het mom van inflatie gigantische winsten hebben gemaakt. De Europese Commissie moet als mededingingsautoriteit harder en gericht optreden tegen inflatie veroorzaakt door de enorme winsten van bedrijven.

1.1.19 Bedrijven betalen eerlijk belasting. De Europese Commissie gaat bestaande regels ook daadwerkelijk handhaven en zorgt ervoor dat lidstaten die implementeren. De afgelopen jaren zetten we stappen richting transparantie en een internationale OESO-minimumbelasting. Er is een Europese grondslag voor winst- en vennootschapsbelasting nodig, zodat bedrijven niet meer kunnen kiezen in welk land ze belasting betalen. Met een Europese vennootschapsbelasting zorgen we ervoor dat multinationals – waaronder techgiganten – eerlijk belasting betalen, met een Europese minimumwinstbelasting van 18%.

1.1.20 Belastingparadijzen. Er moet een einde komen aan belastingontwijking en belastingparadijzen buiten én binnen Europa. De EU-wijde race naar het laagste belastingtarief en de rol van Nederland als belastingparadijs moeten stoppen. De EU scherpt criteria aan voor de zwarte lijst van belastingparadijzen, maakt de selectieprocedure transparanter en zorgt dat ook alle EU-lidstaten zich niet als belastingparadijs gedragen. Er komt een Europese heffing op kapitaalstromen naar landen op de zwarte lijst. De EU scherpt ook Europese regels aan voor het belasten van winsten die verschoven worden naar belastingparadijzen (CFC-regels). Er komen Europese minimumstandaarden om belastingontwijking via investeringsverdragen te stoppen.

1.1.21 Rechtvaardige belastingen op vermogen en vervuiling. De EU dringt aan op belastinghervormingen in de lidstaten, waarbij het zwaartepunt van belastingheffing in heel de EU komt te liggen op vervuiling en vermogen in plaats van arbeid. Er komt een minimumvermogensbelasting om te voorkomen dat EU-lidstaten vermogenden en kapitaal lokken met belastingvoordelen.

1.1.22 Belastingtransparantie. De EU werkt aan een betere registratie van ondernemingen om brievenbusfirma's te bestrijden, aan de hand van een transparant en functioneel Europees bedrijvenregister. We scherpen de verplichtingen van grote bedrijven aan om publiekelijk te rapporteren over hun effectieve belastingafdrachten, economische activiteiten en subsidies in ieder land waar ze actief zijn, inclusief belastingparadijzen als Bermuda en de Kaaimaneilanden.

1.1.23 Belastingontduiking aanpakken. Er komen Europese regels waarmee het voor brievenbusfirma's verboden wordt te profiteren van belastingconstructies die lidstaten aanbieden. Daarnaast maken we in Europees verband werk van een verbod op de trustsector, die belastingontwijking aantrekt en nauwelijks maatschappelijke meerwaarde heeft. De EU schaft alle belemmeringen voor lidstaten om op te treden tegen bedrijven zonder reële economische activiteit af. Banken, belastingadviseurs en andere instellingen die meewerken aan het faciliteren van witwassen, agressieve belastingontwijking en belastingontduiking door hun klanten krijgen sancties opgelegd. De EU zorgt voor minimumharmonisatie van een onvoorwaardelijke bronbelasting op dividend, rente en royalty's.

1.1.24 Btw-herziening voor gezondheid en milieu. De Europese regels over btw worden drastisch herzien zodat lidstaten de vrijheid krijgen om niet de aankoop van goederen en diensten te belasten maar hun effect op het milieu, gezondheid en het gebruik van grondstoffen (onttrokken waarde). De btw moet verlaagd kunnen worden voor reparaties en hergebruikte goederen en materialen.

1.2 Sociale ecologische transitie

Klimaatbeleid versnellen

1.2.1 Klimaatneutraal in 2040. Om de klimaatcrisis aan te pakken, maken we de EU zo snel mogelijk klimaatneutraal. In 2035 moet de Europese elektriciteitsvoorziening CO₂-neutraal zijn en in 2040 moet de hele economie klimaatneutraal zijn. We maken bindende afspraken over de afbouw van fossiele energie. Dit vraagt om solidariteit met EU-landen die minder middelen tot hun beschikking hebben voor de transitie. Zij hebben Europese steun nodig om de vergroening van industrie, gebouwde omgeving, vervoer en landbouw te versnellen. De rijkste lidstaten, waaronder Nederland, dienen voorop te lopen: in 2030 moeten zij hun broeikasgasemissies met 65% verminderen.

1.2.2 Afschaffen fossiele subsidies. Fossiele subsidies van lidstaten faseren we uit, zodat ze in 2025 zijn afgeschaft. Alle andere milieuschadelijke subsidies faseren we uit voor 2027. Zo krijgen duurzame bedrijven een eerlijke kans. We leggen een bindend Europees tijdspad voor de afbouw vast. Daarbij houden we rekening met kwetsbare huishoudens en met het belang van elektrificatie van de industrie. We schonen de EU-begroting op: geen Europees geld meer naar fossiele infrastructuur, inclusief LNG-terminals. Binnen het Europese CO₂-emissiehandelssysteem (ETS) worden geen gratis emissierechten meer verstrekt. Fossiele projecten van Europese bedrijven in het buitenland krijgen niet langer overheidssteun. Ook moeten Europese lidstaten een afbouwpad van nationale fossiele subsidies in hun klimaatplannen vastleggen.

1.2.3 CO₂-opslag. We staan opslag en recycling van CO₂ uitsluitend toe wanneer de uitstoot op korte termijn niet kan worden voorkomen – dus niet voor kolen- en gascentrales – of wanneer dit negatieve emissies oplevert. Overheden houden streng toezicht om lekkages en aardbevingen bij (onderzeese) opslaglocaties te voorkomen. De vervuiler betaalt de opslag en recycling zelf.

1.2.4 Negatieve emissies. Methoden die CO₂ uit de atmosfeer verwijderen mogen geen excuus vormen om fossiele brandstoffen te blijven verstoken. We leggen vast dat CO₂-emissies binnen het ETS niet mogen worden gecompenseerd met negatieve emissies of met elders verworven emissierechten. Voor negatieve emissies stellen we een aparte regeling op, die een breed scala aan methoden voor CO₂-verwijdering uit de atmosfeer bevordert zolang onze economie nog niet volledig circulair is. De regeling moet recht doen aan de risico's en onzekerheden die alle methoden aankleven. Producenten van fossiele brandstoffen gaan meebetalen aan negatieve emissies, naar rato van hun historische emissies.

1.2.5 CO₂-grensheffing. We sporen de rest van de wereld aan tot vermindering van broeikasgasemissies door een snelle implementatie van de CO₂-grensheffing (CBAM) en uitbreiding van de sectoren die eronder vallen. Tegelijk ondersteunen we landen in het mondiale Zuiden bij het vergroenen van hun energievoorziening en industrie, onder meer via Just Energy Transition Partnerships.

Klimaatrechtvaardigheid

1.2.6 Sociaal Klimaatfonds. Om te zorgen dat iedereen mee kan in de transitie, breiden we het Sociaal Klimaatfonds fors uit. We stellen zeker dat de investeringen terecht komen bij kwetsbare huishoudens, wijken en regio's. Dit fonds willen we bijvoorbeeld inzetten voor de verduurzaming van huurwoningen en het openbaar vervoer, dat ook betaalbaar moet blijven.

1.2.7 Werkgarantiefonds. De verantwoordelijkheid om werknemers die geraakt worden door de ecologische transitie te begeleiden van werk naar werk ligt in de eerste plaats bij hun werkgevers. Dit wordt vastgelegd in een sociaal plan: duidelijke afspraken met instemming van onafhankelijke vakbonden. Dit is een voorwaarde bij financiële steun aan bedrijven; zo nodig vorderen we subsidies terug. We nemen een overheidsaandeel in bedrijven als dat nodig is om de transitie te versnellen. Als laatste redmiddel voeren we een werkgarantiefonds in, dat werknemers in fossiele sectoren verzekert van omscholing en werk in duurzame sectoren – als dat onvoldoende lukt door werkgevers. Daartoe vullen we het Sociaal Klimaatfonds en het Eerlijke Transitiefonds aanzienlijk aan. Wie in de energietransitie werkt of zich ervoor laat (om)scholen, is zeker van goed werk.

1.2.8 Isolatie-offensief. We starten een Europees isolatie-offensief dat lidstaten helpt de woningen te isoleren van mensen die dat zelf niet kunnen. Dit houdt in dat we woningcorporaties financieel ondersteunen bij de isolatie van huurwoningen, het plaatsen van zonnepanelen en de aanleg van duurzame warmtenetten.

1.2.9 Eerlijke transitie in de regio. We steunen regio's die hard geraakt worden door het afbouwen van de fossiele industrie. Zij moeten kunnen bouwen aan een duurzame toekomst met het behoud van banen. We breiden daartoe het Eerlijke Transitiefonds (JFT) uit en benutten de Structuurfondsen (ESIF).

1.2.10 Internationale klimaatrechtvaardigheid. Wij willen alles op alles zetten om de doelen van het Klimaatakkoord van Parijs te halen, zodat de opwarming van de aarde beperkt blijft tot anderhalve graad. We nemen als EU het voortouw bij internationale klimaatoppen, bepalen onze onderhandelingsinzet bij meerderheid en spreken met één stem. We spelen een leidende rol bij klimaatfinanciering voor het mondiale Zuiden, waarmee deze landen hun uitstoot kunnen beperken en zich kunnen aanpassen aan klimaatverandering. We leveren ook een eerlijke bijdrage aan het schadefonds dat compensatie biedt aan landen die hard geraakt worden door de klimaatcrisis. We werken aan partnerschappen voor overdracht van technologie, kennis en financiële ondersteuning om landen in het mondiale Zuiden te ondersteunen bij de uitrol van hernieuwbare energie en bij het opvangen van de klappen van de klimaatcrisis.

1.2.11 Vergroening financiële sector. Te vaak nog zien financiële instellingen investeringen in hernieuwbare energie of duurzame landbouw als risicovoller dan investeringen in de fossiele economie. Ze staan met hun rug naar de toekomst. Daarom verplichten we banken, verzekeraars, pensioenfondsen en vermogensbeheerders om heldere strategieën te formuleren en uit te voeren om de emissies die voortvloeien uit hun leningen en investeringen in lijn te brengen met de Europese klimaatdoelen. Er moeten volgend mandaat bindende regels komen om financiële instellingen aansprakelijk te houden voor schenden van klimaatnormen en mensenrechten. De wetgeving over internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen gaat ook gelden voor financiële instellingen.

1.2.12 Europese Investeringsbank. We maken de EIB tot dé bank voor de ecologische transitie. Deze bank stelt meer kapitaal beschikbaar voor groene investeringen tegen lage rente, ook aan burgercollectieven. Duurzaamheids- en transparantie-eisen voor financiële tussenpartijen scherpen we aan. Aan het EIB-besluit om geen subsidies meer te verlenen voor fossiele energie tornen we niet.

1.2.13 Aanpak overconsumptie. We pakken overconsumptie aan door herverdeling van inkomen en vermogen, maar ook door de verkoop van goederen en diensten met een grote ecologische

voetafdruk te verminderen. We begrenzen overconsumptie met verplichte milieustandaarden voor producten (ecodesign), het verlengen van wettelijke garantie om consumptie te beperken en duurzamer ontwerp van producten te stimuleren en het verbieden van excessen als privéjets.

1.2.14 Minder ongezonde reclame. We leggen commerciële reclame aan banden, te beginnen met een verbod op fossiele reclames en ongezonde zaken als (online) gokken, alcohol en fastfood. Illegale reclame op sociale media wordt aangepakt evenals influencers die bewust producten aanprijzen die de gezondheid van kinderen schaden.

Groene energie

1.2.15 Zuinig met energie. Besparing is uiteindelijk de meest duurzame klimaatmaatregel, want wat je niet gebruikt, hoef je niet op te wekken. Energiebesparing krijgt de hoogste prioriteit in het Europese klimaat- en energiebeleid. We helpen huishoudens om energie te besparen en brengen door te verduurzamen hun energierekening naar beneden. In 2040 is het energiegebruik van de EU 50% efficiënter dan in 2019.

1.2.16 Energiezuinige apparaten. We gaan voortvarend door met de aanscherping van normen voor het energiegebruik van apparaten (ecodesign). De zuinigste technologie wordt de nieuwe norm. De meest verspillende apparaten verdwijnen hierdoor van de markt.

1.2.17 Zuinig met data en rekenkracht. We stellen strenge eisen aan datacentra om een zuinig gebruik van stroom, grondstoffen, water en ruimte af te dwingen en hergebruik van restwarmte te bevorderen. Er komen duurzaamheidsstandaarden voor digitale toepassingen, om te voorkomen dat de groei van datacentra door het dak gaat. Nieuwe ecodesignregels leggen het gebruik van data en rekenkracht voor kunstmatige intelligentie (AI), online advertenties, video's en games, slimme apparaten, software en cryptomunten aan banden. We bevorderen de ontwikkeling van ultra-efficiënte chips en halfgeleiders, maar nieuwe toepassingen mogen niet leiden tot een explosie van energie- en grondstoffenverbruik. Ook krijgen ICT-producten een verplicht milieulabel.

1.2.18 Zon op dak. We zien erop toe dat de lidstaten het opwekken van de productie van hernieuwbare energie door huishoudens (blijven) stimuleren, met speciale aandacht voor huurwoningen, hoogbouw en lage inkomens.

1.2.19 Wind op zee. Nieuwe projecten voor wind op zee krijgen meer zekerheid dankzij *contracts for difference*, die bescherming bieden tegen zowel verliesgevende exploitatie als overwinsten.

1.2.20 Energiedemocratie. Ter versterking van energiedemocratie zorgen we ervoor dat energiebedrijven zich niet langer richten op aandeelhouderswaarde, maar op maatschappelijke en ecologische waarde. Omwonenden en energiecoöperaties krijgen de mogelijkheid om te participeren in alle projecten voor opwekking van hernieuwbare energie. Coöperaties kunnen mee investeren in wind op zee.

1.2.21 Supernet. We werken verder aan de versterking van de verbindingen tussen nationale stroomnetten, op land en op de Noordzee, om zo efficiënt mogelijk gebruik te maken van de opgewekte groene stroom. We versnellen de vergunningsprocedures voor supranationale infrastructuurprojecten zoals NorthSeaGrid. Zo ontstaat een Europees supernet voor groene stroom. De Europese Commissie moet meer doorzettingsmacht krijgen wanneer landen verbindingen van Europees belang blokkeren.

1.2.22 Energie slim gebruiken. Om onnodige investeringen in transport en opslag van stroom te voorkomen, bevordert de EU het combineren van wind en zon, opwekking van stroom nabij verbruik, het delen van stroom binnen *energy hubs* en coöperaties en flexibilisering van de vraag – met bescherming van kwetsbare consumenten. Omwonenden profiteren verplicht mee van energieopbrengsten uit de windmolens.

1.2.23 Interoperabiliteit. Er komen open standaarden voor flexibiliteitsdiensten. De interoperabiliteit van apparaten die een flexibele stroomvraag kunnen leveren wordt gegarandeerd, evenals de privacy en autonomie van betrokken huishoudens. Denk hierbij bijvoorbeeld aan laadpalen van elektrische auto's, batterijen en warmtepompen.

1.2.24 Natuurversterkende maatregelen. We bevorderen dat energieprojecten, waaronder de aanleg van energie-infrastructuur, gepaard gaan met natuurversterkende maatregelen.

1.2.25 Groene waterstof. Voor een klimaatneutrale industrie en het verduurzamen van lucht- en scheepvaart is groene waterstof onmisbaar. Daarom blijven we ons inzetten voor de Europese waterstofbank (EHB) om zowel de beschikbaarheid als afname van waterstof te bevorderen voor de industrie. Daarbij waarborgen we dat deze waterstof op een duurzame manier opgewekt wordt. Voor het gebruik van groene waterstof gaat een waterstofladder gelden, die voorrang geeft aan toepassingen waarvoor geen duurzaam alternatief – zoals directe elektrificatie – bestaat. Alleen onmisbare toepassingen mogen subsidie ontvangen.

1.2.26 Duurzame import. We stellen duurzaamheidseisen aan de import van groene stroom en groene waterstof. De productie in derde landen moet ook ten goede komen aan de lokale energievoorziening en industrie. De bouw van wind- en zonneparken en electrolyzers mag niet leiden tot landroof, biodiversiteitsverlies, waterschaarste of -vervuiling, uitbuiting, mensenrechtenschendingen, belastingontwijking of corruptie.

1.2.27 Kolencentrales sluiten. Uiterlijk in 2030 zijn alle kolencentrales in de EU dicht. De emissierechten van deze centrales worden geschrapt. In 2040 gebruiken we geen fossiele brandstoffen meer. De Europese Commissie moet EU-landen dwingen om een plan op te stellen voor afbouw van de winning, met een einddatum voor vergunningen.

1.2.28 Strikte eisen voor bio-energie. We scherpen de regels voor bio-energie aan. Biomassa mag alleen verbrand worden als het gaat om reststromen waar geen hoogwaardiger toepassing voor is (cascadering). De verbranding van houtige biomassa mag niet langer worden gesubsidieerd en niet langer meetellen als hernieuwbare energie. Import van biomassa voor energieopwekking verbieden we. Er komt voor grote installaties die veel biogene CO₂ uitstoten een verplichting om CO₂ op te slaan. Dit geldt voor onder meer afvalverbrandingsinstallaties, biobrandstofraffinerijen en bio-energiecentrales.

1.2.29 Geen geld voor kerncentrales. De EU biedt geen financiering voor de bouw van kerncentrales, maar kiest voor hernieuwbare alternatieven. De kosten en bouwduur van nieuwe kerncentrales worden structureel onderschat; ze dragen niet of nauwelijks bij aan het halen van de klimaatdoelen. Ook is er nog geen oplossing voor radioactief afval. Er komen duidelijke afspraken over het reserveren van voldoende geld voor de ontmanteling van centrales aan het eind van hun levensduur. Radioactief afval wordt niet geëxporteerd naar of geïmporteerd uit landen buiten de EU.

1.2.30 Opzeggen Energiehandvest. We stappen als EU uit het Energiehandvestverdrag (ECT), dat fossiele investeringen beschermt, en neutraliseren doorlopende schadeclaims van bedrijven.

1.2.31 Verdrag tegen fossiele brandstoffen. We zetten ons ervoor in dat de EU zich aansluit bij het Fossil Fuel Non-Proliferation Treaty over de uitfasering van kolen, aardolie en aardgas.

1.3 Groene en sociale industriepolitiek

Industriepolitiek

1.3.1 Groene en sociale industriepolitiek. We ondersteunen de opbouw van groene industrieën om het Europese verdienmodel van de toekomst veilig te stellen. Dat geldt onder meer voor de productie van (circulaire) zonnepanelen, warmtepompen, batterijen en andere hoogwaardige technologische producten voor de energietransitie. Voor de opschaling van deze technologieën is investeringszekerheid op lange termijn cruciaal. Daarom bieden we helderheid over de doelen en het beleid dat daarbij hoort en nemen we overbodige regels weg. Tegelijk werken we aan de verduurzaming of afbouw van vervuilende sectoren, zoals de staal-, kunstmest- en bio-industrie. Dat is ook goed voor volksgezondheid en dierenwelzijn. Aan publieke financiering stellen we strikte voorwaarden: ondersteuning moet leiden tot structurele werkgelegenheid waar vakmensen een zeker inkomen mee kunnen verdienen; ook afrekenbare klimaatplannen zijn hier onderdeel van.

1.3.2 Europese regie. De regie over de industriepolitiek wordt op Europees niveau gevoerd, op basis van ecologische, sociale en ruimtelijke criteria en in samenwerking met sociale partners. Zo voorkomen we dat elk land zijn eigen groene staalfabriek of batterijfabriek bouwt. Maar ook dat elk land zijn eigen industrie, ook als deze geen toekomst meer heeft, koste wat kost wil beschermen. De toenemende nationale staatssteun vergroot momenteel verschillen binnen Europa en komt nu vooral terecht bij vervuilende bedrijven. De beschikbaarheid van hernieuwbare energie, van secundaire of hernieuwbare grondstoffen en van ruimte in het licht van natuurherstel en zeespiegelstijging, alsmede de verdeling van werk en welvaart, wordt medebepalend voor de vestiging van industrie en de toelaatbaarheid van staatssteun. De Europese regie omvat ook de investeringen in infrastructuur voor transport en opslag van elektriciteit en waterstof.

Ondernemen voor meer dan winst

1.3.3 Democratisering economie. Wij voeren een ander bestuursmodel voor bedrijven in, dat zich niet langer richt op aandeelhouderswaarde, maar op maatschappelijke en ecologische waarde. Daartoe krijgen alle *stakeholders* - van werknemers en consumenten tot omwonenden en de natuur - een formele stem of rol in het ondernemingsbestuur, via de Raad van Commissarissen of aandeelhouderschap. We stimuleren innovatieve bedrijfsmodellen, zoals coöperaties, waar deelnemers het beleid bepalen.

1.3.4 Ruim baan voor burgercollectieven. We maken de EU tot bondgenoot van burgers die de schouders zetten onder de ecologische transitie. In lijn met de wetgeving over energiegemeenschappen verplichten we lidstaten om ruim baan te geven aan burgercollectieven, van mobiliteits- tot voedselcoöperaties. We herzien interne marktregels, waaronder aanbestedingsregels, die de ontwikkeling van nieuw gemeengoed en publiek-civiele samenwerking in de weg zitten.

1.3.5 Aandeelhouderschap. We nemen maatregelen die langetermijnaandeelhouderschap stimuleren. Zo voert de EU een belasting in op financiële transacties, die speculatieve handel tegengaat en geduldig beleggen stimuleert. De snelle verkoop van aandelen wordt extra belast, net als de inkoop van eigen aandelen, terwijl de verkoop van aandelen na een langere tijd lager wordt belast. Langetermijnaandeelhouders krijgen een zwaardere stem en loyaliteitsdividend. Grote institutionele aandeelhouders en vermogensbeheerders worden verplicht om naast positief rendement ook een positieve impact van hun beleggingen op de maatschappij na te streven. De transparantie over stemgedrag van aandeelhouders wordt vergroot.

1.3.6 We delen de winst. Werkenden creëren de winsten van bedrijven. Daarom voeren we voor bedrijven met meer dan honderd werknemers een winstdelingsregeling in die we koppelen aan de winstuitkering voor aandeelhouders: hoe hoger de uitkering voor aandeelhouders, hoe hoger de uitkering voor werkenden.

1.3.7 Topinkomens. Werkgevers en werknemers maken in het ondernemingsbestuur afspraken over de hoogte van eventuele bonussen en de maximaal toelaatbare inkomensverschillen binnen de onderneming. Beloningen voor managers worden gekoppeld aan het behalen van duurzaamheidsdoelen. De Europese regelgeving ten aanzien van bonussen wordt afgestemd op het Nederlandse niveau voor de financiële sector van maximaal 20% van het vaste salaris.

1.3.8 Machtsposities en consumentenwelzijn. In het mededingingsrecht is consumentenwelzijn leidend, maar dit wordt nu te nauw geïnterpreteerd. Voortaan, bijvoorbeeld bij overnames en machtsconcentraties, toetsen we consumentenwelzijn niet langer alleen maar aan effecten op de laagste prijs, maar ook aan andere maatschappelijke effecten, zoals het effect op duurzaamheid, keuzevrijheid, privacy, de mate van concurrentie binnen een markt en mediavrijheid. De Europese Commissie en nationale handhavers krijgen meer mogelijkheden om agressieve overnames tegen te gaan en in te grijpen als bedrijven een dominante positie gebruiken om nieuwe markten te betreden.

1.3.9 Macht breken. Als een bedrijf een te grote machtspositie heeft, moet de Europese Commissie strenger op kunnen treden en de huidige structuren die machtsposities in de hand werken open kunnen breken, bijvoorbeeld met verplichte interoperabiliteit, het vrijgeven van patenten, verplichte optie tot behoud van bankrekeningnummer, of het verplicht delen van niet-persoonlijke data. De Europese Commissie moet, waar nodig, bedrijven kunnen opbreken.

Grondstoffen in kringloop houden

1.3.10 Circulair Europa. We maken de EU tot koploper in circulariteit. In 2050 hebben we een volledig circulaire economie. Met het sluiten van kringlopen sparen we grondstoffen en energie, beschermen we de biodiversiteit binnen en buiten Europa, verminderen we de importafhankelijkheid van de EU, dringen we vervuiling terug en brengen we klimaatneutraliteit dichterbij.

1.3.11 Weg van de wegwerpeconomie. In het grondstoffenbeleid zetten we het afzien van producten voorop, gevolgd door intensiever gebruik (delen), verbetering van de materiaalefficiëntie, verlenging van de levensduur, hergebruik, reparatie en recycling.

1.3.12 Ecodesign voor circulariteit. Op basis van de nieuwe wetgeving over ecologisch ontwerp stellen we voorschriften op voor alle producten die gemaakt of verkocht worden in de

EU. Ecodesign omvat onder meer het uitfasen van giftige stoffen; het vervangen van schaarse door meer gangbare grondstoffen; het gebruik van een oplopend percentage gerecyclede grondstoffen; een verplichte minimum levensduur en een verbod op geplande veroudering; repareerbaarheid en recyclebaarheid.

1.3.13 Strengere regels voor chemicaliën. De Europese wetgeving over chemicaliën wordt aangescherpt: bedrijven mogen stoffen pas gebruiken of op de markt brengen als zij vooraf aantonen dat deze veilig zijn voor mens en natuur. PFAS worden onmiddellijk verboden, andere onafbreekbare giftige stoffen op korte termijn. We beschermen werknemers beter tegen het werken met gevaarlijke stoffen. Milieu-, gezondheids- of financiële schade aangericht door illegale dumpingen of uitstoot van PFAS wordt verhaald op de vervuiler.

1.3.14 Minder microplastics. Ecodesignvoorschriften stellen een strenge limiet aan het vrijkomen van microplastics uit kleding. Daarmee wordt het gebruik van synthetisch textiel afgeremd. In nieuwe wasmachines worden filters die microplastics opvangen verplicht. Er komt een verbod op microplastics in alle cosmetica en schoonmaakmiddelen.

1.3.15 Kritieke grondstoffen. Op kritieke grondstoffen, die schaars maar onmisbaar zijn, zijn we extra zuinig. We diversifiëren de toeleveringsketens van deze grondstoffen en zien streng toe op maatschappelijk verantwoord ondernemen.

1.3.16 Metaalmijnbouw. De energietransitie vraagt veel metalen. We zorgen ervoor dat de bedrijven die deze metalen winnen en importeren hun zorgplicht voor mens en natuur (gaan) naleven. Daarbij hoort dat lokale gemeenschappen zeggenschap krijgen en baat hebben bij mijnbouw. Dat geldt ook voor de winning van kritieke metalen in Europa. We dragen zorg voor veilige arbeidsomstandigheden. Mijnbouwsmachines worden uitstootvrij.

1.3.17 Biograndstoffen. We geven sturing aan de *biobased economy*. Fossiele en andere eindige grondstoffen worden zoveel mogelijk vervangen door duurzame plantaardige alternatieven, zonder de voedselvoorziening in gevaar te brengen. Hoogwaardige toepassingen van biograndstoffen hebben voorrang boven het gebruik als energiebron.

1.3.18 Circulair en biobased bouwen. We stimuleren circulair en biobased bouwen. We ondersteunen de opschaling van de productie van biomaterialen voor isolatie van woningen. We stellen een maximum aan de materiaalgebonden CO₂-uitstoot van nieuwbouw, waardoor hergebruik van materialen en de toepassing van biobased materialen een impuls krijgen. Gebouwen krijgen een materialenpaspoort om hergebruik te vergemakkelijken.

1.3.19 Einde aan fast fashion, wegwerpelektronica en wegwerpplastic. Om te bevorderen dat producten zoals kleding, meubels en elektronica van goede kwaliteit zijn en lang meegaan, verlengen we garantietermijnen en maken we het voor consumenten gemakkelijker om hun recht op garantie uit te oefenen. Reparatie heeft de voorkeur boven vervanging. Ook breiden we het verbod op plastic wegwerpartikelen uit.

1.3.20 Recht op reparatie. De EU voert het afgesproken recht op reparatie in en breidt het recht uit naar alle producten. Een reparatiescore voor producten stelt consumenten in staat duurzame keuzes te maken. Consumenten moeten dit recht in de praktijk snel en eenvoudig kunnen opeisen, en moeten ook in staat zijn om zelf reparaties uit te voeren. Hiervoor moet uitgebreide documentatie beschikbaar worden gemaakt. Na afloop van de garantie moet reparatie betaalbaar zijn. Daartoe bevorderen we dat lidstaten de btw op reparaties verlagen.

1.3.21 Mondiaal plasticverdrag. We ijveren voor een mondiaal plasticverdrag dat de productie van plastic aan banden legt, de toepassingen ervan beperkt en een eind maakt aan vervuiling door plastic.

1.3.22 Steun voor circulaire koplopers. Afval dat geschikt is voor recycling mag niet langer gestort of verbrand worden. We geven meer steun aan circulaire koplopers bij kennisuitwisseling, het samenwerken in circulaire ketens en het verkrijgen van de einde-afvalstatus voor grondstoffen die op veilige wijze hergebruikt of gerecycled kunnen worden.

1.3.23 Verantwoordelijkheid producenten. De uitgebreide producentenverantwoordelijkheid, die fabrikanten en importeurs verantwoordelijk maakt voor inzameling en recycling van afgedankte producten, wordt verbreed naar onder meer kleding en meubels. Inzamelings- en recyclingdoelen worden stapsgewijs aangescherpt; ze mogen hergebruik niet in de weg staan. Gemeenten, reparatie- en recyclingbedrijven en ngo's krijgen een stem in de organisaties voor uitgebreide producentenverantwoordelijkheid.

1.3.24 Milieulabel. Consumenten dienen volledig geïnformeerd te worden over de milieu-impact van producten met een verplicht milieulabel. Hiervoor wordt de product-milieuvoetafdruk (PEF) de standaard. Voor producten waar de PEF niet op van toepassing is, komt de Europese Commissie met standaarden per productcategorie.

1.3.25 Retourpremie. Er komt een retourpremie voor alle elektronica, inclusief batterijen, en voor kleding.

1.3.26 Stop afvalexport. We stoppen met de export van afval naar landen buiten de EU.

1.3.27 Diepzeemijnbouw op pauze. We maken ons sterk voor een internationaal moratorium op diepzeemijnbouw zolang de effecten daarvan onvoldoende zijn onderzocht. Eerst moet worden aangetoond dat delfstoffenwinning op de oceaانبodem samen kan gaan met de effectieve bescherming van het milieu, de biodiversiteit en de koolstofopslag van de oceanen.

1.4 Europees investeren in een schone, sociale en veilige toekomst

Een stabiele en duurzame financiële sector

1.4.1 Bankenunie. Spaargeld moet veilig zijn. Een volwaardige bankenunie maakt het financiële systeem weerbaarder en is belangrijk voor de stabiliteit van de eurozone. Banken moeten substantieel meer eigen vermogen aanhouden ten opzichte van leningen die ze verstrekken, en zich via een Europees depositogarantiestelsel verzekeren tegen *bankruns*. Zo draait de bankensector zelf op voor mogelijke verliezen en faillissement en wordt spaargeld veiliggesteld. Om te voorkomen dat problemen in de bankensector overslaan op de overheidsfinanciën van eurolanden en dat banken elkaar in een economische val meesleuren, pakken we blootstellingen aan nationale obligaties op bankbalansen aan. Banken moeten bij wanbeheer worden afgerekend op hun beleid, niet op in welk land ze gevestigd zijn.

1.4.2 Stabiele euro. In onzekere tijden hebben we een stabiele euro meer dan ooit nodig. Met een slagvaardige, eigentijdse EU-begroting zijn we beter in staat om de klappen van toekomstige crisis op te vangen. We moeten de muntunie ook versterken door ons meer gezamenlijk te beschermen tegen financiële crises. Een Europees depositogarantiestelsel moet voorkomen dat

falende banken hele landen meesleuren in hun val en speculanten gaan gokken op een scheuring in de eurozone.

1.4.3 Too big to fail aanpakken. We zorgen ervoor dat banken niet langer *too big to fail* zijn, waardoor ze onbeheersbare risico's voor de financiële stabiliteit vormen. Falende banken worden in principe afgewikkeld. We stimuleren concurrentie tussen banken, grote banken worden opgeknipt en er komt een scheiding tussen de nutsactiviteiten van banken en risicovolle handelsactiviteiten. Zo verminderen we risico's en kan de bankensector economische klappen zelf opvangen, in plaats van dat de belastingbetaler daarvoor moet opdraaien.

1.4.4 Spaarders profiteren van renteverhoging. We voeren een extra bankenbelasting in voor bankenwinsten die uitsluitend doorschuiven naar aandeelhouders en spaarders niet mee laten profiteren. Ook moeten belastingbetalers meeprofiteren van de grote meevallers die banken innen door rentebeleid van de Europese Centrale Bank (ECB). Door de hoge rentestanden keerde de ECB in 2023 een bedrag van naar schatting 146 miljard euro uit aan commerciële banken. Dit gaat indirect ten koste van de belastingbetaler, omdat de ECB normaal winsten aan nationale schatkisten uitkeert. We stoppen deze subsidiestroom door de drempel van niet-vergoede reserves voor banken flink te verhogen.

1.4.5 Groene rente. Bij renteverhogingen door de ECB worden groene investeringen, zoals in zonne-energie, warmtepompen en aardwarmte, duurder en dus disproportioneel hard afgeremd. Dit brengt de groene transitie en daarmee de prijsstabiliteit in gevaar. De ECB mag groene activa bevoordelen in het monetair beleid als dit past binnen het doel om inflatie rond de 2% te houden. Daarom maakt de ECB, waar nodig, onderscheid tussen de algemene rente en een specifieke groene rente voor duurzame investeringen. De ECB komt zijn verplichtingen onder het Europees Verdrag en het Klimaatakkoord van Parijs na en stopt haar steun aan fossiele activiteiten.

1.4.6 Bescherming voor consumenten. Voor particuliere beleggers moeten investeringsadviezen altijd in openheid en zonder belangenverstreming verstrekt worden. Toezichthouders onderwerpen nieuwe financiële producten aan een risicotoets, waaronder een begrijpelijkheidstoets voor consumenten. De overstap tussen banken moet makkelijker worden gemaakt. Online advertenties voor investeringen, financiële producten en praktijken van *finfluencers*, zoals piramidespelen, worden strenger aangepakt en aan banden gelegd.

1.4.7 Duurzame investeringen. Om consumentenvertrouwen in duurzaam beleggen te versterken, om de Europese kapitaalmarktunie voor duurzaam beleggen te verdiepen en om geld te mobiliseren voor de groene transitie, handhaven we strenge Europese criteria voordat financiële producten als 'duurzaam' in de markt worden gezet. Gas en kernenergie mogen niet langer als duurzaam worden bestempeld. Bovendien komen er definities voor niet-duurzame investeringen. Op basis daarvan neemt de EU maatregelen om de financiering van niet-duurzame investeringen af te bouwen. Iedere euro die financiële instellingen in fossiele investeringen of leningen steken moet met 100% kapitaal gedekt zijn, zodat de echte kosten en risico's van investeringen in een onleefbare planeet voelbaar worden bij investeerders.

1.4.8 Digitale euro. De EU garandeert het voortbestaan van cash geld. Daarnaast voert de EU de digitale euro in, die een publiek betaalsysteem biedt als alternatief voor private initiatieven als bitcoin en *stablecoins* en voor private commerciële banken, zowel voor betaalverkeer als voor het stallen van geld. De EU zorgt ervoor dat het gebruik van de digitale euro voor burgers veilig, gratis en universeel toegankelijk is. Dit systeem moet aan strenge eisen voldoen als het gaat om privacy, toegankelijkheid en democratische inspraak.

1.4.9 Verantwoording ECB. De ECB is onafhankelijk maar legt beter verantwoording af over de invulling van haar mandaat om prijsstabiliteit te garanderen en het EU-beleid te ondersteunen. Zij gaat impactanalyses publiceren van verstrekkende monetaire besluiten en meer toegang verschaffen tot vertrouwelijke ECB-documenten, en biedt zo het Europees Parlement en onafhankelijke partijen de mogelijkheid om monetair beleid te evalueren.

1.4.10 Kapitaalmarktunie reguleren. We voltooien de kapitaalmarktunie. De Europese toezichthouder (ESMA) krijgt meer bevoegdheden. We dichten gaten in het reguleren van de kapitaalmarkt, zeker als het gaat om het onderwaarderen van klimaatrisico's en in gevallen waar niet-banken onder lichtere regels en toezicht bancaire taken uitvoeren (*shadow banking*). Ook moet binnen de kapitaalmarktunie de vooringenomenheid voor schuldfinanciering boven financiering uit eigen middelen (*debt-equity bias*) worden aangepakt.

1.4.11 Cryptomunten. Cryptomunten moeten aan strenge regulering onderhevig zijn. Banken moeten voldoende geld aanhouden om de risico's van crypto-assets te dekken. De energie-uitstoot van crypto is excessief en moet stevig aan banden worden gelegd.

Begrotingsregels

1.4.12 Begrotingsregels voor welzijn en veerkracht. Voor een toekomstbestendige economie krijgen lidstaten de ruimte om te investeren in hun publieke en sociale voorzieningen en in de ecologische transitie, om de economie van een land te versterken en toekomstbestendig te maken. We zorgen voor beheerste ontwikkeling van schuld met meer ruimte voor publieke investeringen. Begrotingsregels en nationale hervormingsprogramma's worden, naast schuldhoudbaarheid, sterker gebaseerd op indicatoren als welzijn, sociale voorzieningen, planetaire grenzen, zorg, onderwijs en een rechtvaardige klimaattransitie. Het sturen op een laag tekort werkt onnodig procyclisch. Bij het bepalen van schuldhoudbaarheid wordt de lange termijn sterker meegenomen en meer gekeken naar de inkomsten en investeringen in de maatschappij, in plaats van verwoestende bezuinigingen. Daarnaast worden klimaat- en duurzaamheidsrisico's in de schuldhoudbaarheid meegewogen.

1.4.13 Sociale rechten in de begrotingsregels. De 20 principes van de Europese Pijler voor Sociale Rechten (EPSR) en de doelstellingen van het actieplan worden volledig geïntegreerd als doelen in de nieuwe begrotingsregels. De Europese Commissie doet een grondige evaluatie van de voortgang van de lidstaten. Meer structureel maakt de Commissie de Sociale Pijler onderdeel van de landenspecifieke aanbevelingen en moet het 'kader voor sociale convergentie' ervoor zorgen dat sociaal beleid op gelijke voet komt met de economische en fiscale doelstellingen van het begrotingsbeleid.

1.4.14 Een slagvaardige EU-begroting. De EU-begroting stelt ons in staat te reageren op grote overkoepelende uitdagingen. We breiden daarom de slagkracht van de EU-begroting uit. De Europese meerjarenbegroting (MFK) moet gemoderniseerd, herschikt en verhoogd worden om de EU socialer, duurzamer en strategisch onafhankelijker te maken. Er moet een verschuiving plaatsvinden van de oude cohesie- en landbouwfondsen naar toekomstgericht beleid, met het zwaartepunt op klimaat, innovatie en bestaanszekerheid. Hierbij wordt het innovatiebudget verdrievoudigd.

1.4.15 Een EU-begroting met eigen inkomsten. Een grotere EU-begroting moet uit meer eigen inkomsten bestaan, niet alleen uit hogere nationale bijdragen. Deze eigen inkomsten kunnen

bijvoorbeeld bestaan uit het belasten van vervuiling, het belasten van overwinsten, een digitale dienstenbelasting, een financiële transactietaks of een 'interne-marktheffing' voor de allergrootste bedrijven. Die eigen middelen zoeken we dus niet direct bij de individuele belastingbetaler, maar bij partijen die het meeste voordeel halen uit Europese samenwerking: multinationale bedrijven.

1.4.16 Strategische en crisisbestendige investeringen. We bouwen voort op het succes van het Europees Herstelfonds (herstel- en veerkrachtfaciliteit of RRF) en de Europese werkloosheidsverzekering (SURE), waarbij Europees geld lidstaten de ruimte geeft om groene, digitale, sociale en geopolitieke investeringen te doen. Deze programma's waren essentieel als antwoord op de coronacrisis en verdienen opvolging. We richten daarom een permanent Europees investeringsfonds op met bindende voorwaarden om de transitie te versnellen, stabiliteit en solidariteit te waarborgen en om toekomstige crises op te vangen. Dit wordt bij voorkeur ingebed in de EU-begroting. We steunen gezamenlijke Europese leningen om de slagkracht van deze fondsen te verhogen. Respect voor de rechtsstaat en duurzame hervormingen zijn een voorwaarde voor financiële steun, net als sterke groene en sociale waarborgen. Het Europees Parlement krijgt een toezichthoudersrol over de uitgaven. Nu zijn lidstaten grotendeels zelf verantwoordelijk: een slager die zijn eigen vlees keurt.

1.4.17 Strengere voorwaarden voor publiek geld. Voor alle bestedingen van publiek geld, of het nu gaat om staatssteun van landen of EU-subsidies, gaan strenge voorwaarden gelden op gebied van mensenrechten, duurzaamheid, sociale rechten, werknemersrechten en dierenrechten voor zowel lidstaten als bedrijven. Waar bedrijven met EU-subsidies zich niet aan de voorwaarden blijken te houden, worden deze subsidies stopgezet. Als bedrijven met subsidies en dus belastinggeld binnen vijf jaar substantiële winsten maken of zich niet houden aan de vooraf gestelde voorwaarden, betalen zij op basis daarvan de subsidie geheel of deels terug.

1.4.18 Sturende publieke aanbestedingen. Publiek geld moet gaan naar de beste optie, niet alleen de goedkoopste. We herzien de Europese aanbestedingsrichtlijn, zodat onder andere sociale, duurzaamheids-, en privacyfactoren strikte voorwaarden zijn. Ook moet strategische autonomie kunnen worden meegenomen in afwegingen, in plaats van alleen de laagste prijs. Dit soort criteria gaat voortaan ook gelden voor sectoren waar nu een licht regime voor geldt, zoals de zorg. Minimumcriteria, zoals de aanwezigheid van een cao, fatsoenlijke arbeidsvoorwaarden, klimaatneutrale projecten, eigen controle over infrastructuur en het voldoen aan milieunormen kunnen daarbij worden gehanteerd. De voorwaarden bij overheidsaanbestedingen en -inkoop lopen in de tijd op en houden rekening met de omvang van de meedingende bedrijven. Zo steunen we koplopers in de groene welzijnseconomie.

1.4.19 Aanmelden voor investeringen. We versimpelen het aanvragen van steun uit innovatie- en onderzoeksprogramma's. Zo kunnen burgercoöperaties, mkb en familiebedrijven makkelijker deelnemen aan Europese programma's.

1.4.20 Investeren in een groene toekomst. Minstens de helft van de EU-begroting moet ten goede komen aan duurzame investeringen en het op een rechtvaardige manier behalen van de doelen van het Klimaatverdrag en biodiversiteitsafspraken. Daarvoor moderniseren en verduurzamen we onder andere het Europees landbouwbeleid en investeren we in duurzame energie, in het isoleren van huizen in heel Europa en in onderzoek en innovatie. Gezamenlijke Europese investeringen en de EU-begroting moeten consistent zijn met het Klimaatakkoord van Parijs.

1.4.21 Investeren in innovatie. We doen grootschalige investeringen in innovatie. De EU formuleert publieke doelen, zoals de duurzame energietransitie, een circulaire economie, betaalbare medicijnen en ethische en veilige technologie en digitale infrastructuur, die richting geven aan onderzoek en innovatie. De EU bouwt actief aan publiek-private partnerschappen en clusters, zoals rond Leuven en Eindhoven, voor optimale baten voor zowel bedrijven als de maatschappij bij investeringen in innovatie.

1.5 Natuurherstel en eerlijk en gezond voedsel voor iedereen

1.5.1 Circulair voedselsysteem. We vormen het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de EU om tot een Gemeenschappelijk Voedselbeleid. Daarbij zetten we alle Europese beleidsinstrumenten in om te bouwen aan een circulair voedselsysteem dat ecologische grenzen respecteert, bodemkwaliteit en biodiversiteit verbetert, anticipeert op klimaatverandering, dierenwelzijn waarborgt, de eiwittransitie versnelt, gezond en betaalbaar voedsel biedt aan consumenten, toegang tot land, goed werk en een eerlijke beloning oplevert voor duurzame en biologische boeren en bijdraagt aan de ontwikkeling van plattlandsgebieden.

1.5.2 Oog voor de regio. Het is belangrijk dat de landbouwtransitie in krimpgebieden gepaard gaat met investeringen in de leefbaarheid door gebruik te maken van de juiste Europese cohesiefondsen. Zo blijft het leven op het platteland aantrekkelijk voor komende generaties. De EU ondersteunt de voorzieningen op het platteland zoals onderwijs, openbaar vervoer, zorg, huisvesting, kunst en cultuur en sport om de ongelijkheid ten opzichte van drukker bevolkte gebieden te compenseren.

1.5.3 Gezond en betaalbaar eten. Het Gemeenschappelijk Voedselbeleid stelt nationale en lokale overheden in staat om te werken aan een gezonde voedselomgeving. Van goed en betaalbaar eten maken we een basisvoorziening, in lijn met initiatieven zoals de Volkskantine, waar mensen biologische en verse gerechten kopen tegen snackbarprijzen. Overheden mogen supermarkten verplichten om hun aanbod in overeenstemming te brengen met wetenschappelijke richtsnoeren voor gezonde en duurzame voeding.

1.5.4 Gezonde en duurzame voedselkeuze. Een Europees voedselkeuzelogo zoals de Nutri-Score moet de keuze van consumenten voor gezonde en duurzame productgroepen bevorderen.

1.5.5 Minder voedselverspilling. In 2030 wordt in de EU 50% minder voedsel verspild. Dat vraagt om actie in de hele keten, met specifieke doelen voor landbouw, voedselverwerkers, supermarkten, restaurants en huishoudens, alsook goede monitoring van de voortgang. Consumenten krijgen betere informatie over houdbaarheidsdata en duidelijker bewaaradvies op verpakkingen.

1.5.6 Vergroenen landbouwsubsidies. Vervuilende landbouwsubsidies nemen we op de schop. We vervangen de huidige inkomenssteun aan boeren door steun aan biologische, natuurinclusieve en dierwaardige kringlooplandbouw, beloningen voor de maatschappelijke diensten die boeren leveren en ondersteuning van een gezonde voedselomgeving. De beloning voor diensten zoals natuurbeheer, landschapsonderhoud en waterberging moet toereikend zijn en worden vastgelegd in langjarige contracten, die meer zekerheid bieden voor boeren en natuur. We zien erop toe dat lidstaten bij de toekenning van subsidies controleren of werknemers volgens de cao worden betaald en sociale premies worden afgedragen.

1.5.7 Duurzaamheidslabel. De EU stelt normen op voor natuurinclusieve en dierwaardige kringlooplandbouw. Deze vormen de grondslag voor een duurzaamheidslabel, naast het biolabel. De normen omvatten een afstandsnorm voor de herkomst van de reststromen waarmee landbouwdieren worden gevoerd. Deze reststromen komen uit de landbouw, voedingsmiddelenindustrie of landschapsonderhoud in de regio, niet van buiten de EU. Daarmee wordt ook het stikstofoverschot teruggedrongen.

1.5.8 Eerlijke prijzen voor eerlijk voedsel. We zetten supermarkten in beweging om een oplopend percentage producten uit biologische landbouw en andere vormen van duurzaam geproduceerd voedsel te verkopen. Lange termijn prijsafspraken moeten meer zekerheid bieden aan boeren die willen verduurzamen.

1.5.9 Boeren voor de bouw. Om het verdienmodel van boeren te verbreden en de milieu-impact van de bouw te verminderen, bevorderen we de teelt van biobased bouw- en isolatiematerialen, zoals hout en hennep.

1.5.10 Klimaatneutraal. Landbouw en landgebruik in de EU moeten in 2040 klimaatneutraal zijn. Aan alle landbouwsubsidies koppelen we eisen voor vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. We belonen boeren voor de opslag van koolstof in landbouwbodems.

1.5.11 Minder kunstmest. We faseren het gebruik van synthetische kunstmest uit, onder meer door voedingsstoffen uit menselijke uitwerpselen op veilige wijze terug te brengen in de kringloop en de teelt van stikstofbindende voedselgewassen te stimuleren. Recycling van fosfaat en andere voedingsstoffen uit rioolwaterzuiveringsslib wordt verplicht. Ook voor fosfaat in batterijen komt er een recyclingverplichting.

1.5.12 Stoppen met pesticiden. We zetten ons in voor een Europees verbod op glyfosaat. Ook andere chemische pesticiden worden uiterlijk in 2040 uitgefaseerd. In 2030 gebruikt de landbouw de al helft minder pesticiden. We helpen boeren om minder chemische pesticiden te gebruiken en versnellen de toelating van alternatieven. Pesticiden die binnen de EU verboden zijn mogen niet langer worden geëxporteerd.

1.5.13 Landbouwrobots. We steunen boeren bij de inzet van lichte landbouwrobots. Die stellen hen in staat om onkruid te controleren zonder herbiciden te gebruiken of te ploegen, om stroken- en pixelteelt te bedrijven, om te boeren bij een hoog waterpeil en om de inzet te beperken van zware tractoren die de bodem verdichten.

1.5.14 Klimaatbestendige landbouw. We steunen boeren bij de overgang naar landbouwsystemen die beter bestand zijn tegen weersextremen en zeespiegelstijging, waaronder natte en zilte landbouw, meerjarige voedselgewassen, voedselbossen en andere vormen van agrobosbouw.

1.5.15 Genetische diversiteit. We zetten ons in voor behoud van de genetische diversiteit van planten, mede met het oog op de noodzakelijke aanpassing op klimaatverandering. We verzetten ons tegen octrooien op levende organismen.

1.5.16 Minder vee en vlees. We verkleinen de Europese veestapel flink, mede door een verbod op megastallen, een graslandnorm en strengere dierenwelzijnseisen. We bevorderen de eiwittransitie, met als tussendoel dat in 2030 onze eiwitten voor 60% uit plantaardige bronnen

komen en voor 40% uit dierlijke bronnen. Producenten worden gestimuleerd om dierlijke eiwitten te vervangen door plantaardige eiwitten in bewerkte voedselproducten. We bieden steun aan veehouders die willen stoppen of extensiveren.

1.5.17 Cellulaire landbouw. We investeren in technologieën die smakelijke en diervriendelijke alternatieven bieden voor het inefficiënte landgebruik door veeteelt. Daartoe ondersteunen we de ontwikkeling van vleesvervangers uit precisiefermentatie en van kweekvlees, op voorwaarde dat de opgedane kennis vrij gebruikt kan worden. We financieren fundamenteel onderzoek en helpen producenten bij het doorlopen van de markttoelatingsprocedure. We bevorderen ook de inpassing van precisiefermentatie en kweekvlees in eetculturen alsmede de samenwerking tussen producenten en boeren, bijvoorbeeld voor decentrale productie op het platteland. Dit schept ruimte voor meer natuur.

1.5.18 Genetische modificatie. We houden vast aan de strenge Europese regels voor transgenetische modificatie. Gewassen die gemodificeerd zijn zonder soortvreemd DNA (cisgenese), bijvoorbeeld met de CRISPR-Cas-techniek, worden alleen toegelaten als zij een toets op maatschappelijke waarde doorstaan. Daarbij draait het om hun bijdrage aan een duurzame, klimaatadaptieve voedselvoorziening. De etiketteringsplicht blijft bestaan.

1.5.19 Geen dumping. We gaan het dumpen van landbouwoverschotten in armere landen buiten de EU tegen, omdat dat ten koste gaat van lokale boeren en bedrijven. We ijveren voor wederkerigheid van standaarden bij de handel in voedsel. We ondersteunen de duurzame landbouw- en voedseltransitie in het mondiale Zuiden.

Duurzame visserij

1.5.20 Einde aan overbevissing. We staan commerciële visvangst alleen toe als het ecosysteem gezond is en uitsluitend de natuurlijke aanwas aan vis wordt weggevangen. Uiterlijk in 2025 gelden voor alle commerciële vissoorten wetenschappelijk verantwoorde quota die zorgen voor spoedig herstel van een overvloedige visstand.

1.5.21 Geen sleepnetvisserij. We faseren zware sleepnetvisserij uit en stoppen met bodemverstorende visserij in zeereservaten. Er komen weer experimenten met pulsvisserij. Gedegen wetenschappelijk onderzoek naar de ecologische neveneffecten en het effect op vissenwelzijn is nodig voordat vissen met stroomstoten wordt toegestaan. Zowel sleepnetvisserij als pulsvisserij worden streng getoetst aan dierenwelzijnsnormen.

1.5.22 Eerlijke transitie. We dringen het overschot aan vangstcapaciteit terug met een rechtvaardig transitieplan. We geven niet langer subsidie voor de bouw van vissersschepen. De vrijstelling van brandstofaccijns voor de visserij wordt geschrapt.

1.5.23 Visserijakkoorden. Akkoorden met landen buiten de EU mogen niet ten koste gaan van een gezonde visstand of van de bestaansmogelijkheden van de lokale bevolking. Import van vis gevangen door lokale vissers heeft de voorkeur boven visserij in wateren van landen buiten de EU door de Europese vissersvloot.

Volksgezondheid

1.5.24 Voorbereiden op pandemieën. We maken ons sterk voor een eerlijke toegang tot medicijnen en vaccins, onder meer door het opschorten van octrooien, het delen van kennis en technologie in samenwerking met de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) en het verlenen van steun aan de opbouw van productiecapaciteit in het mondiale Zuiden. Dit is ook onze inzet bij de onderhandelingen over een internationaal pandemieverdrag. Dit verdrag moet tevens het risico op overdracht van besmettelijke ziekten van dier op mens verkleinen, op basis van de *one health*-benadering: de gezondheid van mensen is verweven met die van dieren en ecosystemen. Bij het bestrijden van pandemieën dient een zorgvuldige en transparante afweging van mensenrechten te worden gemaakt.

1.5.25 Beter beschikbare geneesmiddelen. We breken de macht van Big Pharma. We zetten ons in voor gezamenlijke inkoop van medicijnen en vaccins op Europees niveau, naar het voorbeeld van de coronavaccins. We maken het gemakkelijker om medicijnen uit andere Europese landen te importeren. We gaan medicijnverspilling tegen door versoepeling van de regels. Apothekers en andere bedrijven geven we middels dwanglicenties de mogelijkheid om dure medicijnen goedkoop na te maken. We verkorten de octrooien op medicijnen en vaccins, leggen de toeëigening van publiek gefinancierd geneesmiddelenonderzoek door private bedrijven aan banden en zetten een publieke infrastructuur op voor de ontwikkeling van nieuwe medicijnen, vaccins en hulpmiddelen.

1.5.26 Antibiotica. Met verantwoord gebruik van antibiotica gaan we het ontstaan en de verspreiding van multiresistente ziektekiemen tegen. We dringen het antibioticagebruik in de veeteelt terug, onder meer door de huisvesting van landbouwdieren te verbeteren en groepsbehandeling te beperken. We maken een eind aan de import van dierlijke producten waarbij in de EU verboden antibiotica zijn gebruikt. De lijst van reserve-antibiotica, die alleen bij mensen mogen worden ingezet, stemmen we af op de criteria van de Wereldgezondheidsorganisatie. We bevorderen de ontwikkeling van nieuwe antibiotica en alternatieve behandelmethoden.

1.5.27 Geneesmiddelen voor het mondiale Zuiden. We zetten ons in voor de ontwikkeling van vaccins en medicijnen tegen ziektes die een grote impact hebben in lage- en middeninkomenslanden, zoals hiv/aids, tuberculose, malaria en gele koorts. We stellen voorwaarden aan de prijs van vaccins en medicijnen die met Europees onderzoeksgeld ontwikkeld zijn om de toegankelijkheid te verzekeren, zeker in lage- en middeninkomenslanden. Zo nodig stellen we octrooien buiten werking.

1.5.28 Schone leefomgeving. We brengen de Europese grenswaarden voor luchtkwaliteit in overeenstemming met de advieswaarden van de Wereldgezondheidsorganisatie. De normen voor de uitstoot van fijnstof, stikstofoxiden en andere vervuilende stoffen door voer-, vaar- en vliegtuigen worden aangescherpt. We bevorderen schoon water en scherpen de regelgeving ter voorkoming van medicijnresten en andere chemische stoffen in water aan.

Dierenwelzijn

1.5.29 Dierenrechten. Dieren hebben intrinsieke waarde. Daarom hebben zij recht op een respectvolle behandeling en moet met hun belangen zorgvuldig rekening worden gehouden. De EU legt dit vast in een bindend handvest van dierenrechten. We leggen diertransporten aan

banden en verbeteren het toezicht hierop. Dierenwelzijnsregels gaan ook gelden voor vissen, zowel in kwekerijen als bij de visvangst in open water.

1.5.30 Einde bio-industrie. We maken een einde aan de bio-industrie. Alle huisvesting voor landbouwdieren moet gaan voldoen aan de hoogste normen voor dierenwelzijn en volksgezondheid. Koeien moeten kunnen grazen, kippen scharrelen, varkens wroeten. Aan nodeloze verminking van landbouwdieren, zoals het castreren van biggen, komt een einde. Om te beginnen verplichten we een Beter Leven-keurmerk voor alle producten met dierlijke ingrediënten op de Europese markt.

1.5.31 Verbod op bont. We verbieden het fokken van pelsdieren en de import van bont in de hele EU, in lijn met het Europees burgerinitiatief dat gesteund wordt door 1,7 miljoen EU-burgers.

1.5.32 Proefdiervrij onderzoek. Dierproeven worden uitgefaseerd. Als eerste stap staan we zulke proeven alleen nog maar toe als dat de enige manier is om een substantiële verbetering van de volksgezondheid te bereiken. Er komt meer geld voor dierproefvrij onderzoek.

1.5.33 Klonen. We verbieden het genetisch modificeren en klonen van dieren, alsmede de import van gemodificeerde en gekloonde dieren en de producten daarvan. Daarbij geldt een uitzondering voor wetenschappelijk onderzoek en voor de productie van medicijnen tegen levensbedreigende ziekten.

Natuurherstel

1.5.34 Veerkrachtige natuur. We voeren de Europese Natuurherstelwet voortvarend uit. Uiterlijk in 2050 moeten alle ecosystemen in goede staat zijn.

1.5.35 Meer natuurgebieden. We verbinden natuurgebieden met elkaar. In 2030 beslaan beschermde natuurgebieden 30% van het land- en zeeoppervlak in de EU, zoals afgesproken binnen de Verenigde Naties. We nemen het voortouw bij de instelling van zeereservaten in internationale wateren, opdat in 2030 ook 30% van de oceanen beschermd gebied is.

1.5.36 Schoon water. We verbeteren de waterkwaliteit, van het water in onze meren en rivieren tot ons grondwater. We houden de lidstaten aan de gemaakte afspraken en ondersteunen hen op Europees niveau door bronmaatregelen te nemen, zoals het aan banden leggen van het gebruik van pesticiden, microplastics en andere schadelijke chemicaliën en verkleining van de veestapel. Chemische en andere vervuiling door bedrijven pakken we hard aan.

1.5.37 Gezonde bodems. Er komt een Europese bodemwet die bodems weer gezond maakt. Dat draagt bij aan biodiversiteit, voedselzekerheid, koolstofopslag, waterberging en bescherming tegen droogte.

1.5.38 Klimaatadaptatie. We werken beter samen in Europa om ons aan te passen aan klimaatverandering. Dat gaat hand in hand met versterking van de natuur. Om overstromingen te voorkomen geven we rivieren meer ruimte, terwijl we oevers natuurvriendelijk maken. Natuurbranden pakken we samen aan. Dit vergt samenhangende en grensoverschrijdende brandbestrijdingsstrategieën en uitwisseling van *best practices*.

1.5.39 Natuurbescherming wereldwijd. We geven voortvarend uitvoering aan de mondiale akkoorden over de bescherming van biodiversiteit en oceanen. We breiden de Europese wet tegen ontbossing uit. Europese financiële instellingen mogen geen bedrijven financieren die wereldwijd bossen vernietigen. Producten die gemaakt zijn ten koste van ernstige aantasting van ecosystemen, verlies van biodiversiteit en daarmee samenhangende mensenrechtenschendingen, weren we van de Europese markt.

1.5.40 Grond in publieke handen. We stimuleren Europese overheden om meer grond in publieke of gemeenschapshanden te brengen.

1.5.41 Strafbaarstelling ecocide. De grootschalige beschadiging, vernietiging of verlies van natuur en ecosystemen wordt strafbaar.

1.5.42 Rechten voor de natuur. We kennen in Europees verband rechten toe aan de natuur. We organiseren een Europees burgerberaad de manier waarop dit vorm moet krijgen.

1.6 Betaalbaar en groen vervoer

1.6.1 Groen en sociaal mobiliteitsbeleid. Openbaar vervoer, deelfervoer, fietsen en lopen krijgen voorrang in het Europese mobiliteitsbeleid. De vergroening van onze mobiliteit moet hand in hand gaan met de verwezenlijking van betaalbare en toegankelijke mobiliteit voor iedereen. We kiezen voor schoon en betaalbaar openbaar vervoer als een dienst van algemeen belang, die niet ten prooi mag vallen aan privatisering. De verplichting om openbaar vervoer aan te besteden wordt geschrapt.

1.6.2 Einde aan vervoersarmoede. We zien erop toe dat de lidstaten vervoersarmoede terugdringen op een duurzame manier, bijvoorbeeld door openbaar vervoer gratis te maken, onder meer met de middelen uit het Sociaal Klimaatfonds. Bij de aanpak van vervoersarmoede zetten we de regio centraal. Al het openbaar vervoer wordt toegankelijk voor mensen met een beperking.

1.6.3 Sneller met de trein. We investeren in een Europees netwerk van snelle personentreinen, nachttreinen en vrachttreinen. Er komt een Europese dienstregeling en Europees treinboekingssysteem, waarmee reizigers op eenvoudige wijze prijzen en goedkope treinkaartjes kunnen vergelijken in heel Europa. We versterken de rechten van passagiers, bijvoorbeeld bij vertraging. Europese spoorwegmaatschappijen beoordelen we niet alleen op het vervullen van nationale verplichtingen, maar ook op hun prestaties op het gebied van internationale treinreizen.

1.6.4 Betaalbare elektrische auto's. We stimuleren overheden om de verkoop van nieuwe personenauto's op fossiele brandstof al vóór de einddatum van 2035 te ontmoedigen, door middel van belastingen, emissievrije zones of eisen aan bedrijfs- en leaseauto's. Elektrische (deel) auto's, op duurzame en verantwoorde wijze geproduceerd, moeten een betaalbaar alternatief worden. We bevorderen een tweedehandsmarkt voor elektrische voertuigen.

1.6.5 Minder SUV's. We voeren ecodesignvoorschriften voor personenauto's in, met een correctiefactor voor de batterijen van elektrische auto's. Deze voorschriften moeten ertoe leiden dat de gemiddelde omvang en het gemiddelde gewicht van personenauto's drastisch afnemen, en daarmee ook het aantal SUV's.

1.6.6 Uitstootvrij wegvervoer. Nieuwe vrachtwagens, bussen, landbouwvoertuigen en mobiele machines zijn uiterlijk in 2040 uitstootvrij; nieuwe motoren, bromfietsen en scooters uiterlijk in 2035; nieuwe stadsbussen uiterlijk in 2030. Europese voertuigfabrikanten moeten voorop lopen in het toepassen van emissievrije technologie.

1.6.7 Tegengaan vervuiling luchtvaart. We zetten ons in voor het beëindigen van de mondiale btw- en accijnsvrijstellingen voor de luchtvaart. We voeren een Europese kerosinetaks en een veelvliegerstaks in. Het Europese emissiehandelssysteem (ETS) breiden we uit naar vluchten tussen de EU en derde landen. Ook andere emissies dan CO₂ die bijdragen aan de opwarming van de aarde, zoals waterdamp, brengen we in rekening bij luchtvaartmaatschappijen. Daarnaast scherpen we de bijmengverplichting voor duurzame luchtvaartbrandstoffen aan. We stellen daarbij strikte eisen aan biobrandstoffen – geen voedsel in de tank, geen landroof – en versnellen de toepassing van *e-fuels* op basis van groene waterstof. Alle hernieuwbare brandstoffen moeten een verplicht duurzaamheidscertificaat hebben, dat ook sociale criteria bevat.

1.6.8 Uitfaseren korte vluchten. We schrappen vluchten binnen, van en naar de EU van minder dan 750 kilometer waarvoor de trein een alternatief is. Ook verbieden we privévluchten. Lidstaten krijgen meer speelruimte om het aantal vluchten van en naar hun luchthavens te verminderen. Voor een eerlijkere vergelijking met treinreizen dient de gepubliceerde reistijd voor vliegereizen ook de periode vanaf de aanbevolen aankomsttijd van de passagier op de luchthaven tot het moment van verwacht vertrek vanaf de luchthaven te omvatten.

1.6.9 Schonere scheepvaart. De verplichting voor grote zeeschepen om de uitstoot van broeikasgassen stapsgewijs te verminderen gaat ook gelden voor kleinere schepen, en voor de volledige uitstoot van tochten tussen de EU en derde landen. De accijnsvrijstelling voor fossiele scheepsbrandstof wordt geschrapt. We bevorderen de elektrificatie van de binnenvaart. Ook investeren we in innovaties in de scheepvaart om de CO₂-uitstoot zo veel mogelijk te verminderen.

Hoofdstuk 2: Opkomen voor onze rechten en democratie

2.1 De democratische rechtsstaat

2.1.1 Bescherming democratische rechtsstaat. De Europese Commissie moet veel daadkrachtiger optreden bij schendingen van de rechtsstaat. Op elke schending van de rechtsstaat of fundamentele rechten volgen gelijk strafmaatregelen zoals inbreukprocedures en financiële sancties. Het Europees Parlement krijgt het recht om met een tweederdemeerderheid zelf een inbreukprocedure te starten en zo een lidstaat voor het Hof van Justitie van de EU te dagen.

2.1.2 Artikel 7-procedure. Er moet een lagere drempel en tijdslimiet komen om sancties op te leggen via de Artikel 7-procedure tegen lidstaten die structureel de rechtsstaat schenden. Uiteindelijk kan een lidstaat door deze procedure stemrecht in de Raad verliezen. We schaffen het vetorecht af waarmee EU-landen dit besluit kunnen blokkeren. Een land dat in de Artikel 7-procedure zit mag geen EU-voorzitter van de Raad worden of meestemmen over deze procedure bij andere landen. Nederland maakt in samenwerking met andere lidstaten een kopgroep om bij schending van de rechtsstaat procedures tegen die lidstaat te voeren.

2.1.3 Geen geld naar autocraten en mensenrechtenschendingen. Lidstaten die mensenrechten schenden of de rechtsstaat uithollen, ontvangen geen geld van de EU. De mechanismen waarmee dit al mogelijk is, zetten we sneller en breder in. De al bestaande rechtsstaatconditionaliteit zetten we niet alleen in wanneer er sprake is van corruptie, maar bij elke schending van onze democratische waarden uit Artikel 2 van het EU-verdrag. Met een aanpassing van de Financiële Verordening maken we naleving van mensenrechten en de rechtsstaat een voorwaarde voor het gehele EU-budget.

2.1.4 Mediavrijheid. De Europese wet voor mediavrijheid moet persvrijheid, pluraliteit van het medialandschap en transparantie over media-eigendom verbeteren. Journalisten en hun omgeving mogen niet bespioneerd worden bij hun werk en niet belemmerd worden door rechtszaken op oneigenlijke gronden (SLAPPs). EU-initiatieven voor onafhankelijke kwaliteitsmedia moeten steun bieden in landen waar de mediavrijheid onder druk staat. Bij overnames van mediabedrijven in de EU kijken we kritisch naar de impact daarvan op het medialandschap, om eenzijdige imperiums van mediamagnaten tegen te gaan.

2.1.5 Grondrechten centraal. Ieder individu in de EU moet zich direct op het Handvest van de Grondrechten kunnen beroepen. De EU moet toetreden tot het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Ook breiden we het mandaat van het Europese Grondrechtenagentschap uit, zodat deze waakhond gelijk kan waarschuwen bij de schending van grondrechten in een EU-land. Bij nieuwe wetsvoorstellen die aan mensenrechten raken krijgt de Europese Commissie verplicht een advies van het Grondrechtenagentschap, zoals de Europese privacytoezichthouder al doet.

2.1.6 Onafhankelijke rechtsstaat en rechtspraak. Lidstaten moeten de aanbevelingen die elk jaar uit het EU-rechtsstaatrapport voortkomen, veel beter opvolgen. De Europese Commissie moet daar strenger op toezien. Een nieuw EU-mechanisme moet evalueren of rechterlijke beslissingen voldoen aan de juridische standaarden en automatisch erkend kunnen worden door de andere lidstaten, net als het Schengenevaluatiesysteem. Wanneer dit niet het geval is, zetten we justitiële samenwerking stop.

2.1.7 Sterk en veilig maatschappelijk middenveld. Een Europees fonds voor de democratie moet voorvechters van democratie ondersteunen, vooral de stemmen die het meest kwetsbaar zijn en meervoudige vormen van discriminatie ondervinden. Het gaat bijvoorbeeld om mensenrechtenactivisten, journalisten, ngo's, LHBTQIA+-activisten, vakbondsleden en vakbondsbestuurders, klimaatactivisten en kritische stemmen in autocratieën. Het wordt makkelijker voor stichtingen om over de grens te opereren.

2.1.8 Corruptie. De EU intensificeert de strijd tegen corruptie. Rapporten van het Europees bureau voor fraudebestrijding (OLAF) worden standaard openbaar. Ook grijpt de EU in wanneer lidstaten te weinig doen om corruptie, fraude en andere misstanden aan te pakken, bijvoorbeeld via stopzetting van EU-financiering.

2.1.9 Klokkenluiders. Europa beschermt klokkenluiders actief tegen zowel overheden als bedrijven en personen, inclusief een Europees programma om getuigen te beschermen tegen wraakacties.

2.1.10 Recht op demonstratie. We staan pal voor het recht op demonstratie. De Europese Commissie houdt strenger toezicht op het gebruik van geweld door politie-eenheden en neemt politiegeweld en andere inbreuken op het demonstratierecht expliciet mee in de jaarlijkse rechtsstaatanalyses en -aanbevelingen.

2.1.11 Spyware. Er komt een verbod op commercieel gebruik en handel in spyware, zoals Pegasus, en een moratorium op het gebruik van overheden tot er strikte regelgeving is voor alle import en export van spyware. Ook komen er strenge voorwaarden voor het gebruik ervan. De bevoegdheid van opsporingsinstanties om te hacken en spioneren wordt alleen gericht ingezet op basis van concrete verdenkingen of dreigingen, met rechterlijk toezicht en sterke waarborgen.

2.1.12 Bewaren van gegevens. Grootschalig en willekeurig bewaren van persoonsgegevens staan we niet toe. Metadata over communicatie verdienen dezelfde bescherming als de inhoud ervan. Overheden bewaren zo min mogelijk gegevens over ons, en altijd alleen op individuele basis. We stoppen de aanleg en constante uitbreiding van Europese databases met biometrische gegevens. Ook stoppen we met het bewaren van bijzondere persoonsgegevens (zoals politieke voorkeur, seksuele geaardheid en biometrische gegevens) en gewone persoonsgegevens door politie en justitie zonder concrete verdenkingen of veroordelingen van strafbare feiten.

2.2 Gelijke rechten

2.2.1 Recht op abortus. We verankeren het bindend recht op abortus in Europese wetgeving en nemen het daarom op in het Handvest van de grondrechten van de EU.

2.2.2 Stop discriminatie en racisme. Voor discriminatie en racisme, zoals islamofobie, antisemitisme, anti-zwart racisme, afrofoobie, antiziganisme, anti-aziatisch racisme, homo- en transhaat en xenofobie is geen plaats in de EU. Er komt één nieuwe overkoepelende Europese antidiscriminatiewet. Het verbod op discriminatie breiden we uit naar sociale zekerheid, onderwijs, gezondheidszorg en de markt voor goederen en diensten. De nieuwe wet moet discriminatie op grond van genderexpressie en genderidentiteit verbieden en het ouderschap binnen niet-traditionele gezinnen beschermen. Ook zijn wij tegen het uitsluiten van mensen van werk en ambt op basis van religieuze uitingen, zoals het dragen van een hoofddoek of keppeltje. De Europese

Commissie ondersteunt antidiscriminatiebureaus en projecten die discriminatie in de praktijk tegengaan met voldoende financiering.

2.2.3 Partnerschap en regenboogfamilies. We bieden wettelijke erkenning en bescherming van LHBTQIA+-koppels, meerouderschap, reproductieve rechten en geboortezorg, waarbij regenboogfamilies gelijke toegang krijgen tot zorg. De EU zet zich in voor het afschaffen van wettelijke discriminatie van niet-heterostellen ten opzichte van heterostellen. De EU verzekert erkenning van ouderschap in alle lidstaten, ook in het geval van families met LHBTQIA+-ouders of gedeeld (meer-)ouderschap.

2.2.4 Bescherming LHBTQIA+-gemeenschap. Voor wetten die inclusie en acceptatie van LHBTQIA+-personen tegengaan is in de EU geen ruimte. De Europese Commissie moet dit soort wetten tegengaan door middel van inbreukprocedures en het stopzetten van EU-financiering. In heel Europa strijden we voor transrechten op basis van zelfbeschikking, zoals de mogelijkheid tot aanpassing van genderregistratie en het recht op toegang tot transzorg. Daarnaast pleiten we binnen de EU en internationaal voor het afschaffen van genderaanduidingen in identiteitsdocumenten. De Europese Unie verbiedt conversiepraktijken en niet-noodzakelijke medische behandelingen van intersekse personen zonder hun eigen toestemming.

2.2.5 Sekswerk. Sekswerkers moeten veilig en gezond hun werk kunnen doen, zonder gediscrimineerd en gecriminaliseerd te worden. De EU stimuleert initiatieven die de positie van sekswerkers versterken en ontwikkelt nieuw beleid in goed overleg met de sekswerkers zelf.

2.2.6 Toegankelijkheid. We verbeteren de toegang van mensen met een beperking tot de openbare ruimte en publieke diensten. De Europese Commissie ziet toe op invoering van de Europese gehandicaptenkaart en wederzijdse erkenning in alle landen.

2.2.7 Emancipatie op de werkvloer. De EU zorgt met bindende regels, waaronder quota, voor een evenredige vertegenwoordiging van mannen, vrouwen en minderheden op de werkvloer en in besturen. We blijven ons inzetten voor het dichten van de loonkloof.

2.2.8 Buitenlandse beïnvloeding en antidemocratische bewegingen. Om de opkomst van ultraconservatieve en antidemocratische bewegingen die de rechten van vrouwen en minderheden in willen perken tegen te gaan, is meer onderzoek nodig naar de strategieën en financiering van deze bewegingen. Op basis van deze onderzoeken nemen we maatregelen, zoals aangescherpte transparantie- en financieringsregels voor politieke partijen. Er mag geen EU-geld gaan naar organisaties die het Handvest van de grondrechten van de EU niet respecteren.

2.2.9 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. We versterken seksuele en reproductieve gezondheid en rechten door seksuele en reproductieve gezondheidszorg in alle EU-lidstaten te waarborgen. De EU heeft hier een belangrijke rol in op gebied van financiering en coördinatie.

2.2.10 Goede zorg voor minderheidsgroepen. Om onderdiagnosticering of misdiagnosticering tegen te gaan, wordt meer geld vrijgemaakt voor onderzoek naar medische problemen en ziektes die bij sommige minderheden voorkomen.

2.2.11 Transnationale adoptie. De EU zet zich in om misstanden en systeemfouten op het gebied van transnationale adoptie tegen te gaan, bijvoorbeeld door hier onderzoek naar te

doen en problemen centraal te registreren. De EU kaart schadelijke uitwassen en systematische problemen van transnationale adoptie aan bij lidstaten en landen van herkomst.

2.3 Leiderschap in de digitale wereld

2.3.1 Online haat en desinformatie. De Europese Commissie handhaaft de nieuwe Europese internetregels streng. We stoppen desinformatie en haat als verdienmodel en treden op tegen polariserende aanbevelingsalgoritmen op sociale media gebaseerd op *clicks*, interactie en ophef. De Commissie stelt hiervoor aanvullende handhaafbare verplichtingen voor platforms, in plaats van de huidige self-assessments en te zwakke gedragscode desinformatie.

2.3.2 Stop verslavend ontwerp. De Europese Commissie komt met regels tegen verslavend ontwerp om smartphone- en socialemediaverslaving tegen te gaan. Hierbij verbieden we verslavende ontwerpfuncties, te beginnen met de meest verslavende elementen. Er komt een recht om niet gestoord te worden, waarbij notificaties, ontvangstvinkjes en andere afleidingen standaard uit staan.

2.3.3 Europese digitale toezichthouder. Grote techbedrijven mogen niet langer de regels omzeilen. Er komt een Europese digitale toezichthouder met serieuze tanden, kennis en budget die toezicht houdt op de grootste techbedrijven. Deze toezichthouder handhaaft alle Europese digitale wetten.

2.3.4 Kunstmatige intelligentie (AI) reguleren. We handhaven de AI-wet streng en zorgen ervoor dat lidstaten deze snel implementeren. De wet bevat regels voor kunstmatige intelligentie met hoog risico, zoals op scholen, bij zorgverzekeraars, bij banken en bij overheden, en regels voor AI-systemen getraind op heel veel data, zoals ChatGPT en chatbots. Ook komt er een mensenrechtentoets. AI-systemen die deepfakes, afbeeldingen, teksten en geluidsfragmenten genereren, geven deze straks automatisch een herleidbaar watermerk of label. Zo valt te verifiëren of een afbeelding niet 'echt' is.

2.3.5 Onethische technologie. We stellen duidelijke grenzen aan onethische technologieën die discriminatie, mensenrechtenschendingen of surveillance in de hand werken. We stoppen in heel de EU volledig met het gebruik van risicoprofilerende algoritmen om zogenaamd gedrag, fraude of criminaliteit te 'voorspellen' of 'op te sporen' op basis van persoonsgegevens van mensen, zoals we zagen in het toeslagenschandaal. We strijden tegen gezichtsherkenning, gedragsherkenning en andere biometrische surveillance in de publieke ruimte. Het verbod op emotieherkenningssoftware op school en op werk breiden we uit naar een geheelverbod, inclusief op het gebruik door de politie en aan de grens. AI-systemen die deepfakes van personen genereren worden geheel verboden.

2.3.6 Digitale autonomie. De EU gaat grootschalig investeren in onze eigen digitale infrastructuren, zoals een digitaal ecosysteem, cloudopslag, onderwijssoftware en communicatiediensten waarvan het beheer niet in commerciële handen is. Dit digitale ecosysteem wordt een vervanging voor bestaande sociale media, platformdiensten en cloudopslag. De EU is zo snel mogelijk digitaal autonoom: essentiële digitale infrastructuren worden publiek of coöperatief beheerd en mogen niet afhankelijk zijn van grote commerciële techbedrijven. Hiervoor komt er een Europees public tech fonds. Bij deze publieke aanbestedingen staat niet de laagste prijs, maar ook langetermijncontrole over het eindresultaat, privacyvriendelijkheid, voldoen aan open standaarden en duurzaamheid voorop.

2.3.7 Opensourcesoftware. De EU legt vast dat software die in opdracht van een overheid ontwikkeld of medegefinancierd wordt altijd onder vrije en open licenties wordt gepubliceerd. Dat maakt overheden minder afhankelijk van techgiganten en stimuleert voornamelijk Europese kleine en middelgrote IT-bedrijven die deze software op een open manier ontwikkelen en onderhouden. Overheden worden ook aangemoedigd om bestaande opensourcesoftware te gebruiken.

2.3.8 Macht Big Tech. De Europese Commissie treedt op tegen de machtsposities van Big Tech met sterke handhaving van de mededingingsregels. Ook moet de Commissie makkelijker op kunnen treden tegen *killer acquisitions*, waarbij techgiganten kleinere concurrenten opkopen voordat ze groot worden. Overnames waarbij te veel macht en data bij een bedrijf komen te liggen, zoals Facebook/Whatsapp, staan we nooit meer toe. Waar nodig breken we techgiganten op. We segmenteren de online advertentiemarkt.

2.3.9 Bescherming internetgebruikers. We bouwen aan een internet waar je niet wordt gevolgd en waar je data niet wordt verkocht aan de hoogste bidder. Zelfbeschikking en privacy staan voorop. We maken ons hard voor een verbod op de handel in en met persoonsgegevens, zoals het real-time bidding voor online advertenties. We stoppen online tracking voor gepersonaliseerde advertenties en gaan over naar privacyvriendelijke alternatieven. Gepersonaliseerde algoritmen op basis van tracking moeten standaard uit staan, en op termijn worden verboden. Gebruikers moeten meer controle en keuze krijgen over wat zij online zien krijgen en uit andere algoritmes kunnen kiezen. Platforms moeten stoppen met het illegale “pay or okay” model.

2.3.10 Interoperabiliteit. De EU ziet erop toe dat je binnenkort daadwerkelijk tussen online berichtendiensten, bijvoorbeeld tussen Whatsapp en Signal, berichten kunt sturen, zoals vastgelegd in de nieuwe Europese Wet digitale markten. Hetzelfde moet mogelijk worden voor socialemediaplatforms. Contact met gebruikers op andere platforms moet zo makkelijk mogelijk gemaakt worden en deze opties mogen niet verborgen worden.

2.3.11 Encryptie. De EU bevordert de ontwikkeling en het gebruik van sterke encryptie - open source en zonder ‘achterdeurtjes’ - om communicatie te beveiligen. We gaan nooit akkoord met voorstellen om encryptie te breken, af te zwakken of te omzeilen, zoals *client-side scanning*.

2.3.12 Toegang tot het internet. Internet is een nutsvoorziening. De EU zorgt ervoor dat iedereen toegang tot fatsoenlijk, betaalbaar en snel internet krijgt. Ook stimuleert de EU dat er manieren zijn om gratis en veilig het internet te gebruiken, bijvoorbeeld in publieke instellingen zoals de bibliotheek. We dwingen de regels voor het toegankelijk maken van overheidswebsites af.

2.3.13 Kinderen online. We garanderen de privacy en veiligheid van kinderen online. Sites, games en apps gericht op kinderen moeten standaard veilige instellingen invoeren, zoals een uniforme meldknop om wangedrag te melden. Leeftijdsverificatie mag alleen op een privacyvriendelijke manier, waarbij platforms alleen de leeftijd verifiëren zonder toegang tot andere gegevens.

2.4 Een betere EU

2.4.1 Brussel. Aan de maandelijkse verhuizing van het Europees Parlement tussen Brussel en Straatsburg komt een einde. Het Parlement krijgt één vergaderlocatie: Brussel.

2.4.2 Conventie. Als we Europese verdragen herzien, dan moet dit gebeuren door een openbare Conventie. Binnen deze Conventie maken wij ons sterk voor afschaffing van vetorecht bij onder meer belastingen, defensie en buitenlandbeleid. Ook verbeteren we de Artikel 7-procedure. Daarnaast moet het Europees Parlement het formele recht krijgen om individuele Eurocommissarissen weg te sturen, in plaats van alleen de complete Europese Commissie. Verder krijgt het Europees Parlement initiatiefrecht.

2.4.3 Belangenverstrengeling tegengaan. We scherpen de gedragscode voor Europarlementariërs aan, inclusief een verbod op betaalde bijbanen, om belangenverstrengeling tegen te gaan. Toezicht op deze gedragscode wordt verscherpt. Er komt daarnaast een verbod en streng toezicht op draaideurlobbyisme van oud-Europarlementariërs, Eurocommissarissen en ministers. Bij vertrek naar de private sector werken we met afkoelperiodes voor afzwaaiende Europarlementariërs en andere EU-functionarissen.

2.4.4 Jongerenparticipatie. Bij ingrijpende voorstellen zorgen we ervoor dat het Europees Parlement wetsvoorstellen toetst aan de gevolgen voor toekomstige generaties. Door de zogeheten generatietoets in te voeren, zorgen we ervoor dat jongeren zich gehoord voelen en er voor hen duurzaam beleid wordt gemaakt. Door jongeren actief te betrekken bij de politiek, zorgen we ervoor dat de stem van toekomstige generaties meegenomen wordt in beleid.

2.4.5 Stemgerechtigde leeftijd voor de Europese verkiezingen naar 16 jaar. We verlagen de stemgerechtigde leeftijd voor de Europese verkiezingen naar 16 jaar.

2.4.6 Schimmige lobby aanpakken. Er komt één nieuw verplicht lobbyregister dat gaat gelden voor het Europees Parlement, de Europese Commissie en de Raad, inclusief Permanente Vertegenwoordigingen. Iedere Europese wet krijgt een appendix waarin staat welke lobbyisten input hebben gegeven. We schaffen toegangspassen af waarmee lobbyisten te pas en te onpas het Europees Parlement in- en uitlopen. De EU neemt maatregelen tegen de grote invloed van fossiele lobby op Europese besluitvorming en internationale klimaatonderhandelingen, net zoals dat het geval is bij tabakslobby.

2.4.7 Financiële transparantie en toezicht. We voeren verplichte financiële declaraties in voor Europarlementariërs en Eurocommissarissen. Om transparantie te bevorderen en corruptie tegen te gaan, registreren we de bezittingen van Europarlementariërs en Eurocommissarissen aan het begin en aan het einde van hun termijn. Zij worden ook verplicht een verantwoording van hun onkostenvergoeding openbaar te maken, die alleen bedoeld is om werkgerelateerde kosten in hun lidstaat te dekken. Niet-besteed geld moet worden teruggestort.

2.4.8 Ethische commissie. Er komt een ethische commissie ('EU ethics body') voor alle EU-instellingen. Deze commissie kan onderzoeken starten naar EU-politici en EU-ambtenaren bij aanwijzingen van onethisch gedrag. Daar moeten serieuze consequenties en stevige sancties aan verbonden zijn, zoals boetes, schorsingen en waar nodig ontslag.

2.4.9 Transparantie. De Europese wetgevingsprocedure wordt transparanter door documenten uit de onderhandelingen en verslagen uit de Raadswerkgroepen openbaar te maken, net als verslagen van de Raad. Ook verbeteren we de Europese wet openbaarheid bestuur (Eurowob) en breiden we deze wet uit naar alle EU-instellingen. Actieve openbaarmaking van documenten via toegankelijke platforms wordt de regel.

2.4.10 Tegengaan fraude en corruptie. Deelname van een land aan het Europees Openbaar Ministerie, dat fraude met Europese gelden kan vervolgen, is verplicht voor het ontvangen van Europese subsidies. Lidstaten moeten verplicht zijn jaarlijks de rechtmatigheid aan te tonen van de besteding van EU-gelden. Doen ze dat niet, dan worden subsidies stopgezet. Eindontvangers van Europese fondsen publiceren we in een openbaar digitaal toegankelijk overzicht. De Europese Rekenkamer breidt ook de doelmatigheidscontroles van Europees beleid uit. Op die manier versterkt de Rekenkamer haar functie van waakhond en brengt het in kaart of publiek geld effectief besteed wordt.

2.4.11 Zwangerschapsverlof. Als je als Europarlementariër van een kind bevalt, is er geen regeling om op afstand te stemmen of tijdelijk vervangen te worden. Wij willen dat Europarlementariërs tijdelijk vervangen kunnen worden bij zwangerschap of bij ziekte, net zoals dat kan in de Tweede Kamer.

2.4.12 Kleinere Commissie. We zoeken naar manieren om de Europese Commissie kleiner te maken, bijvoorbeeld door middel van een roulatiesysteem tussen lidstaten. We streven naar nieuwe structuren waarin alle lidstaten zich vertegenwoordigd voelen maar besluitvorming effectief blijft, vooral met het vooruitzicht op uitbreiding.

2.5 Een veilige samenleving

2.5.1 Europol en Eurojust. Europol en Eurojust krijgen voldoende slagkracht om de strijd tegen georganiseerde misdaad, extremisme, kindermisbruik en terrorisme te ondersteunen, onder meer via het opzetten van gezamenlijke onderzoeksteams.

2.5.2 Online criminaliteit. Online misdaad blijft te vaak onbestraft. Er komen sterkere Europese samenwerkingsverbanden om online misdaad en criminaliteit aan te pakken. Zo worden de daders van bijvoorbeeld online haat en bedreigingen, de verspreiding van media-gebaseerd seksueel misbruik, de verspreiding van kindermisbruik materiaal en cyberoplichting eerder opgespoord en effectief aangepakt. Bescherming van grondrechten wegen we hierin altijd mee.

2.5.3 Cyberveiligheid. Samen met bondgenoten werken we aan de bescherming van fysieke en digitale infrastructuur tegen sabotage, aan de afweer van spionage en desinformatiecampagnes en aan de versterking van cyberveiligheid. Als overheden of bedrijven weet hebben van kwetsbaarheden in bepaalde software, moeten zij dit verplicht Europees melden.

2.5.4 Tegengaan gendergerelateerd geweld. We vechten voor vergaande regelgeving over het tegengaan van gendergerelateerd geweld, zodat slachtoffers in de hele EU dezelfde bescherming krijgen. In deze wetgeving nemen we ook verkrachting en femicide op. Het verbod op genitale verminking blijft in stand. De Istanbul-conventie moet zo snel mogelijk door alle EU-lidstaten worden geratificeerd.

2.5.5 Haatzaaien en haatmisdrijven strafbaar. Het verspreiden van haat en oproepen tot geweld tegen minderheden moet in heel de EU strafbaar worden door deze misdrijven toe te voegen aan de lijst met EU-misdaden.

2.5.6 Bestrijding van extremisme en terrorisme. Extremisme en terrorisme bestrijden we in het kader van een Europees strafrechtelijk beleid, waar preventie en resocialisatie duidelijk onderdeel van uitmaken. Hierbij is opsporing altijd gericht en gaan we nooit over tot massasurveillance of onnodige dataretentie.

2.5.7 Europees Openbaar Ministerie. We breiden het takenpakket van het Europees Openbaar Ministerie (EOM) uit met andere grensoverschrijdende delicten zoals georganiseerde misdaad, terrorisme en kindermisbruik. Alle EU-lidstaten worden verplicht deel te nemen aan het EOM. Het budget en de capaciteit van het EOM moeten omhoog. Dit gaat gepaard met stevig rechterlijk en parlementair toezicht.

2.5.8 Vuurwapens. Het bezit van automatische en semi-automatische vuurwapens moet volledig worden verboden in de EU.

2.5.9 Witwassen en financiering van terrorisme tegengaan. Om witwassen en terrorismefinanciering tegen te gaan, moeten EU-lidstaten meer samenwerken en strenger kijken naar transacties van het grootkapitaal. De nieuw op te richten Europese anti-witwasautoriteit (AMLA) moet Europese samenwerking aanjagen en tegelijkertijd waken over de bescherming van fundamentele rechten.

2.5.10 Kindermisbruik tegengaan. Er komt een nieuw EU-centrum kindermisbruik dat kennis deelt, internationale samenwerking verbetert en operaties coördineert. De EU zet in op stevigere politiesamenwerking om internationale kindermisbruiknetwerken op te rollen en zorgt ervoor dat er toegewijde politieteams op nationaal niveau komen voor internationale operaties op het dark web en het internet. We zetten ook in op preventie door middel van steun aan hulpcentra en de beschikbaarheid van therapie.

2.5.11 Geen massasurveillance. Opsporing moet altijd gericht en effectief zijn en plaatsvinden met bescherming van mensenrechten. We verzetten ons tegen vormen van massasurveillance, waarbij overheden mensen zonder duidelijke reden of waarborgen kunnen volgen, bespioneren of data over iemand verzamelen of opslaan. Waar we gegevens uitwisselen, is het uitgangspunt dat we dit doen via veilige omgevingen, zoals end-to-end-encryptie.

2.5.12 Aanpak etnisch profileren. De EU zet zich proactief in om etnisch profileren bij politie en gendarmeriemachten in alle lidstaten aan te pakken.

2.6 Onderwijs en cultuur

2.6.1 Uitwisseling. Het Erasmus+-uitwisselingsprogramma moet toegankelijker en inclusiever worden. Het programma wordt beschikbaar voor alle opleidingsniveaus, inclusief middelbare scholen, beroepsopleidingen en tijdens de professionele loopbaan. Hiervoor worden beurzen beschikbaar gesteld, vooral voor mensen met een klein budget, en wordt het budget aanzienlijk verhoogd. We onderzoeken of Erasmus+ voor mbo'ers op een andere manier ingericht kan worden met meer budget, zodat het aantrekkelijker wordt om deel te nemen. Het is belangrijk dat we de informatievoorziening verbeteren en aanmeldprocedures versimpelen.

2.6.2 Erkenning diploma's. De EU werkt verder aan de wederzijdse erkenning van diploma's en certificaten van binnen en buiten de EU, zodat mensen binnen de EU makkelijker over de grens kunnen studeren en werken. Er moeten specifieke afspraken komen om ook middelbare beroepsopleidingen en -diploma's op elkaar af te stemmen.

2.6.3 Investeren in polytechnisch onderwijs. Opleidingen moeten verbreed worden op het gebied van chemie, werktuigbouw en elektrotechniek, zodat technische vakmensen makkelijker over de grenzen van hun oude werkgebied kunnen kijken en innovatieve oplossingen bedenken die de energietransitie hard nodig heeft.

2.6.4 Investeren in taal- en cultuuronderwijs. De EU gaat fors meer investeren in toegankelijke taallessen, kunst- en cultuuronderwijs en een divers Europees talenaanbod in onderwijsinstellingen. Ook komt er meer aandacht voor professionele kunst- en cultuureducatie. Hierdoor kunnen studenten in uiteenlopende talen en culturele vaardigheden afstuderen.

2.6.5 Academische vrijheid. De EU moet de academische vrijheid actief blijven bevorderen. Die staat steeds sterker onder druk in landen als Hongarije. Wanneer de onafhankelijkheid van onderwijsinstellingen in het geding komt, moeten Europese onderzoeks- en onderwijs subsidies voor deze lidstaten worden gekort.

2.6.6 Publiek geld naar publieke kennis. Innovaties gefinancierd met belastinggeld moeten altijd publiek beschikbaar zijn als het geen persoonlijke data betreft. Ook data verzameld in de publieke ruimte moet openbaar zijn. Deze publieke beschikbaarheid moet toegankelijk zijn via de officiële website van de EU.

2.6.7 EU-museumkaart. Er komt een Europese museumkaart, zodat je voor een vaste lage prijs naar alle musea in de EU kunt. Tot je 26e is een museumbezoek met deze kaart gratis. Er wordt onderzocht hoe de reeds bestaande (private) museumkaarten aan kunnen sluiten bij dit initiatief om zo in heel Europa geldig kunnen worden.

2.6.8 Europese producties. De EU bevordert Europese film-, televisie-, dans-, muziek- en theaterproducties, culturele festivals, literaire vertalingen, ander cultureel erfgoed en de digitalisering van musea en archieven. De EU stimuleert de internationale culturele interactie van al deze disciplines. Er wordt hiervoor voldoende budget beschikbaar gesteld.

2.6.9 Geoblocking. We stoppen met het blokkeren van het online streamen van bijvoorbeeld films, series en sport op basis van je locatie. De Europese Commissie herzielt daarbij het huidige systeem van medialicenties dat gebonden is aan landsgrenzen.

2.6.10 Auteursrecht. We zetten ons in voor auteursrechtenregels waarin de belangen van makers en gebruikers op gelijke voet staan. We verkorten de lange termijnen voor auteursrecht. De herziening van het Europese auteursrecht moet zich richten op het beschermen van informatie vrijheid en informatie-uitwisseling, het beëindigen van het downloadverbod, en het invoeren van een brede vrijstelling voor thuiskopie. We strijden tegen algemene uploadfilters.

2.6.11 Streamingsdiensten stimuleren lokale cultuur. Naar Nederlands voorbeeld moeten de grootste streamingsdiensten in heel de EU verplicht een percentage van hun omzet investeren in producties in de landen waar ze actief zijn. Zo dragen deze grote bedrijven bij aan het koesteren van de lokale kunstsector en promoten van regionale cultuur en artiesten.

2.6.12 Bescherming makers tegen (tech)bedrijven. Makers verdienen eerlijke vergoedingen voor hun artistieke prestaties. Wij strijden tegen oneerlijke praktijken, zoals gedwongen overdracht van intellectuele eigendomsrechten en wurgcontracten. We versterken de positie van makers, zoals auteurs, acteurs, musici en journalisten, ten opzichte van grote techbedrijven, mediaplatforms en productie-instellingen. Ook beschermen we makers bij de ontwikkeling van generatieve AI. We zorgen ervoor dat zij niet met lege handen tegenover grote (tech)bedrijven komen te staan en hun bestaande rechten op een toegankelijke en snelle manier in kunnen roepen.

2.6.13 Een sociale cultuursector. Aan het verstrekken van Europese subsidies op kunst- en cultuurgebied, stellen we strenge sociale voorwaarden. Er komen bindende eisen ten aanzien van eerlijke betaling, goede werkomstandigheden en bij eventuele intieme situaties is er verplicht een intimiteitscoördinator aanwezig. We hanteren daarbij fair pay en fair practice als norm.

2.6.14 Ticketverkoop. Er komen Europese regels die de exclusieve doorverkoop van kaartjes voor een concert, evenement of festival via een platform tegen excessieve administratiekosten aan banden leggen. Ook werken we aan een alternatief Europees publiek systeem waar alle cultuurinstellingen kaartjes kunnen verkopen. Hierin kun je in een oogopslag zien wat er in je stad, regio of land te doen is.

2.6.15 Europees Cultuurfonds. We breiden het bestaande Creative Europe fonds substantieel uit. Met dit fonds zorgen we voor structurele subsidies voor artiesten, kunstenaars, literaire vertalers, muziekscholen en andere culturele instellingen in de EU. Het fonds steunt in het bijzonder de Europese culturele uitwisseling en cultuur in de regio. We besteden aandacht aan diversiteit en inclusie in het aanbod. Het fonds biedt makers ondersteuning bij het opzetten en vinden van betaalbare werkruimtes ter versterking van sociale samenhang.

2.6.16 Roofkunst. Lidstaten die roofkunst in bezit hebben, worden verplicht zich actief in te zetten deze terug te geven. Hierbij is onderhandeling mogelijk, maar moeten de wensen van de rechtmatige eigenaren leidend zijn.

2.6.17 Europees burgerschap voor iedereen. We bevorderen kennis over de EU en haar democratische instituties door het stimuleren van Europese burgerschapslessen. De Europese democratie is momenteel onvoldoende verbonden met haar burgers. Dit is deels te danken aan een gebrek aan kennis over het werken van de EU onder deze burgers. We stellen lesmateriaal over de Europese Unie voor het onderwijs beschikbaar.

Hoofdstuk 3: Veiligheid, voorspoed en solidariteit over grenzen heen

3.1 Strategische autonomie, veiligheid en mensenrechten

3.1.2 Navalnyfonds. We steunen democratische krachten in Rusland. We pleiten daarom voor een Europees Navalnyfonds dat mensenrechtenactivisten, journalisten en onafhankelijke politici in staat stelt om periodiek Rusland te verlaten met als doel op adem te komen en in de EU netwerken op te bouwen om hun strijd in Rusland voor een democratisch Rusland voort te kunnen zetten.

3.1.3 Strategische autonomie. We versterken de weerbaarheid van de EU. Daartoe bouwen we risicovolle afhankelijkheden van derde landen af, zowel op het gebied van veiligheid als op het gebied van energie, grondstoffen, industrie en vitale infrastructuur. We gaan in de EU meer onmisbare producten zélf produceren, voor zover die passen binnen een klimaatneutrale en circulaire welzijnseconomie. Met overheidsdeelnemingen, leningen en subsidies stimuleren we de productie van onder meer zonnepanelen, batterijen, magneten, computerchips, medicijnen, vaccins en medische hulpmiddelen, en de bouw van een publiek-civiele digitale infrastructuur.

3.1.4 De steun voor Oekraïne breiden we uit. Nederland blijft binnen de EU een leidende rol spelen in het bijstaan van de dappere Oekraïners. Rusland mag de oorlog niet winnen. De EU en haar lidstaten nemen een groter deel van de steun aan Oekraïne voor hun rekening. We ijveren

ervoor dat Oekraïne de wapens, munitie, training, inlichtingen, financiële en humanitaire steun ontvangt die het land nodig heeft om de Russische agressor te verdrijven. We blijven de sancties tegen Rusland aanscherpen zolang de agressie voortduurt. We treffen sancties tegen landen die Rusland van wapens en andere strategische goederen voorzien. We investeren fors in de wederopbouw van Oekraïne. De toekomst van Oekraïne ligt in de EU.

3.1.5 Israël-Palestina. We maken ons sterk voor een onmiddellijk en permanent staakt-het-vuren tussen Israël en Hamas, de volledige toegang van humanitaire hulp tot Gaza en de vrijlating van alle gijzelaars. Acties die indruisen tegen het internationaal humanitair recht moeten per direct stoppen. Daarom moeten uitspraken van het Internationaal Gerechtshof en het Internationaal Strafhof worden gerespecteerd bevordert de EU actief de onmiddellijke naleving van de door het Internationaal Gerechtshof verordonneerde voorlopige maatregelen. Wij roepen het Internationaal Strafhof op om apartheid mee te nemen in het lopende onderzoek in de bezette Palestijnse Gebieden. De EU moet schendingen van het internationaal recht, zoals het niet naleven van internationale gerechtelijke uitspraken en verdragen, sanctioneren, waarbij alle opties op tafel liggen, zoals het opschorten van de EU-Israël associatie overeenkomst. De EU voert strengere sancties in tegen leden van Hamas. We zetten er daarnaast op in dat EU-lidstaten geen militair materieel meer aan Israël leveren waarbij het risico bestaat dat niet wordt voldaan aan de letter en geest van de Europese wapenexportcriteria, zoals bij de bombardementen op Gaza. De EU-lidstaten moeten onmiddellijk stoppen met het leveren van wapens en wapenonderdelen die worden ingezet bij schendingen van het oorlogsrecht en mensenrechten. We helpen bij wederopbouw en leggen in principe de rekening van de enorme schade aan civiele infrastructuur en Europese ontwikkelingsprojecten in Gaza en op de Westelijke Jordaanoever bij de Israelische regering. Daarnaast moet Nederland evenals de EU de steun aan UNRWA onmiddellijk hervatten en druk zetten op de Israëlische regering om een einde te maken aan de administratieve detentie waardoor Palestijnen zonder proces vastzitten in gevangenissen. We willen dat Nederland en de EU zo spoedig mogelijk economische en juridische maatregelen nemen die de handel in producten uit illegale nederzettingen onmogelijk maken, evenals een inreisverbod afvaardigen voor gewelddadige kolonisten uit de illegale nederzettingen. Als grootste handelspartner van Israël en grootste donor van de Palestijnen moet de EU en Nederland een veel grotere rol gaan spelen bij de acute beëindiging van de illegale bezetting van de Palestijnse gebieden, het beëindigen van praktijken vergelijkbaar met apartheid, en het werken aan duurzame vrede en de invulling van het Palestijnse recht op zelfbeschikking. Vrede vereist een levensvatbare, democratische Palestijnse staat naast een veilig Israël, met gelijke rechten voor alle bevolkingsgroepen. Hiertoe is het belangrijk dat vredesprojecten van het Israëlische en Palestijnse maatschappelijk middenveld worden ondersteund en dat serieuze onderhandelingen zo snel mogelijk worden opgestart.

3.1.6 Eensgezind Chinabeleid. Samen met wereldwijde bondgenoten zijn we duidelijk tegen het Chinese regime: zowel het leveren van wapens aan Rusland als militaire agressie tegen Taiwan hebben zware consequenties. We stellen mensenrechtenschendingen in China structureel aan de kaak, waaronder de genocide op de Oeigoerse minderheid. De Europese Unie moet een belangrijke rol spelen in het verbeteren van de mensenrechtensituatie in China, zoals het erkennen van de genocide op de Oeigoerse minderheid. Er komen embargo's tegen producten vanuit de Oeigoerse Autonome Regio Xinjiang en producten die in verband worden gebracht met de dwangarbeid van Oeigoeren.

3.1.7 Mondiale Zuiden beslist mee. De EU werkt beter en eerlijker samen met het mondiale Zuiden. We oefenen maximale druk uit voor betere vertegenwoordiging van het mondiale Zuiden

in het Internationaal Monetair Fonds, de Wereldbank en de Verenigde Naties (VN). Daarnaast zetten we ons in voor het afschaffen van vetorecht in de Veiligheidsraad en voor het aanbieden van een zetel in de Veiligheidsraad aan elk continent. We zetten ons in voor een effectievere en democratischere VN.

3.1.8 Versterken Europese defensie. De NAVO, met de Verenigde Staten (VS) als sterkste militaire macht, is cruciaal voor onze militaire zelfverdediging, maar met toenemende politieke instabiliteit in de VS is het zaak dat Europa meer verantwoordelijkheid neemt voor zijn eigen veiligheid. Daarom versterken we het veiligheids- en defensiebeleid van de EU én de Europese tak van de NAVO. We willen dat alle lidstaten gaan voldoen aan de afspraak binnen de NAVO om minstens 2% van het bruto binnenlands product (bbp) te besteden aan defensie.

3.1.9 Defensiesamenwerking. Hogere defensie-uitgaven moeten zich vertalen in substantiële extra defensiecapaciteiten voor Europa, waaronder de door de NAVO verlangde capaciteiten. Dat vraagt om veel sterkere samenwerking en integratie van onze krijgsmachten. Europese coördinatie van defensie-investeringen en de defensie-industrie dient te leiden tot de gezamenlijke ontwikkeling, aankoop en onderhoud van wapensystemen; gezamenlijke opleidingen en bevelvoering; toenadering in strategische cultuur; het voorkomen van dubbelingen in het militair arsenaal door taakspecialisatie en de oprichting van multinationale eenheden die beschikbaar zijn voor zowel de EU als de NAVO. Gezamenlijke financieringsinstrumenten zoals de Europese Vredesfaciliteit, waaruit militaire missies en wapensteun worden gefinancierd, breiden we uit.

3.1.10 Afkomen overwinsten defensie-industrie. We voeren een heffing in op overwinsten van de defensie-industrie, zodat gemeenschapsgeld terugvloeit naar de staatskas.

3.1.11 Strenger wapenexportbeleid. We scherpen het wapenexportbeleid aan en de Europese Commissie gaat erop toezien dat lidstaten de wapenexportregels naleven. Ook exporteren we niet langer wapens, technologie die kan worden gebruikt voor de ontwikkeling van wapens of massasurveillance naar autocratische regimes. Investeringen vanuit en in autocratische landen toetsen we streng op veiligheidsrisico's, net als gezamenlijke kennisprojecten.

3.1.12 Wapenbeheersing. We ijveren voor naleving en aanscherping van afspraken over conventionele en nucleaire wapenbeheersing. We steunen de oproep van de secretaris-generaal van de VN om autonome wapens bij verdrag te verbieden, nemen hier de leiding in en vergaren hier actief medestanders voor. Ook willen we aanscherping van de afspraken tegen militarisering van de ruimte en een gedragscode tegen digitale oorlogsvoering, als opmaat naar een verdrag. We bevorderen de ondertekening en ratificatie van de verdragen die landmijnen en clustermunities verbieden en wapenhandel aan banden leggen.

3.1.13 Kernwapens de wereld uit. We zetten ons krachtig in voor de wereldwijde afbouw van kernwapens en nemen als EU het voortouw bij onderhandelingen over (kern)wapenbeheersing en wereldwijde kernontwapening.

3.1.14 Vredesmissies. De deelname aan vredesoperaties is een investering in collectieve veiligheid. We zorgen ervoor dat dit hand in hand gaat met langdurige en effectieve diplomatie, humanitaire hulp, wederopbouw en terrorismebestrijding. De Europese Dienst voor Extern Optreden (EDEO) moet hier een grotere rol in spelen. We werken hierbij nauw samen met spelers zoals de Verenigde Naties en de Afrikaanse Unie.

3.1.15 Vredesdiplomatie. We gaan als EU meer doen om politieke oplossingen voor conflicten mogelijk te maken. Recente ervaringen in Afghanistan en de Sahel onderstrepen dat missies waarbij de militaire inzet dominant is, zelden tot echte vrede leiden. Daarvoor is vredesdiplomatie een voorwaarde, ondersteund door gerichte ontwikkelingssamenwerking om de oorzaken van conflicten aan te pakken. We willen meer vrouwen en vertegenwoordigers van minderheden aan de onderhandelingstafel om de kans op duurzame vrede te vergroten.

3.1.16 Bestrafing oorlogsmisdaden. We oefenen diplomatieke druk uit op andere landen, waaronder de Verenigde Staten, om het Statuut van het Internationaal Strafhof te ondertekenen en te ratificeren en om verdachten tegen wie een arrestatiebevel is uitgevaardigd – waaronder de Russische president Poetin – uit te leveren aan het Hof. We steunen de oprichting van een speciaal tribunaal voor de berechting van de Russische agressie tegen Oekraïne. Daarnaast oefenen we maximale druk uit op Israël voor het erkennen van het Internationaal Strafhof en steunen wij onderzoek van het Internationaal Strafhof naar oorlogsmisdaden in Israël en de bezette Palestijnse gebieden.

3.1.17 Feministisch Europees buitenlandbeleid. We hebben oog en oor voor de meest kwetsbare groepen en nemen gendergelijkheid coherent mee in ons gehele buitenlandbeleid. Met een feministisch Europees buitenland- en ontwikkelingsbeleid beogen we de rechten van vrouwen en meisjes te vergroten, hun stem te versterken en hun hulpbronnen te vermeerderen. De EU zet zich wereldwijd in voor de rechten en het decriminaliseren van de LHBTQIA+-gemeenschap.

3.1.18 Rechten inheemse volkeren. De EU maakt zich wereldwijd sterk voor de rechten van inheemse volkeren. Dat geldt ook voor de Scandinavische Sami binnen de EU.

3.1.19 Tegengaan sabotage en desinformatie. We werken samen met bondgenoten aan de bescherming van fysieke en digitale infrastructuur en van windparken op zee tegen sabotage, aan de afweer van spionage en desinformatiecampagnes en aan de versterking van cyberveiligheid.

3.1.20 Mensenrechtentoets. Er komt een verplichte mensenrechtentoets voor alle EU-buitenlandfinanciering, plus actieve monitoring van projecten. De Europese Commissie legt meer rekenschap af aan het Europees Parlement. Er komt een publieke databank met informatie over alle EU-buitenlandprojecten.

3.2 Internationale solidariteit en strategische verbondenheid

3.2.1 Solidariteitspact. We sluiten een solidariteitspact binnen de EU waarin lidstaten toezeggen behalve hun defensie-uitgaven ook de bestedingen aan internationale samenwerking, internationale klimaatsteun en compensatie voor klimaatschade te laten stijgen totdat de EU en de lidstaten aan de internationale afspraken voldoen. Dit betekent dat EU-landen ten minste 0,7% van hun bruto nationaal inkomen (bni) besteden aan ontwikkelingssamenwerking. Uitgaven voor klimaatfinanciering komen daar bovenop.

3.2.2 Ongebonden hulp. Ontwikkelingsgeld moet terechtkomen bij de mensen die dit het hardst nodig hebben, en is niet bedoeld om het Europese bedrijfsleven te spekken. We geven alleen ongebonden hulp. Grensbewaking en de terugkeer van uitgeprocedeerde migranten worden niet gefinancierd met Europees ontwikkelingsgeld.

3.2.3 Coherent beleid. We voeren een duurzame coherentietoets in: besluiten op het gebied van bijvoorbeeld handel, investeringen, landbouw, veiligheidsbeleid en wapenhandel mogen de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's) niet ondermijnen, maar moeten deze juist ondersteunen. Belastingontwijking door bedrijven die hun winsten wegsluizen uit het mondiale Zuiden – onder andere via doorsluisland Nederland – pakken we steviger aan.

3.2.4 Schuldkwijtschelding. We zetten ons in voor kwijtschelding van de torenhoge schuldenlast van de armste landen en maken hier afspraken over met hen.

3.2.5 Ontwikkelingsbanken. We vergroten de beschikbare financiering van de Europese en overige multilaterale ontwikkelingsbanken voor lage- en middeninkomenslanden. Daarnaast zetten wij ons in voor structurele democratisering van het Internationaal Monetair Fonds (IMF), de Wereldbank en de Wereldhandelsorganisatie en oefenen we maximale druk uit om de hervormingsagenda voor deze banken in de praktijk te brengen. Deze omvat meer middelen voor klimaatfinanciering en de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's), meer aandacht voor de houdbaarheid van schulden en betere coördinatie tussen de banken. Verdere hervormingen richten zich op het verminderen van de afhankelijkheid van externe financiering en het mondiale Zuiden in staat stellen om hun eigen ontwikkelingsprioriteiten vast te stellen en te implementeren. Het IMF en de Wereldbank geven landen in hun financieringsvoorwaarden de ruimte voor het beschermen van de eigen industrie.

3.2.6 Global Gateway. We breiden het Global Gateway-programma voor Afrika, Azië en Zuid-Amerika uit en stellen daarin de belangen van het mondiale Zuiden sterker centraal. Dit programma is een goede eerste stap om tegenwicht te bieden aan de schadelijke Chinese invloed in het mondiale Zuiden, waar deze schadelijk is, maar vergt dringend extra middelen. Hierbij moet Europa de belangen van het mondiale Zuiden expliciet meewegen. Daartoe belegt de EU een top met regeringsleiders én vertegenwoordigers van regionale en lokale gemeenschappen, het maatschappelijk middenveld en kwetsbare groepen. Grote infrastructuurprojecten vereisen inspraak en komen in publieke handen. De toegang tot drinkwater, sanitatie en andere basisvoorzieningen krijgt hogere prioriteit.

3.2.7 Klimaatschadefonds. De EU neemt het voortouw in het verder ontwikkelen en uitbreiden van het klimaatschadefonds, dat hulp biedt aan landen die lijden onder de gevolgen van klimaatverandering.

3.2.8 Gelijwaardige partnerschappen. We erkennen dat ontwikkelingssamenwerking gestoeld is op een gelijkwaardige relatie en tweerichtingsverkeer moet zijn. Europa gaat leren van het mondiale Zuiden, bijvoorbeeld over de verbondenheid tussen mens en natuur of de omgang met extreme droogte. We onderzoeken samen met de lokale gemeenschappen en kwetsbare groepen in het mondiale Zuiden wat zij nodig hebben voor de uitvoering van hun concrete plannen. Daartoe stelt de EU een adviesgroep in, die gevraagd en ongevraagd de Europese instellingen adviseert op het gebied van de doelmatigheid en effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking.

3.2.9 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. We komen wereldwijd op voor seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. We financieren ontwikkelingsprogramma's die geweld tegen vrouwen – waaronder vrouwenbesnijdenis – bestrijden, moedersterfte terugdringen, de toegang tot voorbehoedsmiddelen verbeteren, seksuele voorlichting promoten, veilige abortus mogelijk maken, en mensen met een beperking toegang geven tot werk en onderwijs.

3.2.10 Mondiale voedselzekerheid. We investeren in mondiale voedselzekerheid door kennisdeling met landen in het mondiale Zuiden. We zetten ons in voor verhoging van de landbouwproductiviteit in partnerlanden in het mondiale Zuiden. Duurzame voedselproductie voor lokale markten staat daarbij centraal, onder meer door klimaatadaptieve landbouw. We bevorderen de samenwerking tussen boeren en bieden meer kredieten aan voor duurzame investeringen. We komen op voor het recht van kleinschalige boeren om zaaigoed op te slaan, te bewaren, te ruilen en te verhandelen.

3.2.11 Sociale zekerheid. Met het oog op mondiale bestaanszekerheid steunen we initiatieven voor de invoering van sociale zekerheid in lage en middeninkomenslanden, zoals ziektekostenverzekeringen, binnen het verband van de Internationale Arbeidsorganisatie.

3.2.12 Regionale samenwerkingsverbanden. We versterken de samenwerking tussen de EU en andere regionale samenwerkingsverbanden, zoals de Afrikaanse Unie. Daarbij zetten we in op co-creatie en gelijkwaardige samenwerking, voorbij het eigenbelang.

3.3 Eerlijke handel

3.3.1 Eerlijke handelsverdragen. We ontwikkelen een nieuw EU-handelsbeleid, dat sociale en groene voorwaarden stelt aan handelsafspraken, in lijn met de kernconventies van de Internationale Arbeidsorganisatie en het Klimaatakkoord van Parijs. We staan open voor nieuwe handelssamenwerking met landen wereldwijd, mede met het oog op diversificatie van onze toeleveringsketens. Verdragen moeten afdwingbare bepalingen over democratie, mensenrechten, arbeidsomstandigheden, milieu, klimaat, natuur, voedselstandaarden en eerlijke belastingafdrachten bevatten. Dit betekent dat we handelsverdragen zoals met Nieuw-Zeeland steunen, maar het huidige voorstel voor het verdrag tussen de EU en Mercosur (Brazilië, Argentinië, Uruguay en Paraguay) niet. Handelsakkoorden dienen zo het publieke belang. Investeerders krijgen geen speciale behandeling.

3.3.2 Zorgplicht voor bedrijven. We verplichten alle bedrijven om te opereren binnen de grenzen van onze planeet en te voldoen aan milieu-, mensen- en kinderrechtenverdragen. Bedrijven die op de EU-markt actief zijn moeten onderzoeken wat de impact is van hun waardeketen op mensen- en arbeidsrechten, natuur en klimaat, anti-corruptie en bestuur. Misstanden dienen zij aan te pakken. We blijven daarom strijden voor een Europese Wet Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO). De sancties voor niet-naleving worden strikt uitgevoerd.

3.3.3 Geen dwangarbeid in producten. We verbieden de import van producten die gemaakt zijn met dwangarbeid, inclusief kinderarbeid en moderne slavernij. Bedrijven zijn verantwoordelijk om aan te tonen dat geen dwangarbeid gemoeid is met het maken van hun producten. Slachtoffers moeten de mogelijkheid tot verhaal en herstel hebben.

3.3.4 Waardetoevoeging in het mondiale Zuiden. Door kennis te delen stellen we het mondiale Zuiden in staat om bijvoorbeeld zelf batterijen of vaccins te produceren. De grondstoffenpartnerschappen die de EU sluit moeten de binnenlandse verwerking van grondstoffen en de daarmee samenhangende ontwikkeling van groene technologie, hernieuwbare energie en verantwoorde recycling bevorderen en lokaal eigenaarschap versterken. Importheffingen mogen bewerkte producten niet zwaarder belasten dan onbewerkte producten. De EU ziet erop toe dat winning en verhandeling van kritieke grondstoffen plaatsvindt tegen

eerlijke prijzen en binnen in internationale verdragen vastgelegde normen voor de bescherming van mens en milieu.

3.3.5 Hervorming WTO. We zetten ons in voor het hervormen van de regels van de Wereldhandelsorganisatie (WTO). Er komt meer ruimte voor landen in het mondiale Zuiden om hun eigen economieën beschermd te ontwikkelen. Milieu- en natuurbescherming, fundamentele arbeidsnormen, mensenrechten, voedselzekerheid, voedselveiligheid en dierenwelzijn worden beter verankerd in de WTO-regels. Daardoor krijgen regeringen en ook de EU meer ruimte om oneerlijke concurrentie tegen te gaan.

3.3.6 Excuses voor slavernij en kolonialisme. We erkennen dat oneerlijke handel, die veel landen in mondiale Zuiden veroorzaakt tot de rol van leveranciers van goedkope grondstoffen aan het Noorden, voortvloeit uit eeuwen van slavernij en kolonialisme. De EU kijkt kritisch naar haar eigen rol en bevordert dat lidstaten verantwoordelijkheid dragen voor slavernij en kolonialisme, hun excuses aanbieden en in gesprek gaan met nakomelingen van tot slaaf gemaakten en met voormalige koloniën over herstelprogramma's. De EU bestrijdt ook moderne slavernij, zoals gedwongen arbeid door arbeidsmigranten, commerciële seksuele uitbuiting en gedwongen huwelijken.

3.4 Integratie verdiepen en uitbreiden

3.4.1 Eenduidig optreden. We versterken de Europese diplomatie en zetten ons in voor activering van de EU-verdragsclausule die meerderheidsbesluitvorming mogelijk maakt in het buitenlandbeleid. Daarbij versterken we ook de controle door het Europees Parlement.

3.4.2 Uitbreiding. We ondersteunen de kandidaat-lidstaten op de Westelijke Balkan en Oekraïne, Moldavië en Georgië veel actiever in hun weg naar het EU-lidmaatschap. Daarbij houden we strikt vast aan de voorwaarden om democratische hervormingen door te voeren. We pleiten voor stapsgewijze toetreding. Landen worden bijvoorbeeld eerst alleen lid van de douane-unie. We koppelen subsidies uit het toetredingsfonds sterker aan rechtsstatelijke, sociale en democratische hervormingen. We stellen ons hard op wanneer een kandidaat-lidstaat democratische hervormingen terugdraait en gaan Russische en Chinese inmenging tegen.

3.4.3 Interne toetredingshervormingen. De EU kijkt kritisch naar de effectiviteit van het huidige toetredingsproces. We schaffen het veto van de EU-lidstaten bij tussenstappen in het toetredingsproces af, zodat één land dit proces niet kan gijzelen. De volgende Eurocommissaris voor toetreding komt expliciet niet uit een land waar de rechtsstaat onder druk staat.

3.4.4 Turkije. De toetredingsonderhandelingen met het Turkije van Erdoğan blijven bevroren. We starten deze onderhandelingen alleen weer op wanneer de mensenrechten aanzienlijk verbeterd zijn en het buitenland- en veiligheidsbeleid van Turkije in de pas loopt met dat van de EU.

3.4.5 Europese diplomatie. Ambassades en consulaten van EU-landen werken nauwer samen met de posten van de Europese Dienst voor Extern Optreden (EDEO). Deze dienst versterkt zijn capaciteit voor crisispreventie en vredesopbouw. We vergroten de Europese inspanningen voor ecologische diplomatie. Visumverstrekking besteden we niet langer uit aan commerciële bedrijven.

3.4.6 Verenigd Koninkrijk. We streven nauwere samenwerking na met het Verenigd Koninkrijk, zoals op het gebied van hernieuwbare energie en defensie. Desgewenst kan het land weer EU-lid worden.

3.4.7 Nabuurschap. Met het nabuurschapsbeleid van de EU bevorderen we hulp-, investerings- en handelsrelaties die eerlijk en duurzaam zijn en ondersteunen we hervormingsprocessen. We geven niet alleen steun aan regeringen, maar ook aan maatschappelijke organisaties.

3.4.8 Europese Politieke Gemeenschap. We benutten de Europese Politieke Gemeenschap als forum voor overleg en samenwerking met democratische Europese landen die geen uitzicht hebben op EU-lidmaatschap of dat niet nastreven.

3.4.9 Caribisch deel van het Koninkrijk. We blijven Aruba, Curaçao, Sint-Maarten en de BES-eilanden de ruimte bieden om zelf te kiezen of zij buiten het grondgebied van de EU blijven of er als 'ultraperifeer gebied' deel van gaan uitmaken. Welke keuze zij ook maken, de eilandbewoners hebben recht op een gezonde leefomgeving. De EU en Nederland bieden steun bij stapsgewijze invoering en handhaving van Europese wetten die mensen en de natuur ten goede komen.

3.5 Grip op arbeidsmigratie

3.5.1 Een einde aan uitbuiting. Voor ondernemingen die van uitbuiting van arbeidsmigranten een verdienmodel hebben gemaakt, zien we geen plek in de EU. We laten het minimumloon stijgen en stimuleren bedrijven om te verduurzamen en goede arbeidsomstandigheden te bieden. Met een Europees socialezekerheidsnummer en strenge handhaving tegen oneigenlijke concurrentie op arbeidsvoorwaarden, gaan we sociale dumping tegen. Bedrijven die nationale arbeidswetgeving via grensoverschrijdende (schijn)constructies ontwijken, belanden op een zwarte lijst.

3.5.2 Tegengaan schimmige constructies. We herzien de Europese uitzendrichtlijn, zodat enkel fatsoenlijke uitzendbureaus nog op de interne markt kunnen opereren met een vergunning. We zorgen voor ketenaansprakelijkheid en transparantie over wie de werkgever is van arbeidsmigranten. Nu worden er vaak schimmige constructies met uitzendbureaus of onderaannemers gebruikt waardoor het niet altijd duidelijk is wie aansprakelijk is voor de misstanden.

3.5.3 Gelijke rechten. We beschermen werknemers, en daarmee ook arbeidsmigranten, beter tegen uitbuiting door werkgevers, bijvoorbeeld door werkgevers te verplichten tenminste 85% van hun Nederlandse en EU-werknemers rechtstreeks in dienst te nemen. Werknemers van buiten de EU worden altijd rechtstreeks in dienst genomen bij de werkgever voor wie zij gaan werken. Uitgangspunt is de gelijke behandeling met EU-burgers, bijvoorbeeld op beloning en arbeidsvoorwaarden. Lidstaten moeten ervoor zorgen dat arbeidsmigranten goed geïnformeerd zijn over hun rechten. Er wordt strenger op toegezien dat lidstaten (waaronder Nederland) EU-burgers toegang bieden tot sociale voorzieningen als zij daar recht op hebben. Waar werkgevers voorzien in huisvesting, moet die fatsoenlijk zijn en arbeidsmigranten uit derde landen krijgen dezelfde huurrechten als EU-burgers. Werkgevers mogen de kosten voor huisvesting niet meer van hun loon aftrekken. Werkgevers moeten zorgen voor taallessen onder werktijd om bij te dragen aan integratie. Vakbonden krijgen meer mogelijkheden om bij te dragen aan gelijke arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden in de EU. Fiscale regelingen die zorgen voor oneerlijke concurrentie op arbeidsvoorwaarden, zoals belastingvoordeel voor expats, schaffen

we af. Derlanders die hier al langer dan vijf jaar verblijven en een Europese permanente verblijfsvergunning hebben verworven, krijgen recht op vrij verkeer.

3.5.4 Betere handhaving. Brievenbusfirma's en lange ketens met onderaannemingen gaan we tegen om oneerlijke concurrentie op loonkosten en andere sociale dumping te voorkomen over de ruggen van arbeidsmigranten. Om misstanden aan te pakken en grensoverschrijdende fraude- en uitbuitingsconstructies aan te pakken, versterken we het mandaat van de Europese Arbeidsinspectie. Het is belangrijk dat de Europese Arbeidsinspectie ook bevoegdheden krijgt om zelf misstanden te onderzoeken, inspecties te coördineren en de uitbuiting van derdelanders aan te pakken. Ook stelt de EU een minimumnorm voor het aantal inspecties in verhouding tot de beroepsbevolking.

3.5.5 Gerichte arbeidsmigratie. In essentiële sectoren die bijdragen aan onze brede welvaart kan arbeidsmigratie bijdragen aan het oplossen van arbeidstekorten. Maar dat kan alleen wanneer we arbeids goed reguleren en er sprake is van eerlijk, veilig en goed(betaald) werk. We kiezen bij arbeidsmigratie van buiten de EU voor gerichte arbeidsmigratie gestuurd vanuit de overheid. De samenleving houdt de regie, in plaats van uitzendbureaus of bedrijven die draaien op uitbuiting. Overheden selecteren samen met sociale partners gericht de essentiële sectoren waar er op dat moment mensen nodig zijn. Hierbij dekken werkgevers verplicht de arbeidsmigratiekosten om naar de EU te komen en om terug te gaan. Arbeidsmigranten kunnen hun opgebouwde sociale rechten bij terugkeer meenemen naar hun land van herkomst.

3.6 Een rechtvaardig, humaan en realistisch asielbeleid

3.6.1 Veilige routes. Voor vluchtelingen zorgen we voor meer veilige en legale migratieroutes, zodat zij niet langer genooddaakt zijn om irreguliere en levensgevaarlijke tochten te ondernemen. De EU zet veel meer in op hervestiging, waarbij de Verenigde Naties ter plekke in de regio de meest kwetsbare vluchtelingen selecteert en hen veilig naar Europa brengt. We maken hierover jaarlijkse afspraken in de EU op basis van de aanbevelingen van de vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties (UNHCR) en de Europese Commissie ziet erop toe dat lidstaten zich aan deze afspraken houden. We willen elk jaar een grote groep kwetsbare vluchtelingen opnemen.

3.6.2 Gemeenschappelijk Europees Asielstelsel. We streven naar meer gelijkheid tussen lidstaten als het gaat om de behandeling van en verantwoordelijkheid voor asielzoekers, duidelijke afspraken over een evenredige verdeling van vluchtelingen en afspraken over terugkeer met herkomstlanden. Zo voorkomen we een 'race naar de bodem', waarbij lidstaten asielzoekers slechter behandelen in de hoop dat ze in een ander land asiel aanvragen.

3.6.3 Eerlijke spreiding van asielzoekers. We spreiden asielzoekers evenredig over de lidstaten, waarbij we rekening houden met de draagkracht van samenlevingen en met de belangen van de asielzoeker, zoals al aanwezige familieleden in een opvangland. De huidige regels, die het land van eerste binnenkomst verantwoordelijk maken, werken het eerlijk verdelen van asielzoekers over de lidstaten tegen. Europese lidstaten moeten gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen over de opvang van vluchtelingen. We spreken ons uit tegen de mogelijkheid om verplichtingen af te kopen of mensen in maandenlange procedures aan de Europese buitengrens vast te zetten.

3.6.4 Gelijke kans op asiel. Om iedereen een gelijke kans op asiel te garanderen, in welke lidstaat ze ook asiel aanvragen, ontwikkelen we op Europees niveau eenduidige en transparante landeninformatie met aanbevelingen voor de beoordeling van een asielverzoek.

3.6.5 Kinderen mogen niet in detentie terechtkomen. We staan voor het recht op gezinsleven en scheiden kinderen niet van hun familie. We waarborgen de belangen van alleenstaande kinderen in de asielprocedure door hen een voogd aan te wijzen. Ze krijgen snellere procedures en kinderen die jonger zijn dan 12 jaar stellen we niet bloot aan verhoren van overheidsinstanties. Kinderen sluiten we nooit op.

3.6.6 Eerlijke, snelle en gelijke procedures. Iedere asielzoeker heeft recht op een fatsoenlijke asielprocedure. Mensen uit veilige herkomstlanden krijgen een snelle doch zorgvuldige procedure aan de buitengrens. Opvang vindt altijd plaats met respect voor de Europese Opvangrichtlijn. Tijdens de procedure hebben asielzoekers recht op rechtsbijstand, het recht op beroep en andere waarborgen die in het Europese recht zijn vastgelegd. Niemand wordt teruggestuurd naar een land waar het voor deze persoon onveilig is. De Europese Commissie grijpt consequent in wanneer een lidstaat zich niet aan deze regels houdt door middel van inbreukprocedures en het inhouden van Europees geld voor die landen.

3.6.7 Voldoende humane opvangcapaciteit. We investeren in voldoende en menswaardige capaciteit voor asielopvang en bieden extra ondersteuning aan de zuidelijke EU-lidstaten waar nodig. Het Europees Asielagentschap ziet erop toe dat de rechten van asielzoekers volledig worden nageleefd. We zorgen voor voldoende (psychische) gezondheidswerkers, tolken en advocaten op plekken waar asielzoekers aankomen. We voorkomen mogelijke overlast - vaak door de kleine groep asielzoekers die geen enkel perspectief heeft op asiel - met kleinschalige opvang en snelle, zorgvuldige procedures. Wanneer er toch sprake is van overlast pakken we overlastgevers strenger aan en zorgen we dat zij zo snel mogelijk terugkeren naar hun herkomstland als ze uitgeprocedeerd zijn. We versterken de positie van LHBTQIA+-personen met veilige opvanglocaties voor deze groep.

3.6.8 Overlast voorkomen. We voorkomen mogelijke overlast - vaak door de kleine groep asielzoekers die weinig perspectief heeft op asiel - met kleinschalige opvang en snelle, zorgvuldige procedures. Wanneer er toch sprake is van overlast pakken we overlastgever streng aan en zorgen we dat zij zo snel mogelijk terugkeren naar hun herkomstland als ze uitgeprocedeerd zijn.

3.6.9 LHBTQIA+-vluchtelingen. We versterken de positie van LHBTQIA+-vluchtelingen met veilige opvanglocaties voor deze groep. EU-landen bieden altijd bescherming aan mensen die bedreigd worden vanwege hun geslacht, genderidentiteit of seksuele gerichtheid.

3.6.10 Effectief terugkeerbeleid. Wie na een procedure niet mag blijven in de EU, moet sneller terugkeren naar het land van herkomst. Daarom willen we serieuzer werk maken van overeenkomsten met herkomstlanden in EU-verband. Het respecteren van mensenrechten en veiligheid staat hierbij voorop. Deze landen bieden we een overtuigend aanbod waarvan beide landen profiteren, zoals werkvisa voor legale migranten of studievisa en beurzen voor studenten. We stimuleren vrijwillige terugkeer met terugkeer- en re-integratieprogramma's - inclusief psychische hulpverlening waar nodig - en verbeteren de samenwerking tussen de betrokken instanties om terugkeer effectiever uit te voeren. Detentie van uitgeprocedeerde asielzoekers is onwenselijk en accepteren we alleen als laatste middel, onder strikte voorwaarden en voor zo kort mogelijke tijd. Lidstaten moeten verplicht investeren in alternatieven voor detentie, zoals een meldplicht.

3.6.11 Internationale migratieafspraken. Om vluchtelingen in buurlanden beter te beschermen, veilige routes mogelijk te maken, terugkeerafspraken te maken of irreguliere migratie te ontmoedigen, kunnen migratieafspraken met derde landen nodig zijn, mits aan strikte voorwaarden is voldaan. Zulke afspraken maken we alleen als vluchtelingen in deze landen veilig zijn, hun mensenrechten worden gerespecteerd en zij een bestaan kunnen opbouwen. Er komen geen schimmige en onzuivere migratiedeals meer die als doel hebben om te voorkomen dat mensen naar Europa vluchten en waarbij de rechten van migranten op grove wijze geschonden worden. Hiervoor is onafhankelijk toezicht en een mensenrechtentoets vooraf nodig. We sluiten voortaan alleen formele afspraken waarop het Europees Parlement en het Europese Hof van Justitie controle kunnen uitoefenen.

3.6.12 Humane opvang van ongedocumenteerden. Ongedocumenteerde migranten hebben toegang tot basisvoorzieningen, zoals medische zorg, onderdak, leerplichtonderwijs en rechtsbijstand. Geen mens is illegaal. Mensen die buiten hun schuld niet terug kunnen keren naar hun land van herkomst krijgen een buitenschuldvergunning. We zetten ons actief in voor de regularisering van mensen zonder verblijfsstatus of zonder nationaliteit (staatlozen). De uitbuiting van ongedocumenteerden moet worden aangepakt en tegengegaan. De Europese wetgeving hiervoor wordt uitgebreid en aangescherpt. Er komen meldpunten waar mensen anoniem melding kunnen doen van discriminatie, uitbuiting en intimidatie. Werkgevers die zich hieraan schuldig maken, worden aansprakelijk gesteld.

3.6.13 Mensenrechten aan de buitengrenzen. Er komt een einde aan pushbacks en geweld op Europees grondgebied en aan de Europese buitengrenzen. We zorgen voor goed uitgeruste en onafhankelijke monitoringsmechanismen om mensenrechten aan de grens te garanderen. Het EU-Grondrechtenbureau houdt hier toezicht op. De Europese Commissie ziet erop toe dat alle lidstaten hun verplichtingen nakomen en treedt op wanneer dit niet het geval is. Lidstaten en instellingen (zoals Frontex) die pushbacks uitvoeren, worden bestraft - bijvoorbeeld met hoge geldboetes.

3.6.14 Mensenrechtenschendingen. We stoppen EU-financiering en Frontex-operaties als lidstaten zich schuldig maken aan mensenrechtenschendingen tot lidstaten die gebreken volledig hersteld hebben. Bij medeplichtigheid aan mensenrechtenschendingen zijn EU-agentschappen ook aansprakelijk en worden er juridische maatregelen getroffen tegen betrokkenen. Ook zien we erop toe dat er geen Europees geld gaat naar onmenselijke en ineffectieve maatregelen als het bouwen van muren.

3.6.15 Frontex. De plannen om Frontex naar niet-EU-landen te sturen, bevrozen we tot Frontex grote hervormingen heeft doorgevoerd en zich aantoonbaar houdt aan de mensenrechten. Bovendien mag deze ondersteuning alleen verleend worden aan derde landen die toegang tot een goede asielprocedure garanderen.

3.6.16 Humanitair visum. Mensen die op individuele gronden niet veilig zijn in hun land, kunnen een humanitair visum aanvragen bij diplomatieke posten van de EU.

3.6.17 Financiering opvang in de regio. De buurlanden van conflictregio's vangen het overgrote deel van de vluchtelingen wereldwijd op. De EU zet zich in voor mondiale solidariteit door middel van een vluchtelingenfonds, waarmee ook deze vluchtelingen toegang krijgen tot menswaardige opvang en een toekomstperspectief. We intensiveren humanitaire en ontwikkelingshulp en komen ook tegemoet aan de noden van lokale (gast)gemeenschappen. We dragen bij aan projecten in

andere derde landen om bescherming en mensenrechten te garanderen in een doorreisland, en om ondersteuning te bieden aan terugkeer en het opbouwen van een duurzaam bestaan in het herkomstland.

3.6.18 Search and rescue. Wie in nood is op zee, redden we. We steunen een Europese search and rescue-missie waarin lidstaten en Frontex samen verantwoordelijkheid nemen wanneer een boot in gevaar komt en zorgen voor ontschepping in een Europese haven. De reddingscapaciteit op zee breiden we aanzienlijk uit en coördineren we Europees. We staan achter ngo's en individuen die mensenlevens redden en criminaliseren hen niet.

3.6.19 Libië. We moeten migratiesamenwerking met Libië stopzetten totdat de detentiecentra van migranten zijn gesloten en er harde garanties zijn voor de adequate bescherming van de rechten van migranten. We zetten ons via initiatieven zoals de AU-EU-UN Tripartite Taskforce in Libië actief in voor de sluiting van detentiecentra, het voorkomen van mensenrechtenschendingen en harde garanties voor de adequate bescherming van de rechten van migranten. Onder geen beding mag de EU betalen voor het terug slepen van migranten naar mensonterende situaties.

3.6.20 Transparante financiering. Er gaat Europees geld naar menswaardige opvang en snellere, eerlijke asielprocedures. De Europese Commissie publiceert voortaan hoeveel EU-geld er binnen en buiten de EU naar migratie en grensbeheer gaat, en naar welke specifieke projecten. Er komt een bindende mensenrechtentoets voor migratie- en grensprojecten met onafhankelijke monitoring.

3.6.21 Opvang Oekraïners. De succesvolle opvang van Oekraïense vluchtelingen is een voorbeeld van Europese solidariteit. We verlengen voorlopig de tijdelijke beschermingsrichtlijn voor vluchtelingen uit Oekraïne, maar indien de oorlog langer aanhoudt zoeken we naar mogelijkheden voor mensen om zich op lange termijn te vestigen in Nederland en andere EU-landen. Voor de derdelanders uit Oekraïne moet er een adequate oplossing worden gezocht, zodat zij niet tussen wal en schip vallen. De opvang van de Oekraïense vluchtelingen moet als voorbeeld dienen voor de opvang van alle vluchtelingen, ongeacht hun land van herkomst.

3.6.22 Integratie. We passen lessen die we kunnen trekken uit de opvang en integratie van Oekraïners toe bij vluchtelingen uit andere landen. We bevorderen dat ook zij eerder en gemakkelijker tijdens hun procedure al aan het werk kunnen en taalles krijgen. Statushouders krijgen toegang tot effectief inburgeringsonderwijs en begeleiding naar de arbeidsmarkt. Asielbuurtcentra zoals in Utrecht gevestigd waarbij rekening wordt gehouden met lokale noden en integratie, kunnen Europees gezien als voorbeeld dienen.

Verantwoording

We danken iedereen die hieraan een bijdrage heeft geleverd. Waar beide partijen reeds begonnen waren aan twee afzonderlijke verkiezingsprogramma's voor het zomerreces in 2023, brachten de vervroegde Tweede Kamerverkiezingen de samenwerking in een stroomversnelling. We zijn veel dank verschuldigd aan de werkgroepen, afzonderlijke leden, medewerkers en alle experts en (maatschappelijke) organisaties die een bijdrage hebben geleverd aan dit programma. Jullie bijdrage was enorm waardevol.

Ook danken wij de constructieve en nuttige feedback die we op verschillende momenten kregen van de Tweede Kamerfractie van GroenLinks-PvdA, de GroenLinks- en PvdA-delegaties in het Europees Parlement, de Wetenschappelijke Bureaus, de PES, de EGP en verschillende partijnetwerken en belangengroepen op specifieke onderdelen.

Gezien de groeiende samenwerking tussen GroenLinks en PvdA onderhielden beide programmacommissies al vanaf het begin nauw contact. In september organiseerden we een eerste gezamenlijke, informele bijeenkomst. Na de uitslag van het referendum over een gezamenlijk verkiezingsprogramma is in heel korte tijd een eerste gezamenlijk concept geschreven op basis van de stukken die er al lagen. Het feit dat er net een sterk verkiezingsprogramma voor de Tweede Kamerverkiezingen was verschenen - inclusief daaropvolgende discussies en besluiten tijdens het partijcongres - heeft ons daarbij erg geholpen.

We zijn iedereen die een bijdrage heeft geleverd ontzettend dankbaar voor hun tijd en betrokkenheid. Op naar een mooie campagne en een goede verkiezingsuitslag!

Samenstelling programmacommissie

De programmacommissie voor de Europese verkiezingen 2024:

Niels van den Berge (vicevoorzitter)	Agnes Jongerius (vicevoorzitter)
Bas Bijlsma (voorzitter)	Suzanne Kröger (voorzitter)
Lara Depla	Roos Lankhorst (secretaris/penvoerder)
Bas Eickhout	Benni Leemhuis
Michiel Emmelkamp	Anne van der Meer
Anne-Marijn Epker (secretaris/penvoerder)	Laetitia Ouillet
Gebke van Gaal	Kati Piri
Simona de Heer (secretaris/penvoerder)	Richard Wouters (penvoerder)
Erik Hormes	Milka Yemane
Ties Huis in 't Veld	

**GROEN
LINKS PvdA**